

НАВЧАННЯ ЧЕРЕЗ ДОСЛІДЖЕННЯ.

Збірник методичних матеріалів для вчителів 5–11 класів.

НАВЧАННЯ ЧЕРЕЗ ДОСЛІДЖЕННЯ.

**Збірник методичних матеріалів для
вчителів 5-11 класів.**

Прага 2024

Навчання через дослідження. Збірник методичних матеріалів для вчителів 5-11 класів. Прага 2024.

Збірник містить пояснення дослідницького методу навчання шкільної історії та методичні розробки окремих тем різних періодів історії, розраховані на учнів 5-11-х класів, створені українськими вчителями історії.

Збірник був створений у рамках проєкту "Підтримка української освіти", який фінансово підтриманий Програмою трансформаційного співробітництва Міністерства закордонних справ Чеської Республіки.

За редакцією Зденки Вагнерової та Юрія Волошина.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ЩО ТАКЕ ІСТОРИЧНА ГРАМОТНІСТЬ?	5
МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ:	9
СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ: НУМІЗМАТИКА ТА БОНІСТИКА	9
ЯК УКРАЇНА І СВІТ ВІШАНОВУЮТЬ ПАМ'ЯТЬ ПРО ГОЛОДОМОР	
1932 – 1933 РР.	15
ТРИПІЛЬСЬКА АРХЕОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА	20
ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЯ І ПОБУТУ СКІФІВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ПО	
ПИСЬМОВИХ ТА РЕЧОВИХ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ	24
РУСЬ-УКРАЇНА ЗА ЯРОСЛАВА МУДРОГО.	30
«КУЛЬТУРА РУСІ -УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІ – ПЕРШІЙ	
ПОЛОВИНІ ХІІІ СТ.»	33
«ГЕТЬМАН П.КОНАШЕВИЧ-САГАЙДАЧНИЙ – ВИДАТНИЙ ПОЛІТИК ТА	
ПОЛКОВОДЕЦЬ»	38
ПОХОДИ КОЗАКІВ НА ПОЧАТКУ ХVІІ СТ.	42
РЕФОРМАЦІЯ В НІМЕЧЧИНІ.....	50
АВАНТЮРИСТИ В ІСТОРІЇ	55
СОВЕТСЬКА ІДЕОЛОГІЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЖИТТЯ СОВЕТСЬКИХ ШКОЛЯРІВ.	63
ПОДІЇ В КРИМУ В 1917 РОЦІ	67
УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО: ЗДОБУТКИ ТА	
ПРОРАХУНКИ.....	76
ДРУГИЙ ЗИМОВИЙ ПОХІД АРМІЇ УНР. БАЗАРСЬКА ТРАГЕДІЯ.....	81
СУЦІЛЬНА КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УРСР.....	88
СПАДЩИНА РАДЯНСЬКОГО МОЗАІЧНОГО МИСТЕЦТВА У СТРУКТУРІ	
МІСЬКОГО ПРОСТОРУ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА МИКОЛАЄВА)	91
ВЕЛИКА ДЕПРЕСІЯ В США: ЛЮДИ І ВЛАДА	100
ВСТАНОВЛЕННЯ ЗАХІДНИХ КОРДОНІВ УКРАЇНИ: ПРИМУСОВІ	
ПЕРЕСЕЛЕННЯ 1940-Х РОКІВ	108
"РАДЯНІЗАЦІЯ/СОВЕТИЗАЦІЯ" ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В	
ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД	114
ПОЛІТИКА ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ: ХРУЩОВСЬКА ВІДЛИГА ТА ЇЇ	
НАСЛІДКИ	118
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УРСР В ІІ ПОЛОВИНІ 60-Х - І	
ПОЛОВИНІ 80-Х РР. В УРСР.....	122
ЗЕМЛЯ ПІД ВОДОЮ: ЯК БУДІВНИЦТВО КРЕМЕНЧУЦЬКОЇ ГЕС ЗМІНИЛО	
ДОЛЮ МИТЬКІВЧАН	133
ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА: ПЕРЕДУМОВИ, ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ,	
ЗАХОДИ ДЛЯ ПОДОЛАННЯ, НАСЛІДКИ. ВПЛИВ НА СУСПІЛЬНУ	
СВІДОМІСТЬ.....	137
АВАРІЯ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС – НАЙБІЛЬША ТЕХНОГЕННА	
КАТАСТРОФА В ІСТОРІЇ ЛЮДСТВА: ПЕРЕДУМОВИ, НАСЛІДКИ.	143
РЕВОЛЮЦІЯ НА ГРАНІТІ	148
МІЖНАРОДНЕ ВИЗНАННЯ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ.	154
ПОВСЯКДЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ДОСВІД,	
СТРАТЕГІЇ ВИЖИВАННЯ ТА ПРОТИСТОЯННЯ. КОЛАБОРАЦІЙНА	
ДІЯЛЬНІСТЬ І КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЇ.	161
«ХОР –ЛАНКА – ПРОМОЦІЯ РІДНОГО КРАЮ».....	169
НАШІ АВТОРИ	171

ПЕРЕДМОВА

Шановні читачі! Укладення цього збірника є одним з результатів освітнього проекту «Навчання через дослідження», який реалізовувався Чеською громадською організацією «Асоціація з міжнародних питань» (АМО) для вчителів історії закладів загальної середньої освіти України упродовж 2024 р. Проект мав на меті сприяти вчителям, які прагнуть викладати інтерактивно, розвивати критичне мислення учнів і захоплювати їх історією. Для цього планувалося ознайомити українських вчителів історії з дослідницьким методом навчання історії, який широко використовується в чеських школах. Для його реалізації за фінансової підтримки програми трансформаційної співпраці Міністерства закордонних справ Чехії, у червні місяці було організовано літню школу, а у листопаді-грудні проведено серію онлайн семінарів присвячених цій темі.

Літня школа проходила з 6 по 9 червня у м. Львові. На неї запрошувалися вчителі, які у своїй практиці намагалися використовувати дослідницькі методики. За результатами конкурсного відбору до участі в школі було запрошено 32 учасники. Слухачі школи прослухали серію лекцій, взяли участь у семінарах та майстер класах, що їх провели чеські та українські науковці. Зокрема, координатор чеського освітнього проекту Держіс+ Ярослав Найбрт ознайомив українських колег з новими тенденціями чеської педагогічної освіти в галузі історії й проблемою формування в школярів історичного мислення, а Dr. Вацлав Адамек про використання методу дослідницького навчання в чеських школах. Крім цього учасникам було запропоновано організуватись у групи й наприкінці школи представити власний проект дослідницького навчання. Після представлення й обговорення цих проектів, організатори школи висунули пропозицію учасникам упродовж літа-осені розробити власні проекти й подати їх для публікації у спеціальному збірнику.

Отже, пропонований вашій увазі збірник і є результатом цих напрацювань. Він складається зі вступної частини в якій розкривається поняття історичної грамотності та її важливість для розуміння сучасного світу. Там же представлено й пояснення того як проходить дослідницьке навчання й у чому його переваги. Цей елемент збірника є перекладом вступної частини чеського дослідницького підручника <https://www.badatelskydejepis.cz/ucebnice>, люб'язно наданого нам його авторами.

Наступна частина збірника це 28 методичних розробок українських вчителів учасників літньої школи та інших освітніх проектів АМО виконані з застосуванням методів дослідницького навчання. Сподіваємось, що вони стануть у пригоді усім українським вчителям, які цікавляться цим методом і спонукатимуть до його застосування в практичній роботі.

ЩО ТАКЕ ІСТОРИЧНА ГРАМОТНІСТЬ?

Дослідницьке навчання, на якому засновані розробки уроків, що ми подаємо в цій методичці, побудоване на принципі історичної грамотності. Що означає бути історично грамотним? Чи є історично грамотною людина, яка на вимогу, як із рукава, сипатиме історичні дати, але при цьому буде впевнена, що існує лише одна історична правда, яку всі повинні (у найменших деталях) засвоїти? Ця думка була актуальною щонайменше тридцять років тому. Історики ХХІ століття вже не дозволяють собі однозначних вироків і тверджень, водночас все частіше досліджують не лише минуле, а й те, як минуле «формується» в ЗМІ, у популярній культурі, в соціальних мережах. Настав час запровадити цей підхід і в школах.

Історично грамотна людина орієнтується в історичній культурі, яка її оточує, вона здатна використовувати свої знання про минуле та керуватися ними в суспільно-громадському житті. Уявімо собі учня, який розуміє різницю між роботою історика та літературною чи кінематографічною фікцією, який розуміє, що в демократичному суспільстві немає єдиного трактування минулого, оскільки завжди лишається місце для полеміки та контрверзи, який вміє включатися в ці дискусії та формулювати власну думку, що не базуватиметься лише на емоціях та досвідах старших родичів, але відображатиме власні знання та компетенції. Учня, який вміє аналізувати історичні джерела й шукати відповіді на питання про взаємозв'язки між минулим і сучасним, а також самостійно ставити такі питання.

З концепцією історичної грамотності прийшли американські та канадські дидактики (Пітер Зайксас, Самуель Вайнбург), які відштовхувалися від робіт своїх британських колег. Однак ідеї щодо історичних компетенцій присутні й в німецькомовній дидактиці історії. Модель, на якій базуються підручники новітньої історії, передбачає самостійну роботу учнів з історичними джерелами, що розвиває дві головні компетенції, з яких складається історична грамотність. З одного боку, це навички дослідника, звужені до кількох основних дій, що зазвичай виконують історики, досліджуючи історичні джерела, з іншого боку, це принципи історичного мислення, які структурують мислення учнів про минуле.

Ми вміємо ставити питання

Дослідження Чеської шкільної інспекції показало, що і в ХХІ столітті на уроках історії переважає фронтальне навчання, коли вчитель чи вчителька диктують учням чи записують на дошці основні факти та закономірності. Учні все занотовують у свої зошити. Інколи запис під диктовку «інноваційно» замінюється презентаціям в Power Point. Для такого підходу до вивчення історії характерно, що лише учень, який здатен багато всього запам'ятати, здатний самостійно роздумувати над логічними зв'язками.

Наше розуміння того, як має проходити урок історії, дещо відрізняється. На нашу думку, історія має подаватися не як готовий факт, який потрібно вивчити, а як відкрита проблема для дослідження. Зрештою, таку вимогу ставить перед нами і рамкова навчальна програма. Тому, на нашу думку, головну частину уроку історії має займати робота з джерелами, відтак ключовим «гравцем» у ході навчання є не текст з підручника, а кілька джерел й питання до них. Знання (історичний матеріал) також відіграють важливе місце в навчанні – вони допомагають учням обґрунтовано відповідати на запитання. У цьому підручнику ми знайдемо два типи запитань. Перший – це **Дослідницьке запитання**, яке є лейтмотивом до кожного розділу, і відповідь на яке є головною метою роботи учня на уроці. Окрім «головних» питань ми також знайдемо **невеликі поточні завдання до кожного джерела**. Вирішення цих питань і завдань – це передумова для формулювання відповіді на дослідницьке запитання.

Під час роботи з окремими джерелами ми рекомендуємо дотримуватися стандартних процедур, які дозволять учням зануритися в тему, дістатися «під шкіру джерела», тобто не просто прочитати, а й зрозуміти значення, інтерпретувати його. Це,

звісно ж, не єдино можливий спосіб роботи з джерелом, проте цей спосіб перевірений і дієвий.

З джерелом ми працюємо за такою схемою:

- **Крок 1 Звертаємо увагу на емоції та враження**
Перший крок до аналізу джерела – це розуміння свого ставлення до предмету вивчення.
- **Крок 2 Описуємо**
Звертаємо уваги на всі деталі джерела, головних учасників, дію, фон тощо.
- **Крок 3 Досліджуємо й пояснюємо**
Вводимо окремі елементи джерела в загальний контекст і формуємо ширший образ минулого, беручи до уваги також й історичний контекст.
- **Крок 4 Робимо висновки**
Визначаємо значення джерела, ще більше розширюємо образ минулого.
- **Крок 5 Отримуємо критичний погляд з ширшої перспективи**
Вводимо джерело в загальний контекст. Проводимо оцінку джерела.

Конкретні приклади такої «дослідницької арки» (від постановки питання через роботу з джерелами до відповіді на питання) ви знайдете в розділах, які присвячені роботі з джерелами. Запропонований підхід дозволить максимально «почерпнути» інформацію з джерела, однак ми не повинні розраховувати на те, що настільки детальний аналіз вдасться провести щодо всіх джерел у всіх розділах. Тому цю схему ми сприймаємо радше як горизонт, на який ми будемо орієнтуватися, ніж як формулу, яку обов'язково потрібно механічно застосовувати щоразу, коли учні працюють. Нам ідеться радше про те, щоб учні засвоїли певні навички роботи з джерелами й водночас розуміли, що шкала потенційних питань може бути дуже широкою, навіть якщо ми не завжди повністю використовуємо їх потенціал.

Як проходить дослідницьке навчання?

Що таке «принципи історичного мислення»?

«Принципи історичного мислення» можна пояснити через властиві їм характеристики. У кожного розділу, ба навіть у кожній темі, ми б мали ставити питання, чи мета уроку відповідає принаймні одній з цих характеристик. Чи раптом ми не маємо справу з «фактожерством», тобто повторенням фактів, які ми вчимо лише тому, що до цього звикли, бо так завжди було й має лишитися, бо ж «куди ми скотимося, якщо діти не знатимуть поіменно всіх чехословацьких президентів».

Засвоєння принципів історичного мислення – це процес довготривалий і складний, перші успіхи досягаються упродовж місяців, аж ніяк не тижнів. Не варто сподіватися, що учні оволодіють принципами історичного мислення уже за кілька уроків. Тому ми рекомендуємо сприймати розвиток історичної грамотності як постійний процес, який буде продовжуватися в старших класах чи й навіть упродовж всього життя.

Кожен принцип описано за допомогою кількох пунктів, у яких зазначено найважливіші аспекти кожного принципу, що учень має поступово освоїти. Проте це не список, який потрібно вивчити напам'ять (перед цим ми неодноразово застерігаємо), а як спосіб мислення, який формується у процесі роботи з джерелами.

Для кращого орієнтування підсумуємо тут всі аспекти чотирьох головних принципів історичного мислення:

ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ: Як відбуваються події й які мають наслідки?

- Кожна зміна виникає унаслідок багатьох різних причин і виливається у багато різних наслідків. Причини й наслідки можуть бути короткостроковими й довгостроковими, вони взаємно переплітаються у складну мережу відносин.
- Причини, які призвели до однієї конкретної історичної події, мають різний ступінь впливу. Деякі могли бути важливішими за інші.
- Історичні діячі ніколи не здатні до кінця передбачити вплив умов, суперечливої поведінки чи неочікуваних реакцій. Тому будь-яка поведінка може мати чимало непередбачуваних наслідків.
- Жодна історична подія не була неминучою, як не будуть неминучими і всі майбутні події. Достатньо було змінити одну дію чи умову, і події б могли розвиватися абсолютно інакше.
- На поведінку людей впливають як конкретні умови, так і тогочасні уявлення про минуле й майбутнє.
- Розуміння причин і наслідків нам дозволяє краще планувати майбутнє.
- На причинно-наслідкові зв'язки впливає також навколишнє середовище.

ІСТОРИЧНА ПЕРСПЕКТИВА: Як краще зрозуміти людей, які жили в минулому?

- Потрібно не просто досліджувати різні тогочасні точки зору, а й пояснювати критерії, за якими ми будемо обирати ті з них, які будемо брати до уваги під час нашого трактування минулого.
- Між поглядами на світ – не важливо, чи вони стосуються віри, цінностей чи мотивації, – що формували погляди людей у минулому й формують зараз, лежить велетенська прірва.
- Потрібно уникати анахронізму, тобто приписувати історичним особам сучасні погляди. Проте разом з тим обережні відсилки до універсального людського досвіду нам допомагають сформулювати власне ставлення до досвіду історичних осіб.
- Нам вдасться краще зрозуміти тогочасну перспективу історичних осіб, якщо ми візьмемо до уваги історичний підтекст.
- Різні історичні постаті бачили події, які вони переживали, з різних точок зору. Дослідження цих різноманітних перспектив – це ключ до розуміння історичних подій.

ТЯГЛІСТЬ І ЗМІНА: Як знайти логіку в складних історичних процесах?

- Структурування подій може стати гарним початком для розуміння зв'язків між ними.
- Зміна – це процес, який може мати різний перебіг і характер руху. Точки повороту – це моменти, коли змінюється напрям чи темп процесу.
- Прогрес і занепад – це загальні оцінки змін, що сталися за певний відрізок часу. Залежить від наслідків цих змін, оскільки прогрес для одних може бути занепадом для інших.

СТАВЛЕННЯ ДО МИНУЛОГО: Для чого нам потрібна історія?

- Ми завжди оцінюємо минуле з нашої сучасної перспективи. Тому в різні періоди та в різних ситуаціях важливими здаються різні події чи теми.
- Кожна розповідь про минуле містить приховану або відкриту оцінку тих подій.
- Своє ставлення до історії мають не лише окремі особи, але й цілі суспільства. З цієї метою створюються різні інституції, які з минулим працюють по-різному й з різною мотивацією.

- Неможливо досягти остаточного погляду на минуле. Невід’ємною частиною нашого ставлення до минулого є контрверза.
- Минуле не повторюється і не пропонує простих уроків. Разом з тим, пізнаючи минуле ми можемо краще уявити собі наше майбутнє.

Замість висновків

Дослідницький підхід на уроках історії – це справа непроста, яка вимагає, словами одного зі вчителів, з якими ми співпрацюємо, «перепрограмування голови». Нам доведеться змінити свою думку про те, що таке історія і яка її мета. Ця зміна матиме багато наслідків, за якими ми будемо спостерігати ще багато років. Проте один із них ми можемо продемонструвати вже сьогодні. Такий підхід посилює мотивацію учнів та їх бажання вчитися, подеколи навіть на превелике здивування батьків дітей. Насамкінець подаємо реакцію матері однієї учениці, яка в рамках тестування рік працювала з цим підручником.

Коли донька повернулася зі школи з першими текстами до цього історичного проекту й розповіла мені, як вони з ними працюють, я була просто вражена. Мені аж самій захотілося ще раз пройти курс історії саме в такий спосіб, у формі відчуття контексту, різних поглядів і дискусій, щоб заповнити білі плями, які лишилися з часів мого шкільного навчання, коли вчити історію означало слухати вчителя, писати конспект, а наступного уроку боятися, що мене викличуть до школи. Нудьга і страх. Зрозуміти, через що пройшло людство, зрозуміти, чому в тих чи інших ситуаціях сталося одне чи друге, як різні люди почувалися в тих ситуаціях, шукати паралелі з сучасністю і можливо чомусь навчитися при цьому – у цьому я зараз вбачаю сенс історії. Тримаю кулаки й вболіваю за Вашу ініціативу.

Ольга Пеланова, коментар на facebook-сторінці Přírodní škola, 03.10.2021.

МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ:

Наталія Омельчук

СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ: НУМІЗМАТИКА ТА БОНІСТИКА	
Цільова аудиторія: 5 клас. Вступ до історії	Міжпредметні зв'язки: Всесвітня історія, Громадянська освіта
Тривалість заняття: 45 хвилин	Ключові слова: спеціальні історичні дисципліни, нумізматика, боністика.
Анотація уроку: Ознайомити з різноманіттям спеціальних історичних дисциплін. Показати, що сьогодні вони не втрачають актуальності і мають практичне застосування.	
Освітні цілі: Що учні дізнаються? Визначення та значення спеціальних історичних дисциплін та приклади для дослідження. Які дослідницькі навички сформуються? Аналіз текстових джерел та зображень, за можливості - робота з монетами (копіями монет), прикладами паперових грошей. Розташувати в хронологічній послідовності приклади монет та паперових грошей.	
Питання для дослідження: Зміни в карбуванні монет, дослідження паперових грошей різних періодів: зображення, особливості забезпечення номіналу.	

1. Робота з поняттями.

Визначити, чим спеціальні історичні дисципліни відрізняються від інших наук, які вивчали раніше. Про які спеціальні історичні дисципліни вже чули? Яку вже вивчали в цьому курсу (але не називали її)?

Спеціальні історичні дисципліни — джерелознавчі галузі знань, що вивчають окремі типи історичних джерел. Спеціальні історичні дисципліни виникають як комплекс прикладних навичок роботи з документами.

Боністика - спеціальна історична дисципліна, що вивчає паперові грошові знаки; колекціонування паперових грошей, різновид хобі. Боністами називають колекціонерів паперових грошей.

Геральдика - гербознавство, спеціальна історична дисципліна, що вивчає герби, кольорові емблеми, які належать особам, родам чи спільнотам; досліджує історію виникнення та розвиток гербової традиції, закони складання гербів та їх використання.

Нумізматика - історична дисципліна, що вивчає монети, гроші та медалі як джерело історичних, економічних, політичних і культурних знань, а також історію грошового обігу та монетного виробництва, процеси фальшування монет та банкнот.

Палеографія - історико-філологічна дисципліна, об'єктом дослідження якої є історія письма, його еволюція (переважно на основі давніх пам'яток) та характерні особливості на певних етапах розвитку.

2. Робота з текстом для дослідження

Опрацювати текст в малих групах. Дати відповідь на питання:

- Про який період йдеться
- Яку грошову одиницю використовували в цей період
- Чи відносяться ці гроші до таких, які карбували або випускали в українських державах.

Група 1.

Давньоруська держава охоче користувалась іноземними монетами до X ст. Найбільша кількість срібла у монетній формі на територію Русі потрапляла з мусульманських країн. Саме на їхній території знаходились найбільші срібні родовища. А у зв'язку з відсутністю власних рудних запасів Давньоруської держави, срібні монети стали найголовнішим предметом імпорту.

Саме VIII – перша чверть IX ст. датуються більшість знайдених скарбів, які характерні для всієї території Русі. Ці скарби містять багато арабських монет – дирхем. Але настає момент, коли з'являється брак срібної монети у зв'язку з виснаженням срібних родовищ, а також через політичну роздробленість Арабського Халіфату. Саме в цей період починається випуск власної монети на території Русі. Випуск власної монети мав дуже важливу політичну роль, адже це був своєрідний акт проголошення суверенітету держави.

Златники і срібляники були викарбувані за часів правління князів Володимира Святославовича (978 – 1015 рр.), та його синів – Святополка Окаянного (1018), Ярослава Мудрого (1019 – 1054 рр.). У 1792р. був знайдений перший срібник Ярослава Мудрого, а перша золота монета князя Володимира була придбана у 1796 р. у Києві.

За підрахунками вчених, карбування давньоруських монет тривало близько 25-30 рр. таку незначну тривалість руської монетної емісії можна пояснити тим, що срібляники не охоче сприймалися на грошовому ринку, вони були нижчої якості порівняно з дирхемами, обіг яких тривав ще в I пол. XI ст.

Група 2.

Період XII, XIII та частково XIV ст. в історії давньоруського грошового обігу прийнято називати «безмонетний період», коли основною формою грошового обігу стають великі злитки срібла «гривні». У нумізматичній літературі прийнято вважати, що безмонетний період закінчився у середині XIV ст.

Після монгольської навали Київське князівство відновлюється тільки в 1362 р., очільником якого став Володимир Ольгердович. Новий князь з наступниками провадили самостійну політику, розширили межі князівства на Південь та Схід, а також карбував власну монету. Ці монети знаходять у скарбах з золотоординськими дирхемами, які з'явилися на території України ще наприкінці XIII ст. Обіг цих монет досягає свого найбільшого розмаху в XIV ст. Після політичної роздробленості Золотої Орди, в Криму в 1449 р. утворюється нова держава – Кримське ханство: скарб гірейських монет було виявлено на Поділлі.

Також з Криму походить й інші монети – генуезько-кримські, які карбувались у Кафі.

Майже кожен другий з українських скарбів XIV-XV ст. містив празькі гроші. Зокрема один з таких скарбів було знайдено в с. Коленці Іванківського району. У цих монетах укладались і торговельні угоди.

У XVI ст. у грошовому обігу українських земель переважали монети Литви та Польщі. Основними номіналами литовських грошей були:

- литовські гроші;
- «трояки» (3 гроша);
- півгрошовики;
- литовські динарії.

Гроші литовського карбування були кращими від польських: 8 литовських грошей за кількістю монетарного срібла відповідали 10 польським.

Група 3.

Після підписання Люблінської унії польсько-литовські правителі намагалися створити єдину монетну систему для ВКЛ та Королівства Польського. То ж з початком правління Стефана Баторія відбулась уніфікація польської і литовської монетної системи.

У XVI ст. з'являються таляри та їхні фракції.

Також в українському обігу XVII ст. брала участь велика кількість монет різних країн і міст Західної Європи. Дуже поширеними були таляри Голландської республіки, на них лев стоїть на задніх лапах, в Україні їх називали левками.

Також у скарбах на території України інколи зустрічається невеличка, розміром як сучасна копійка, маленька мідна копійка, з одного боку якої зображено квітку реп'яха. Це подвійний пенні, що належав Шотландії. Незвичайна ця монета не стільки своєю «національністю», скільки тим, що саме вона стала першою представницею мідного обігу українського ринку. Цей пенні карбувався протягом 1632-1633рр.

У XVII ст. у зв'язку з підписанням Переяславських угод, Україна приймає військовий протекторат Росії. Але російську копійку не сприймала, тому що звикла до західно-європейських монет. То ж цар Олексій Михайлович змушений був провести грошову реформу з метою включення України у сферу діяльності російської грошової системи. В результаті реформи в обігу з'явилися великі срібні монети вартістю рубль, та пів полтини. Нові монети виготовлялися з західноєвропейських талярів, які офіційно не допускалися до використання у російському грошовому обігу. З лицьової сторони талярів збивалися їхні попередні зображення і з отриманих таких кружків карбувалися рубльові монети, вага яких становила 64 копійки. Далі з'явилися так звані «ефимки» - це той самий таляр, який зберігав свій первозданий вигляд (не збивалися зображення з нього), але мав два клейма – дату 1655 р і штемпель із зображенням вершника. З кінця 1655р. починається масове карбування мідних копійок, що призвело до мідного бунту, який змусив уряд повернутись до старої системи, яка базувалась на срібній копійці.

Група 4.

З приходом Петра I проводиться чергова грошова реформа, в результаті якої було зменшено вагу старої срібної копійки і тепер 100 срібних копійок (а не 64, як раніше) дорівнювали вазі одного таляра. Саме таляр став взірцем для виготовлення рубля. Рубль, як і таляр, важив близько 28 г. Тим самим рубль був приведений до вагової норми основної одиниці у міжнародній торгівлі і сприймався в Європі, як повноцінний таляр. Загалом монетна система Петра I виглядала наступним чином: рубль (карбованець), полтина (1/2 рубля), полу полтина (1/4 рубля), гривеник (1/10 рубля), п'ять копійок (1/20 рубля), копійки, пів полушки та полушки, деньга.

З II пол.. XVIII ст. до грошового обігу вводяться кредитні папери – державні асигнації. Вони мали чотири номінали: 25, 50, 75 та 100 карбованців. Пізніше асигнації у 75 крб. були ліквідовані, оскільки фальшивомонетники переробляли асигнацію у 25 крб на 75 крб.

З 40х рр.. XIX ст. державні асигнації замінені повноцінними кредитними білетами, які на 100% забезпечувалися сріблом. З 1 липня 1839 р. була встановлена ціна 1 золотого рубля в 103 коп. сріблом.

З кінця XIX ст. в обіг були введені золоті рублі вартістю 15 рублів, та 7 руб.50 коп. Після Першої Світової війни розмін кредитних білетів на золото було припинено. З 1915 р. з обігу зникає дзвінка розмінна монета, замість якої були випущені розмінні білети та грошові знаки типу поштових марок.

Група 5.

Коли Західна Україна увійшла до складу Австро-Угорської імперії, а все Правобережжя до Російської імперії, то саме монети цих двох держав переважали в грошовому обігу. У XVIII ст. в Австрії карбувались таляри, а також золоті дукати. З кінця XIX ст. за основну грошову одиницю був прийнятий флорин (або гульден), а після проведення грошової реформи основною грошовою одиницею стає крона. В цей же час розмінними монетами були крейцери та гелери. Монети карбувались в Австрії, головним монетним двором був Віденський.

Після розпаду Австро-Угорської імперії з початком входження Західної України до Польщі (1921 р.) основною грошовою одиницею був злотий, розмінною – гріш.

Коли в росії на зміну російському самодержавству прийшов Тимчасовий уряд, в обіг були випущені так звані «керенки». Ці банкноти не мали ні номера, ні серії.

Гривня була покладена в основу грошової системи України після проголошення УНР третім Універсалом Центральної Ради. Ця гривня дорівнювала 100 шагам. Перехідною валютою вважався український карбованець, що дорівнював 200 шагам. Першу українську банкноту – державний кредитовий білет у 100 карбованців було випущено в обіг 5 січня 1918 року.

Авторка тексту - Дарина Ничик, за матеріалами НМІУ.

3. Робота з візуальним джерелом

Розташуй приклади грошей, які карбували або випускали в українських державах різних періодів в хронологічній послідовності. Підпиши період або дати випуску.

Картки для роботи:

Литовські динарії

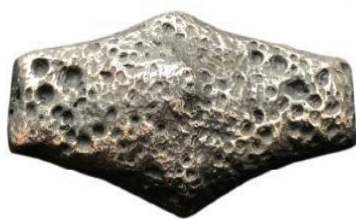
Талари

Празький грош

Генуезько-кримські монети

Гривня Київського типу

Срібник Володимира

Імперіал Російської імперії

Банкнота часів УНР

Купони

Гривні 1996 року

Гривні останнього зразка

ЯК УКРАЇНА І СВІТ ВШАНОВУЮТЬ ПАМ'ЯТЬ ПРО ГОЛОДОМОР 1932 – 1933 РР.	
Цільова аудиторія: 5 клас . Досліджуємо історію і суспільство	Міжпредметні зв'язки: Всесвітня історія, мистецтво, література
Тривалість заняття: 45 хвилин	Ключові слова: Голодомор, геноцид
Анотація уроку: Під час роботи на уроці учні зможуть проаналізувати світлини монументів, пам'ятників і меморіалів, присвячених жертвам Голодомору та нанести їх місто розташування на контурну карту; ознайомитися з інформацією «Голодомор в Україні (1932—1933)» (Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії) пункт «Визнання Голодомору геноцидом», з'ясувати, які держави світу офіційно визнали Голодомор 1932-1933 років геноцидом українського народу та нанести ці країни на контурну карту Світу; ознайомитися з інформаційними матеріалами до 90-х роковин Голодомору 1932–1933 років (Український Інститут Національної пам'яті) стосовно наслідків голоду в різних регіонах України та нанести регіони і статистичні дані у скільки разів смертність перевищували середній рівень на контурну карту України	
Основні цілі: Що учні дізнаються Що таке Голодомор, причини та наслідки геноциду проти українського народу, заходи щодо вшанування пам'яті про жертв Голодомору. Які дослідницькі навички сформуються? Вдосконалювати вміння орієнтуватися в історичному просторі, розвивати навички роботи з візуальними, писемними історичними джерелами та вміння висловлювати своє ставлення до історичних подій.	
Питання для дослідження: Що таке Голодомор і чому його називають геноцидом українського народу?	

1. Робота з візуальними джерелами:

.Переглянути мультфільм «Голодний Дух - День пам'яті жертв Голодомору» (3.45 хв).

<https://www.youtube.com/watch?v=baHXUzq3VPM&t=1s>

Питання для обговорення після перегляду мультфільму:

- Яка історична подія, через долю маленької дівчинки висвітлюється у мультфільмі?
- Яке лихо дівчинка називала «Голодним духом»? Як ви розумієте це поняття?
- Кого дівчинка у своїй історії називає «Чужими людьми»? Охарактеризуйте їх дії.
- Який добрий вчинок знищив «Голодний дух»?
- Скільки мільйонів українців було вбито голодом в 1932-1933 роках?

2. Робота з писемними джерелами:

Інформаційний матеріал до 90-х роковин Голодомору 1932–1933 років (Український Інститут Національної пам'яті) стосовно наслідків голоду в різних регіонах України.

До чого це призвело?

Саме за цей менш ніж календарний рік (1932–1933) в Україні загинули мільйони людей. На жаль, страшні обставини злочину та свідома заборона ведення статистики смертності унеможливають встановлення точної кількості загиблих невинних людей і вичерпного поіменного списку жертв.

Жахом Голодомору була надзвичайно велика смертність серед дітей. У багатьох районах України у вересні 1933 року за шкільні парти не сіли близько двох третин учнів. Ученими Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України імені М.Птухи для Гарвардського університету створена карта втрат УСРР у Голодоморі. За даними вчених, найбільше постраждали лісостепові регіони України із давніми козацькими традиціями – Полтавщина, Черкащина, Кіровоградщина, Київщина. У цих регіонах в окремих районах упродовж 1933 року вимерло понад половини населення. Смертність перевищувала середній рівень у 8–9 і більше разів. У нинішніх Вінницькій, Одеській, Дніпропетровській областях рівень смертності був вищий у 5–6 разів, у Донецькій і Луганській області – у 3–4 рази.

Голод на довгі десятиліття порушив природний генетичний фонд, призвів до морально-психологічних змін у свідомості нації. Наслідком злочину геноциду також стало руйнування традиційного українського устрою життя. Українцям як етносу було завдано смертельної рани. 1933 рік став для України часом національної катастрофи, наслідки якої відчуваємо і понині.

Питання для обговорення в групах при роботі з інформацією:

- Ознайомтеся з інформаційними матеріалами до 90-х роковин Голодомору 1932–1933 років (Український Інститут Національної пам'яті) стосовно наслідків голоду в різних регіонах України.
- Нанесіть регіони і статистичні дані у скільки разів смертність перевищували середній рівень

3. Робота з візуальними джерелами:

Робота із світлинами монументів, пам'ятників і меморіалів, присвячених жертвам Голодомору.

Питання для обговорення в групах при роботі із світлинами:

- Розгляньте світлини монументів, пам'ятників і меморіалів, присвячених жертвам Голодомору.
- З'ясуйте чим схожі і чим відрізняються ці світлини.
- Нанесіть на контурній карті літерою «М» всі зображені на світлинні меморіали, «МН» - монументи, «П» - пам'ятники.

- **Робота з писемними джерелами:**

Інформаційний матеріал «Визнання Голодомору геноцидом»

Визнання Голодомору геноцидом

Докладніше: Визнання Голодомору геноцидом

15 травня 2003 року Верховна Рада України в офіційному зверненні до народу України визнала Голодомор актом геноциду, але не прийняла постанови, поданої на її розгляд, щодо цього питання, обмежившись лише офіційним зверненням, що майже не має юридичної ваги. Напередодні прийняття звернення віцепрем'єр-міністр Дмитро Табачник, представляючи депутатам доповідь про Голодомор, зазначив^[152]:

« Ми мусимо донести до світу, що штучні голодомори радянської епохи були нашим українським Голокостом. Це був свідомий геноцид українського народу, який наклав свій безжальний відбиток на всю нашу історію, на національну самосвідомість »

28 листопада 2006 року Верховна Рада України ухвалила закон «Про Голодомор 1932—1933 років в Україні», який трактує події 1932—1933 років як геноцид українського народу. Рішення було ухвалене 233 голосами. Від Партії регіонів проголосувало 2 депутати (Ганна Герман і Тарас Чорновіл), від БЮТ — 118, від блоку «Наша Україна» — 79, від Соцпартії — 30, позафракційних — 4. Фракція комуністів за законопроект, поданий Президентом України, не голосувала в повному складі.

Голодомор в Україні 1932—1933 років офіційно визнали геноцидом українського народу наступні держави^[153]:

• Австралія (2003/2008^[154])• Бельгія (2023^[155]^[156])• Болгарія (2023^[157])• Бразилія (2022^[158])• Хорватія (2023^[159]^[160])• Велика Британія (2023^[161]^[162])• Ватикан (2001^[163], 2003^[164])• Грузія (2005^[154])• Еквадор (2007^[154])• Естонія (1993^[154])• Ірландія (2022^[165])• Ісландія (2023^[166])• Італія (2023^[167])• Канада (2003/2008^[154])• Колумбія (2007^[154])	• Люксембург (2023^[168])• Мексика (2008^[154])• Молдова (2022^[169])• Нідерланди (2023^[170])• Німеччина (2022^[171])• Парагвай (2007^[154])• Перу (2007^[154])• Польща (2006^[154])• Португалія (2017^[172])• Румунія (2022^[173])• Словаччина (2023^[174])• Словенія (2023^[175])• США (2018^[176]^[177])• Угорщина (2003^[154])• Велика Британія Уельс (2023^[178])

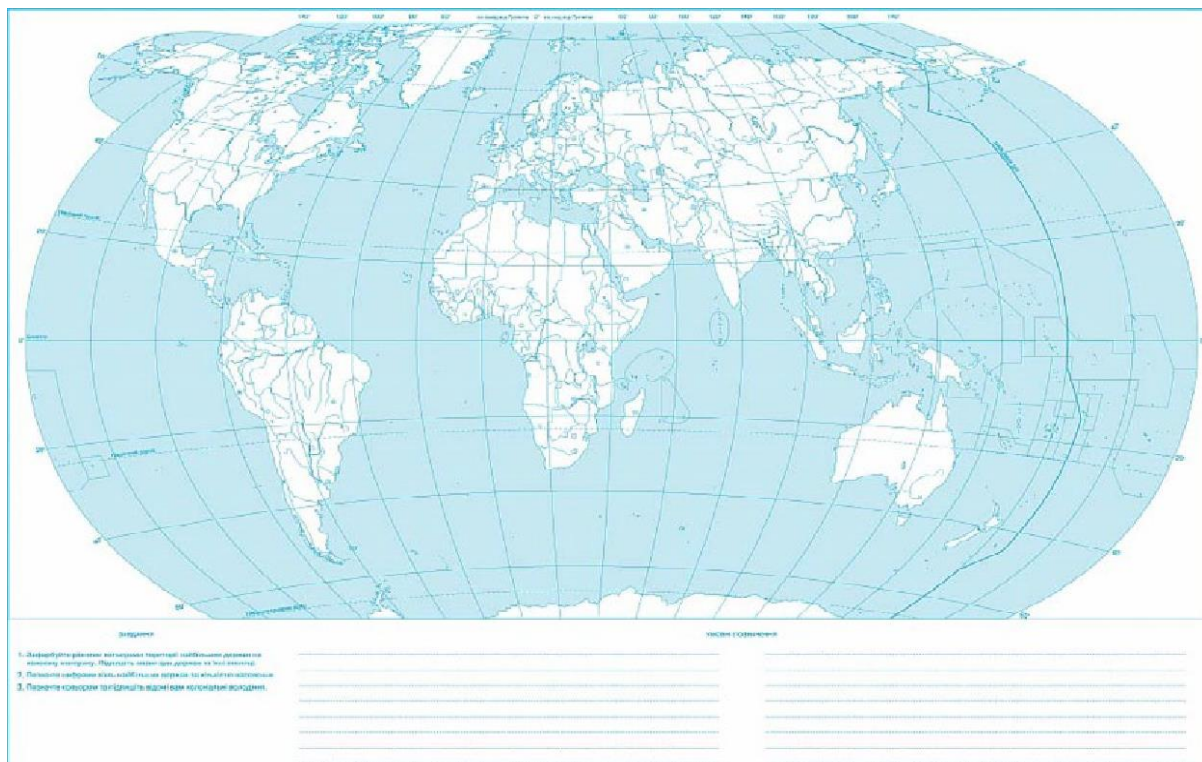

«Голодомор в Україні (1932—1933)» (Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії)
пункт «Визнання Голодомору геноцидом»

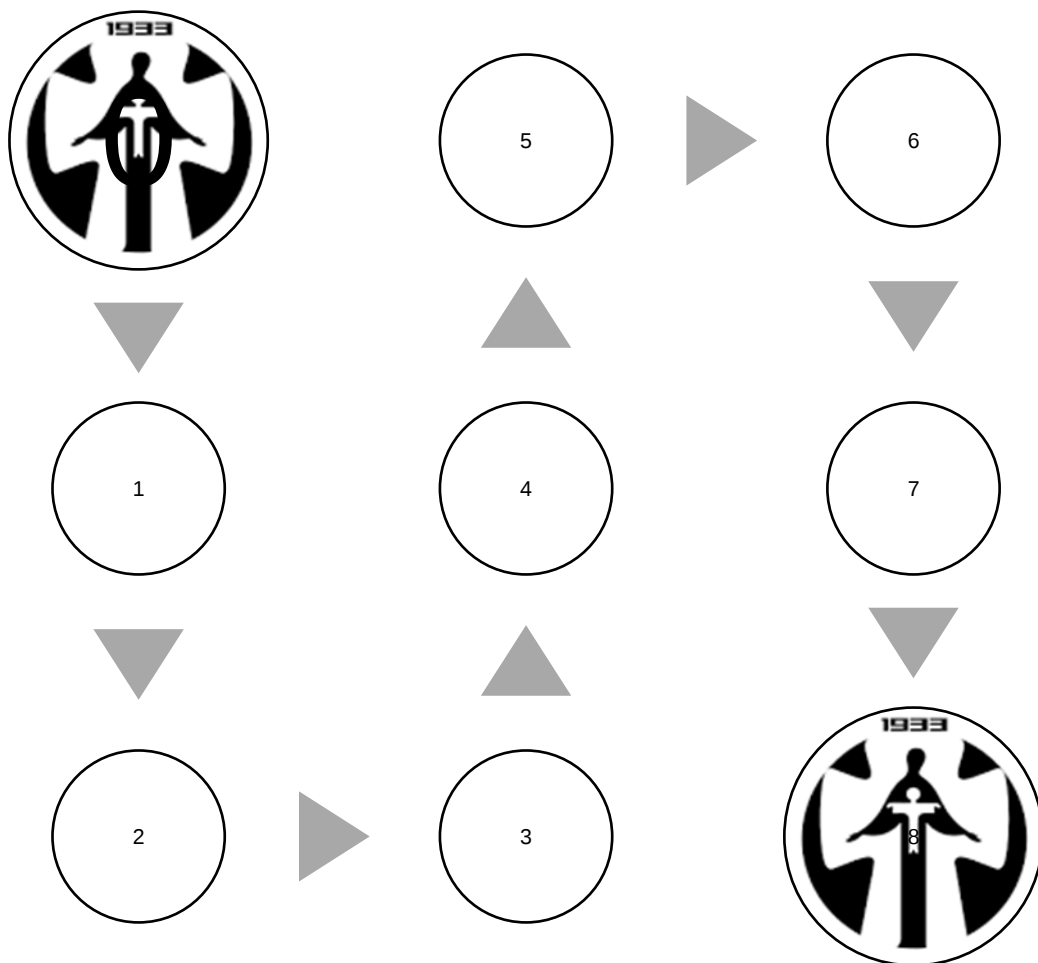
[https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%80_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_\(1932%E2%80%941933\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%80_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_(1932%E2%80%941933))

Питання для обговорення в групах при роботі з інформацією:

1. З'ясуйте, які держави світу офіційно визнали Голодомор 1932-1933 років геноцидом українського народу.
2. Нанесіть ці країни на контурну карту Світу.

- На основі опрацьованої інформації, зображень, переглянутого мультфільму виконайте вправу «Асоціаційний куш», запишіть все, що дізналися з цієї теми.

ТРИПІЛЬСЬКА АРХЕОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА	
Цільова аудиторія: 6 клас	Міжпредметні зв'язки: Образотворче мистецтво, географія, громадянська освіта
Тривалість заняття: 45 хвилин	Ключові слова: Трипільська археологічна культура, енеоліт, «культура мальованої кераміки», символіка трипільців, горнятко, протоміста.
Анотація уроку: Під час роботи на уроці учні зможуть з'ясувати особливості розвитку Трипільської археологічної культури на теренах України, спосіб життя, господарювання та розвиток мистецтва трипільців.	
Освітні цілі: Що учні дізнаються? Особливості розвитку Трипільської археологічної культури на теренах України, вплив культуру трипільців на сучасне українське суспільство. Які дослідницькі навички сформуються? Розвивати навички роботи з різними археологічними знахідками; вміти відтворити гончарні вироби трипільців власними руками, висловлювати власну думку.	
Питання для дослідження: Чи збереглися орнаменти Трипільської археологічної культури у сучасному мистецтві?	

Мета: Ознайомити здобувачів освіти з Трипільсько археологічною культурою; формувати вміння практичних навичок роботи з глиною; розвивати інтерес до історії та культури через дослідження гончарства як однієї з найдавніших форм мистецтва.

Обладнання: м'яка глина для роботи, дощечки для ліплення, різці для орнаменту.

Хід уроку

1. Мотивація.

Цитати

«Слов'яни-українці жили в Україні від доби неоліту...» – історик, ректор Українського вільного університету в Мюнхені Вадим Щербаківський.

«Велелюдні трипільські племена відіграли важливу роль у формуванні генофонду пращурів українського народу...» Сергій Сегеда, антрополог, доктор історичних наук, провідний науковий співробітник інституту народознавства НАН України.

«З незапам'ятних часів протягом цілих віків жив осілий землеробський народ арійського походження, у якому я вбачаю тільки наших предків-слов'ян, і, крім того, вважаю його терен європейською прабатьківщиною» – археолог Вікентій Хвойка.

Наприкінці XIX ст. видатний український археолог В.В.Хвойко відкрив і почав досліджувати поселення давніх людей поблизу с. Трипільля на Київщині. Згодом подібні селища почали знаходити і в інших районах України. Численні пам'ятки трипільської культури займали в IV – першій половині III тис. до н.е. все лісостепове Правобережжя й Придністров'я, а на пізньому етапі існування культури поширилася на Волинь та Степове Причорномор'я.

Трипільська культура існувала на території сучасної України, Молдови та Румунії. Створення глиняного посуду, який ліпили руками, було однією з найважливіших частин повсякденного життя трипільців. Жінки, згідно з дослідженнями археологів, відігравали провідну роль у створенні цих виробів. Особливе значення мали орнаменти на глиняному посуді, адже вони не лише виконували декоративну функцію, але й відображали світогляд і вірування трипільців.

Орнаменти трипільської кераміки були глибоко символічними та мали сакральне значення. Через візерунки трипільці виражали своє розуміння світу, природи та космосу.

Часто в орнаментах зустрічаються мотиви, які можуть бути пов'язані з поклонінням природним силам, уявленнями про родючість і цикли життя.

Спіралі та хвилі символізували рух, циклічність життя і безкінечність всесвіту; круги та кільця пов'язані з небесними тілами – сонце, місяць; зигзаги та лінії символізувати воду, дощ або блискавку; ромби використовували для зображення землі, полів, що символізували родючість та плодючість.

Символи Трипільської культури і сьогодні зустрічаються у вишивці, писанкарстві, ткацтві тощо. А ми відтворимо трипільські візерунки у гончарстві.

2. Організація роботи

Майстер-клас з виготовлення глиняних горняток власними руками.

Для виготовлення глечиків (горняток) використовували глину, яку спочатку очищали, перемішували й формували руками. На той час гончарний круг ще не був широко використаний, тому трипільська кераміка створювалася виключно вручну, шляхом «ліпки» з глиняних стрічок («равликів»), яких з'єднували пальчиками один до одного та формували посуд.

Виготовлення горняток. Допомога діткам під час ліплення.

Оздоблення орнаментом. На свіжу глину наносити орнамент було зручно, що дозволяло створювати плавні, витончені лінії.

Після того, як глечик був сформований, його обпалювали в спеціальних печах. Цей процес робив вироби міцнішими й довговічними. Трипільці добре розуміли тонкощі обпалювання глини і змогли створювати доволі складні вироби, багато з яких збереглися до нашого часу.

Жінки передавали знання про виготовлення глиняних виробів від покоління до покоління. Процес виготовлення кераміки був пов'язаний з магічними ритуалами, віруваннями та шануванням родючості. Трипільські глечики були не лише предметами побуту, але й символами зв'язку між поколіннями, що відображало роль жінок як берегинь домашнього вогнища і традицій.

Орнаменти на трипільських горнятках та інших глиняних виробках були не просто декоративними елементами, а глибокими символами, які відображали світогляд трипільців і їхнє розуміння природи та життя. Їхні вишукані орнаменти свідчать про високий рівень розвитку мистецтва і тонке розуміння символіки.

3. Рефлексія

Ліплення з глини – це не просто захоплення, це можливість розкрити свій творчий потенціал, відчути себе справжнім майстром, доторкнутися до глибинної історії та культури нашого народу. Цей вид мистецтва дарує радість адже несе в собі безмежні можливості для самовираження.

Під час уроку мали унікальну можливість оволодіти основними прийомами роботи з глиною, створити власний «трипільський» виріб, який стане чудовою пам'яткою про цікавий урок. Горнятка можна використовувати для олівців чи сухоцвітів.

Автентична атмосфера української народної культури, яка панувала на майстер-класі, подарувала всім діткам яскраві емоції та незабутні враження.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЯ І ПОБУТУ СКІФІВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ПО ПИСЬМОВИХ ТА РЕЧОВИХ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ	
Цільова аудиторія: 6 клас. Історія	Міжпредметні зв'язки: Історія, Мистецтво, Географія
Тривалість заняття: 45 хвилин	Ключові слова: Кочовики, скіфи-землероби, скіфи-скотарі, царські скіфи, курган, звіриний стиль, Товста могила
Анотація уроку: Під час уроку учні зможуть - називати хронологічні межі заселення території України племенами і народами, що проживали на території України протягом залізного віку; - показувати на карті території розселення скіфів; - описувати спосіб життя кочовиків; - висловлювати власні судження щодо причин появи майнової та соціальної нерівності, появи найдавніших держав на території України; - оцінювати внесок скіфів у світову культуру; - отримати навички використання різних джерел інформації.	
Освітні цілі: Що учні дізнаються? Територія розселення скіфів, речові пам'ятки та методи їх дослідження, мистецтво та побут скіфів Які дослідницькі навички сформуються? Розвивати навички роботи з різними типами історичних джерел; аргументовано висловлювати власну думку	
Питання для дослідження: Як жили скіфи на території України?	

1. Робота з історичними джерелами.

«Їхня країна рівнинна і рясніє травою і зрошується водою багатьох річок, яких стільки, скільки каналів у Єгипті. Я назову тепер ті з них, які найбільш відомі і судноплавні від самих своїх джерел. Це Істр, що має п'ять гирлів, а потім Тірас, Гіпаній, Борісфен, Пантікап, Гіпакірій, Герр і Танаїд».

Опис Геродотом природних особливостей Причорномор'я (V ст. до н. е.)

«[...] Так звана «Скіфська пустиня» являє собою рівнину, багату на траву, але позбавлену дерев і помірно зрошену: по ній течуть великі ріки, які відводять воду з степів. Ось тут і живуть скіфи: звуться вони кочовниками, бо в них немає хат, а живуть вони в кібітках, з яких найменші бувають чотириколісні, а інші шестиколісні; вони кругом закриті повстю і зроблені подібно до домів: одні з двома, інші з трьома відділами; вони непроникні ні для води (дощової), ні для снігу, ні для вітрів. У ці вози запрягають по дві і по три пари безрогих волів, роги в яких не ростуть від холоду. В таких кібітках перебувають жінки, а чоловіки їздять верхи на конях; за ними йдуть їхні стада овець і корів і табуни коней. На одному місці вони залишаються стільки часу, поки вистачає трави для стад, а коли її не вистачить, переходять в іншу місцевість. Самі вони їдять варене м'ясо, п'ють кобиляче молоко і їдять «іпаку» (це сир з кобилячого молока). Такий спосіб життя і звичаї скіфів. [...]»

Гіппократ про спосіб життя і звичаї скіфів (V ст. до н. е.)

3. Робота з ілюстраціями. Зображення скіфської пекторалі

Погляд історика.

“Двоє роздягнених до пояса чоловіків шиють хутряне вбрання, розтягнувши його за рукави... Ліворуч і праворуч від центральної сцени стоять кобили й корови з телятами, за ними вміщено фігури двох юних скіфів, зайнятих доїнням овець. За вівцями – кози з

козенятами... Завершується композиція зображенням птахів, що летять врізнобіч, створюючи враження викінченості задуму й водночас безмежності простору” – *опис верхнього ярусу пекторалі зі щоденника Бориса Мозолевського.*

Питання до обговорення:

- Яких тварин вирощували скіфи? З якою метою?
- Про які промисли та ремесла можна дізнатися з даного джерела?
- Якими знаряддями праці, посудом, зброєю користувалися скіфи?
- Яким був їх одяг, його сезонність?
- Що можна сказати про спосіб життя цих племен?
- Що означає «звіриний стиль»?

4. Робота з літературним джерелом.

Колись до них жили тут кіммерійці,
Ті, що про них писав іще Гомер,
А що найперш згадали ассирійці,
В клинописах ще хтозна – яких ер.
Це був народ такої сили й гарту,
Що їх ніхто подужати не міг.
Трясли Ефес, ходили на Урарту,
Від них погіб і цар лідійський - Гіг.
Але і їх довів чи не до стресу
Вогонь жертвний богові Аресу.
От кіммерійці здумали прощатись,
Наслухані про скіфську силу й лють.
Одні вважали: - Треба захищатись! –
А другі: - Ні, вони нас переб'ють.
Одна казали, що не ступить ворог,
Що треба землю захищати свою.
А другі: - Ет, ну що земний цей порошок?
Ми знайдем інший в іншому краю.
Відтак дві групи не дійшовши згоди,
Зробились між собою антиподи.
Та зброю повихоплювавши з піхов,
самі себе так встигли перебить,
що як прийшли вже скіфи, то вже скіфам
було по суті нічого робить.
Із поеми Л.Костенко «Скіфська одіссея»

Завдання:

- Хто такі скіфи?
- Що ви дізналися з наведеного уривка про загарбання кіммерійських земель скіфами?
- Наскільки вірогідним, на вашу думку, є поданий переказ Геродота?

5. Робота з ілюстраціями. Зображення скіфських воїнів.

Завдання для обговорення:

Розгляньте фотографічні та ілюстративні зображення реконструкції одягу скіфів.

- Який одяг та обладунки вони використовували? З яких матеріалів?
- Якою зброєю користувалися?
- Які висновки можете зробити про військові переваги скіфської армії за даними ілюстраціями?

6. Робота з ілюстраціями. (Зображення скіфських курганів та їх знахідок).

Видатними пам'ятками скіфської культури є кургани.

Питання до обговорення:

- Пригадайте, що таке курган? Про які суспільні явища свідчать кургани?
- Яку інформацію можна дізнатися при розкопках курганів?

Підсумки та рефлексія уроку.

Хто такі кочівники? Що було основою господарства кочівників? Як це впливало на спосіб їхнього життя?

Що нового та цікавого ви дізнались на уроці?

РУСЬ-УКРАЇНА ЗА ЯРОСЛАВА МУДРОГО.	
Цільова аудиторія: 7 клас. Історія України.	Міжпредметні зв'язки: Всесвітня історія, Громадянська освіта, Мистецтво, Англійська мова
Тривалість заняття: 45 хв.	Ключові слова: «князь», «графіті», «мозаїка», «фреска», «книжкова мініатюра», «християнство», «шлюбна дипломатія», «Руська правда», «митрополія», «централізована монархія–імперія».
Анотація уроку: Під час роботи на уроці учні зможуть упорядкувати інформацію про діяльність Ярослава Мудрого; порівнювати діяльність та висловлювати обґрунтовані судження щодо ролі князів Володимира Святославича та Ярослава Володимировича; пов'язувати історичні події, явища, процеси з географічним простором, позначати їх на карті.	
Освітні цілі: Про що учні дізнаються? Про складові внутрішньої і зовнішньої політики Ярослава Мудрого. Які дослідницькі навички сформуються? Навички роботи з різними типами історичних джерел; аргументоване висловлення власної думки.	
Питання для дослідження: Яка роль Ярослава Мудрого в історії України та світу?	

Робота з джерелами:

- Джерело 1. Комікс «Пригоди в середньовічній Русі-Україні»
<https://youtu.be/8oYIcx838dA>.
- Джерело 2. Comic Book "Yaroslav the Wise" <https://youtu.be/gw-MxqXFlcY>.
- Джерело 3. Комікс «Пригоди в середньовічній Русі-Україні»
https://www.canva.com/design/DAFhObraOCY/RjipAfZ47P0v2A_Ao-Myww/view?utm_content=DAFhObraOCY&utm_campaign=designshare&utm_medium=link2&utm_source=uniquelinks&utm_id=h8b72a5bf64.
- Джерело 4. Cosmic Book "Yaroslav the Wise"
https://www.canva.com/design/DAFTzjK0uyM/UXYwiHm-7LcDoBi57gv43A/view?utm_content=DAFTzjK0uyM&utm_campaign=designshare&utm_medium=link2&utm_source=uniquelinks&utm_id=h07a68d74ad.

Форми та методи роботи:

Перегляд коміксу українською або англійською мовами на вибір: відеоряд з озвучкою або у вигляді книги.

Питання для обговорення:

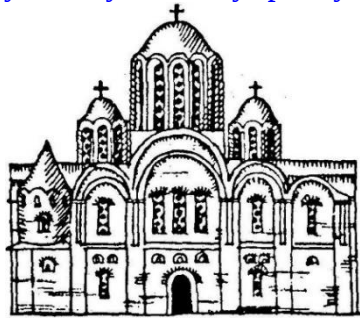
- Як Ярослав Мудрий прийшов до влади? Коли став одноосібним правителем?
- Чому, на вашу думку, період правління Ярослава Мудрого вважається епохою розквіту Русі-України?

Робота з візуальними джерелами:

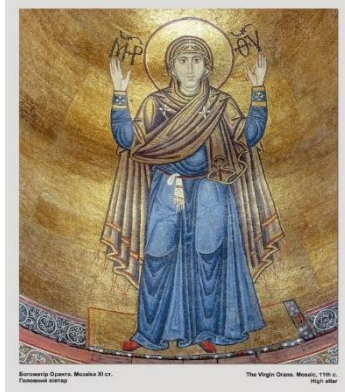
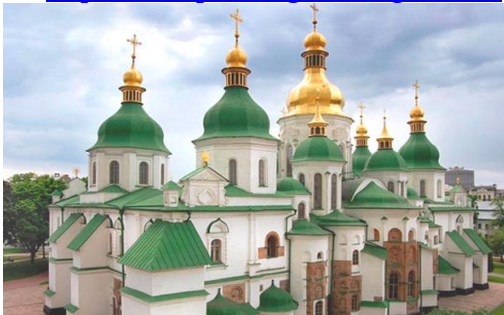
- Візуальне джерело 1 Спасо-Преображенський собор в Чернігові. Фото: <https://ukrainaincognita.com/chernigivska-oblast/chernigiv/spaso-preobrazhenskyi-sobor-u-chernigovi>

- Візуальне джерело 2 Ірининська церква. Так могла виглядати церква на розі сучасних Володимирської та Ірининської вулиць.
- Фото: <https://uain.press/articles/irininska-tserkva-tayemnitsya-zabutoyi-pam-yatki-728125>

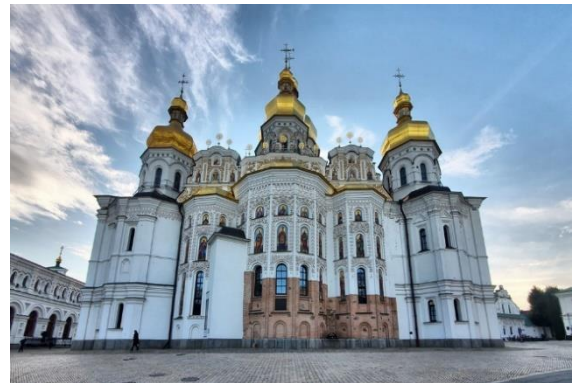
- Візуальне джерело 3. Софійський Собор. Сучасний вигляд. Фото: <https://st-sophia.org.ua/uk/golovna/>.

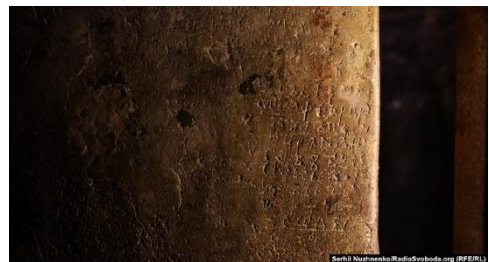
- Візуальне джерело 4. Золоті ворота. Фото: <https://www.facebook.com/photo?fbid=1818881838626634&set=t.100064565834822>

- Візуальне джерело 5. Києво-Печерська Лавра. Фото: <https://ukrainaincognita.com/kyivska-oblast/kyiv/kyievo-pecherska-lavra-yunesko>

- Візуальне джерело 6. Графіті. Фото: <https://www.radiosvoboda.org/a/tayemnytsi-hrafiti-sofiyskoho-soboru-mova-ukrayiny-rusi/31313007.html>

- Візуальне джерело 7. Богоматір Оранта. Фото: <https://st-sophia.org.ua/uk/pamyatki-rozpovidayut-z-naukovogo-dorobku-spivrobitnikiv/sofiya-kiyivska-1000-litnij-simvol-derzhavnosti-ukrayini-temporarny-bogomatir-oranta/>

Форми та методи роботи:

Питання для обговорення:

- Як пов'язані дані зображення з діяльністю Ярослава Володимировича?
- Чи змінилися об'єкти, подані на зображеннях, чи дійшли незмінними до нашого часу? Як ви вважаєте, які з них повністю знищені?

Завдання для учнів

- Заповніть таблицю «Внутрішня і зовнішня політика Ярослава Мудрого»
- На контурній карті зафарбуйте та підпишіть країни, з якими Ярослав Мудрий використовував «шлюбну дипломатію».

«КУЛЬТУРА РУСІ -УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIII СТ.»	
Цільова аудиторія: 7 клас. Історія України	Міжпредметні зв'язки: Українська література, Мистецтво, Математика
Тривалість заняття: 45 хвилин	Ключові слова: Повчання Володимира Мономаха; «Повість минулих літ»; «Слово о полку Ігоревім»; Остромирове Євангеліє, пергамент
Анотація уроку: Під час роботи на уроці учні зможуть використовувати цифрові технології для пошуку потрібної історичної інформації, створювати мультимедійні продукти; аналізувати процес власного навчання; вміти приймати зважені рішення, працювати в команді.	
Освітні цілі: Що учні дізнаються? Розвиток культури Русі -України в другій половині XI - першій половині XIII ст. Які дослідницькі навички сформуються? Навички роботи з різними типами історичних джерел; розвиватиметься в учнів критичне мислення, вміння аргументовано висловлювати власну точку зору, створювати освітній продукт- логіко-смыслову модель .	
Питання для дослідження: Чи розвивалася культура Русі -України в другій половині XI - першій половині XIII ст.?	

1. Робота з мультимедійними джерелами: <https://youtu.be/j2Oy9WIy13I>

Питання для фронтального обговорення :

Що було центром розвитку наукового життя за часів Київської Русі?(Києво-Печерський монастир)

Хто був видатним іконописцем?(Алімпій)

Що є видатною пам'яткою давньоруської літератури?(Остромирове Євангеліє)

2. Робота з візуальними джерелами: Клас розділили на 3 групи

Архітектура Русі -України в другій половині XI - першій половині XIII ст.

Питання для обговорення в групах при роботі з одним із однією пам'яткою архітектури:

Опишіть пам'ятку. Коли була побудована? З якою метою створено пам'ятку архітектури? На кого воно має впливати? Як ви думаєте, чи відповідає пам'ятка зразкам культового виробництва тих часів? Коли і за яких часів пам'ятка змінила свій вигляд: коли і за яких часів їй довелося змінити свій вигляд?(Дізнайся за допомогою додаткових джерел інформації) Підготуйте творчий проєкт за результатами дослідження.

3. Робота з писемними джерелами:

Велика-бо користь від навчання книжного. Книги — мов ріки, які напоюють собою весь світ; це джерело мудрості, у книгах — бездонна глибина; ми ними втішаємося в печалі, вони — узда для тіла й душі. У книгах — світило мудрості, а про мудрість сказано: люблячих мене — люблю, а хто дошукується мене — знайде благодать. І якщо старанно пошукати в книгах мудрості, то знайдеш велику втіху і користь для своєї душі. Бо той, хто часто читає книги, той веде бесіду з Богом і наймудрішими мужами. Ярослав же, як ми вже сказали, любив книги, багато їх написав і поклав їх у церкві Святої Софії, яку сам збудував. Оздобив її золотом, сріблом і посудинами церковними, і возносять у ній врочисті співи в призначену годину. І в інших містах і селах він ставив церкви, призначаючи туди попів і даючи їм від багатств своїх плату, наказуючи їх учити людей. Радувався Ярослав, бачачи велику силу церков і людей християнських, а ворог нарікав і ремствував, переможений новими людьми християнськими.

Питання для обговорення в групі 1 при роботі з уривком: З якого писемного джерела цей уривок?

Хто є автором цього джерела?

Яка головна думка цього уривку?

...блаженний Агапіт почав допомагати святому старцю в подвигах та трудився і так багато років; коли захворював хтось з братії, блаженний залишав келію свою, в якій не було нічого, що можна було б викрасти, приходив до хворого брата і служив йому: піднімав його, укладав, виносив на своїх руках, і невпинно благав Бога про зцілення недужих; якщо ж хвороба іноді і затягувалася, то через це Господь бажав помножити віру і посилити молитву раба Свого Агапіта. Наслідуючи подвигам преподобного Антонія, блаженний Агапіт сподобився бути учасником і рівним з ним благодаті: молитвою своєю він зціляв усіх недужих, також подаючи їм трави, які варив в їжу собі, за що, власне, і був прозваний лікарем. Про нього поширювалися чутки в Києві, і багато недужих приходило до нього та залишали здоровими.

Питання для обговорення в групі 2 при роботі з уривком:

З якого писемного джерела цей уривок?

Хто був зразком для Агапіта в лікарській справі? Яка головна думка цього уривку?

Хай діти мої, чи інший хто, слухаючи сю грамотицю, не посміються, а кому із дітей моїх вона буде люба — хай прийме її в серце своє і, не лінуючись, почне, як і я, трудитися.

Перш за все, бога ради і душі своєї, майте страх божий в серці своєму і милостинню подавайте щедрю, — бо то початок всякого добра.

Треба мати душі чисті, непорочні, тіла худі, лагідну бесіду і в міру слово господнє; при їді і питті без галасу великого бути, при старих — мовчати, премудрих — слухати, старшим — покорятися, з рівними і меншими — приязнь мати; без лукавства розмовляти, багато розуміти; не лютувати словом, не хулити розмовою, не надміру сміятися, соромитися старших; до жінок недостойних не говорити; долу очі мати, а душу — вгору; уникати, не старатися повчати легковажних; власть же — ні за що мати, як і од усіх честь

Питання для обговорення в групі 3 при роботі з уривком:

З якого писемного джерела цей уривок?

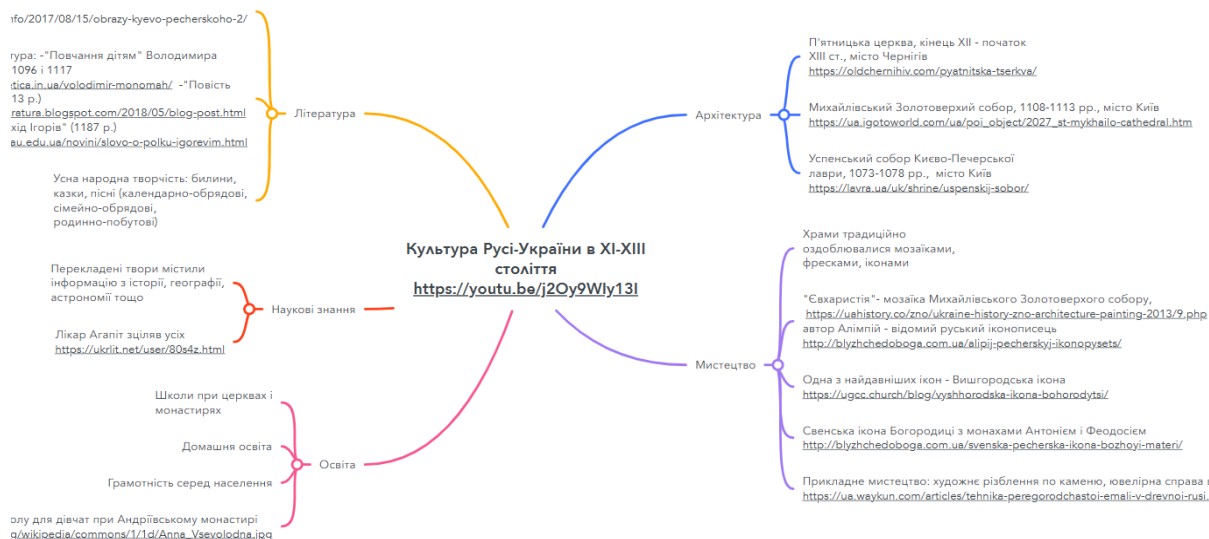
Хто є автором цього джерела?

Яка головна думка цього уривку?

На основі опрацьованих документів, зображень, текстів створіть логіко-сміслову модель: «Культура Русі - України в другій половині XI - першій половині XIII ст.»

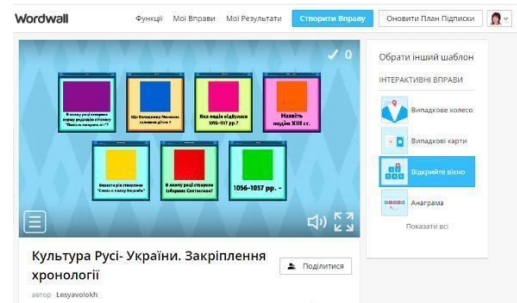
(Можна дати як випереджальне завдання)

<https://mm.tt/map/2168578183?t=PFznMuD0OZ>

4. Підсумок-рефлексія

Виконання тренувальної онлайн-вправи "Культура Русі- України. Закріплення хронології", автор Lesyavolokh <https://wordwall.net/uk/resource/31167033>, використовуючи допоміжний додаток - QR-код:

- Розв'язати історичну задачу: Скільки років минуло від завершення літописця Нестора роботи над літописом "Повість минулих літ"?

- Дискусія з іншими групами і доповнення створеної загальної логіко-сміслової моделі «Культура Русі-України в XI-XIII століття» .

Або можлива наступна інтерпретація завдання:

- вчитель попередньо створює логіко-сміслову модель з теми, допускаючи навмисні помилки, а учні, опрацювавши матеріал, виправляють їх, спираючись на свою логіко-сміслову модель. На останньому етапі здобувачі освіти закріплюють навички та вміння аргументувати власну думку, дискутувати, робити висновки, систематизує та поглиблює свої знання з теми.

Очікувані результати: Таким чином, створення прописаного практичного інфопродукту - логіко-сміслової моделі «Культура Русі-України в XI-XIII століття», виявила необхідність наявності знань у галузі історії, культури, мистецтва, літератури, географії, інформатики, математики та інших наук. Кінцевий інфопродукт показав ефективність використання STEM/STEAM-підходів, а саме захопленість з боку дітей, якісніше закріплення знань, практикоорієнтованість та готовий результат. Логіко-сміслова модель дозволила в умовах інформаційного суспільства утримати інтерес до історичної науки. Створений прописаний практичний інфопродукт можна промотувати, розмістивши на шкільному сайті або інтерактивній карті.

За короткий час діти навчилися працювати з великим обсягом матеріалу, здійснювати аналіз відео, текстів і користуватися додатковими ресурсами Інтернет-джерел. Створення прописаного кінцевого інфопродукту виконується в групах, де учні вибудовують ефективні комунікації зі своєю командою.

У результаті створення продукту здобувачі освіти шукали інформацію за допомогою Інтернет-ресурсів, опрацьовували та аналізували знайдену інформацію, структурували, застосовували та фіксували процес та результати роботи, поширювали інформацію та висловлювали свою точку зору.

Інфомедійна грамотність:

- розвиток навичок критичного мислення, уваги, спостережливості;
- критичне ставлення до інформації з різних джерел;
- використання різних видів сприймання медіатекстів для пошуку, обробки, аналізу та відбору інформації;
- здатність перетворювати інформацію з медіатексту в різні форми повідомлень;
- уміння аналізувати та інтерпретувати медіатекст;
- потреба в критичному сприйнятті інформації.

Підсумок / рефлексія за результатами проведення вправи: учні оволоділи методом самоаналізу та критичного підходу до отриманої інформації, основними пошуковими та

інформаційними методами, а також набули достатню кількість навичок та знань для створення власної моделі.

Рефлексія «3 2 1»

Учні виконують такі варіанти завдань:

- три речі, які ви дізналися, два цікаві факти, одне питання, що залишилося;
- три ключові слова, дві відмінності між ними, один вплив на літературу, освіту, мистецтво, культуру, науку;
- три важливі факти, дві цікаві ідеї, одне уявлення про себе як учня;
- три нові терміни, дві нові ідеї, одна річ, яку потрібно обдумати.

Учні обговорюють результати та процес роботи, діляться своїми враженнями, оцінюють власний внесок у загальну роботу й вміння залучати в свій інформаційний простір інші точки зору.

Запропонувати доповнити логіко-сміслову модель ілюстраціями.

«ГЕТЬМАН П.КОНАШЕВИЧ-САГАЙДАЧНИЙ – ВИДАТНИЙ ПОЛІТИК ТА ПОЛКОВОДЕЦЬ»	
Цільова аудиторія: учні 8 класу	Міжпредметні зв'язки :всесвітня історія громадянська освіта мистецтво
Тривалість заняття: 45 хвилин	Ключові слова: Хотинська війна, гетьман, чайки, козаки, доба «героїчних походів», полководець
Анотація уроку: Урок з історії України, присвячений діяльності та історичній ролі гетьмана П.Конашевича-Сагайдачного. Під час уроку учні/учениці дізнаються про найбільш вагомі досягнення та вплив гетьмана на події доби «героїчних походів».	
Освітні цілі: - Учні/учениці дізнаються про важливі історичні події першої чверті XVII ст., які пов'язані з діяльністю видатного козацького гетьмана П.Конашевича-Сагайдачного. - Учні/учениці отримують навички дослідницької роботи з візуальними та речовими джерелами, а саме марками та монетами.	
Питання для дослідження: 1. Історичні факти та події, які підтверджують вагому роль та вплив на перебіг козацької доби та стосунків з іншими державами гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного.	

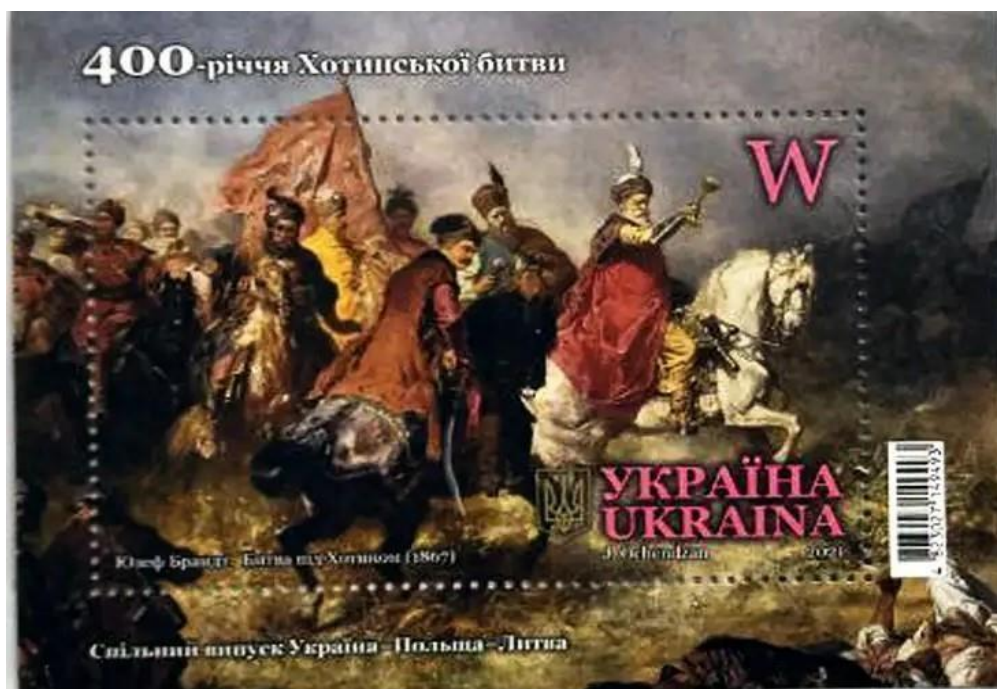
Форма роботи: робота в групі

Методи роботи: опис та аналіз візуального джерела за алгоритмом; створення ментальної карти

Група 1.Робота з марками як візуальним джерелом Питання для обговорення:

- Розгляньте зображення та текст на даних марках та складіть ментальну карту за темою «Гетьман П. Конашевич -Сагайдачний – видатний політик і полководець».
- Яку інформацію щодо біографії гетьмана можна отримати завдяки змісту марки?
- Яким подіям з життя гетьмана присвячені марки? Чому саме цим? Яку роль ці події зіграли в історії українського козацтва та діяльності гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного?
- Одна із марок є спільним продуктом трьох країн: України, Польщі та Литви. Якій важливій події в історії цих трьох країн марка присвячена? Як ви думаєте, чому ця подія стала вагомою та важливою для них? Яку роль зіграв талант полководця гетьмана П. Сагайдачного в перебігу цієї події?
- Прокоментуйте, як марки допомагають зберігати пам'ять про історичного діяча та його діяльність.

Візуальне джерело 1.

Марка «400-річчя Хотинської битви»

Зображення з відкритих інтернет джерел(сайт «Марки України»)

Візуальне джерело 2.

Марка «Гетьман П. Конашевич-Сагайдачний»

https://bomarka.com/ukraine/1136/7637/?srsId=AfmBOooffIs5MfA7_OcvFDN_AmL7o_qqC9eJHluV_Ekj8j0shmreNuIp

Зображення з відкритих інтернет джерел

Візуальне джерело 3.

Марка з блоку «Гетьмани України» <https://poststampua.com/getmany-ukrayiny-seriya-marok-z-nominalom-1995-rik>

Група 2. Робота з монетами як речовим джерелом Питання для обговорення:

- Проаналізуйте зображення та тексти на монетах та складіть ментальну карту за темою «П. Конашевич-Сагайдачний – видатний політик та полководець».
- З яким історичними подіями і особою пов'язані дані монети? Які елементи зображення допомагають нам про це дізнатися?
- Які саме історичні факти, пов'язані з діяльністю цієї особи зафіксовані на монетах?
- Яку роль зіграли події, яким присвячені монети, в історії українського козацтва та діяльності гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного?
- Які ідеї прагнув втілити автор ескізів монет? Прокоментуйте, як монети допомагають зберегти пам'ять про історичного діяча та його діяльність.

Речове джерело 1.

1. Монета України 5 гривень, 2021 року, Хотинська битва
(Зображення з відкритих інтернет джерел)

2. Монета України 5 гривень, 2021 року, Хотинська битва

(Зображення з відкритих інтернет джерел)

3. Монета Україна 10 гривень, 2000рік, Петро Сагайдачний
(Зображення з відкритих інтернет джерел)

Завдання для учнів

Кожна група створює ментальну карту за темою «П. Конашевич-Сагайдачний – видатний політик та полководець».

Результати роботи групи презентують на загал та по-можливості об'єднують свої частини в єдину карту.

ПОХОДИ КОЗАКІВ НА ПОЧАТКУ XVII СТ.	
Тип уроку: практичне заняття	
Цільова аудиторія: 8 клас. Історія України	Міжпредметні зв'язки: Всесвітня історія, українська література
Тривалість заняття: 45 хвилин	Ключові слова: Петро Конашевич Сагайдачний, чайка, “доба героїчних походів”, Кафа, бранці.
Анотація уроку: Під час роботи на уроці учні зможуть розкрити причини, хід і наслідки козацьких походів першої половини XVII; охарактеризувати роль українського козацтва на міжнародній арені.	
Освітні цілі: Навчальні: розуміти чому перші два десятиліття XVII ст. називають “добою героїчних походів” українського козацтва; охарактеризувати роль українського козацтва в боротьбі з іноземними загарбниками та значення морських походів козаків у першій половині XVII ст.; вчити аналізувати історичні події. Розвиваючі: удосконалювати набуті вміння та навички роботи з історичними джерелами, з історичною картою, вміння працювати з тестовими завданнями; вміння аналізувати, узагальнювати та виділяти головне серед історичних фактів, стисло характеризувати історичну особу та визначати її роль у історичному процесі, аргументовано висловлювати власну думку Виховні: виховувати патріотизм, повагу до історичного минулого українського народу.	
Питання для дослідження: Якою була роль козацтва на початку XVII ст., що слава про них поширилась на всю Європу?	

Хід уроку

1. Організаційний момент. Оголошення теми уроку та мети.

Ми вже говорили з вами про виникнення козацтва, познайомилися з устроєм козаків, а сьогодні поговоримо чому ж козацтво стало славним символом українського народу, а слава про нього поширилась на всю Європу?

2. Актуалізація опорних знань, умінь та уявлень учнів.

Гра «філворд». Учні працюють в парах. Один із учнів знаходить слово, інший учень дає пояснення що означає це слово.

ЗНАЙДИ СЛОВА

Знайди і обведи **14 слів** головоломки.

Р	Й	М	З	И	М	І	В	Н	И	К	Х	К	В	Т
Р	Е	Є	С	Т	Р	О	В	Ц	І	П	З	Л	И	Ж
С	Я	В	Б	У	Л	А	В	А	П	Ц	М	Е	Ш	У
І	Х	Ю	С	Ц	Н	Т	Ѓ	Щ	А	М	О	Й	Н	Х
Ч	Ю	К	І	Б	Д	Щ	Д	Ж	Ь	Ц	Х	Н	Е	О
Ю	К	І	Ѓ	З	С	Р	І	Н	К	О	Ѓ	О	В	Д
Д	С	Ш	Е	М	Ѓ	Т	Я	О	П	В	Ѓ	Д	Е	Н
Я	Ь	Л	Щ	Х	И	О	Т	А	М	А	Н	И	Ц	И
Л	Ч	С	Ж	Х	Й	Ѓ	Я	Р	О	С	Ѓ	П	Ь	Ц
Ї	Р	Ц	К	О	Р	О	Ѓ	В	А	Ѓ	В	І	К	Т
В	А	Н	Т	К	Ф	Х	О	Р	Т	И	Ц	Я	И	В
Б	Д	Т	К	Р	Я	Ц	И	Ф	У	Т	О	Ш	Й	О
Ї	А	В	Ѓ	Е	Т	Ь	М	А	Н	Ц	Б	Х	Ѓ	М
Р	Ч	Л	Н	Й	С	Ц	Е	В	Ж	Р	М	С	Ю	В
И	Н	С	И	Т	М	К	О	З	А	К	С	А	Ц	К

ВІДПОВІДІ

ЗНАЙДИ СЛОВА

.	.	.	З	И	М	І	В	Н	И	К	.	К	В	.
Р	Е	Є	С	Т	Р	О	В	Ц	І	.	.	Л	И	.
С	.	.	Б	У	Л	А	В	А	.	.	.	Е	Ш	У
І	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	Й	Н	Х
Ч	.	К	.	.	.	.	.	.	.	.	.	Н	Е	О
.	.	І	.	.	.	.	.	.	.	.	.	О	В	Д
.	.	Ш	.	.	.	.	.	.	.	.	.	Д	Е	Н
.	.	.	.	.	О	Т	А	М	А	Н	И	Ц	И	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	Ь	Ц	.
.	Р	.	К	О	Р	О	Ѓ	В	А	.	.	.	К	Т
.	А	.	.	.	Х	О	Р	Т	И	Ц	Я	И	В	.
.	Д	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	Й	О	.
.	А	.	Ѓ	Е	Т	Ь	М	А	Н	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	К	О	З	А	К	.	.	.	.	.

3. Мотивація навчальної діяльності

Вчитель

Ми продовжимо вивчати історію українських земель в першій половині XVII ст. Наше завдання дослідити найважливіші моменти історії козацтва цього періоду і скласти власне аргументоване враження на основі історичних фактів, а не сформоване через вплив стереотипів чи історичних міфів.

Тож давайте з'ясуємо чим так прославилось козацтво в половині XVII, що слава про нього не вщухає й сьогодні?

4. Вивчення нового матеріалу

Учні розподіляються на 3 групи. Кожна група отримує завдання. Учні опрацьовують матеріал, виконують свої завдання і презентують результати своєї роботи для класу.

1 група:

Опрацюйте історичні джерела і дайте відповідь на запитання до них:

«Щоденник Еріха Лясоти»

"По-перше, я гадав, що ця війна з турками триватиме не рік чи два, тому не вважав за слушне втрачати таких хоробрих і відчайдушних людей, які з молодих років вправляються у військовому мистецтві і добре знають цього ворога, тобто турків і татар (з якими вони майже щодня стикаються). По-друге, це військо утримати легше, ніж військо іншої нації, бо на їхніх начальників не треба витрачати особливих коштів (котрі звичайно становлять значну суму). Крім того, вони мають власну зброю й боєприпаси, до яких не треба замовляти й утримувати спеціально гармашів, бо багато хто з них сам уміє з ними обходитися" (59, с. 106-107).

Спогади "Достовірні записки про подорожі й пригоди капітана Джона Сміта"

"Цими землями, що зазнавали постійних спустошень, можна було йти лише з караваном купців під охороною військового загону. ...Ці землі викликали не заздрість, а співчуття... Безперечно, козацька старшина — отамани та сотники — освічені й гарно вдягнені люди. Привертають увагу їхні коштовності, шаблі та коні й вишукані манери. Але всі вони — старшини і прості люди — страждають від частих нападів на їхні землі"

<http://litopys.org.ua/ochyma/ochrus3.html>

Питання до джерел:

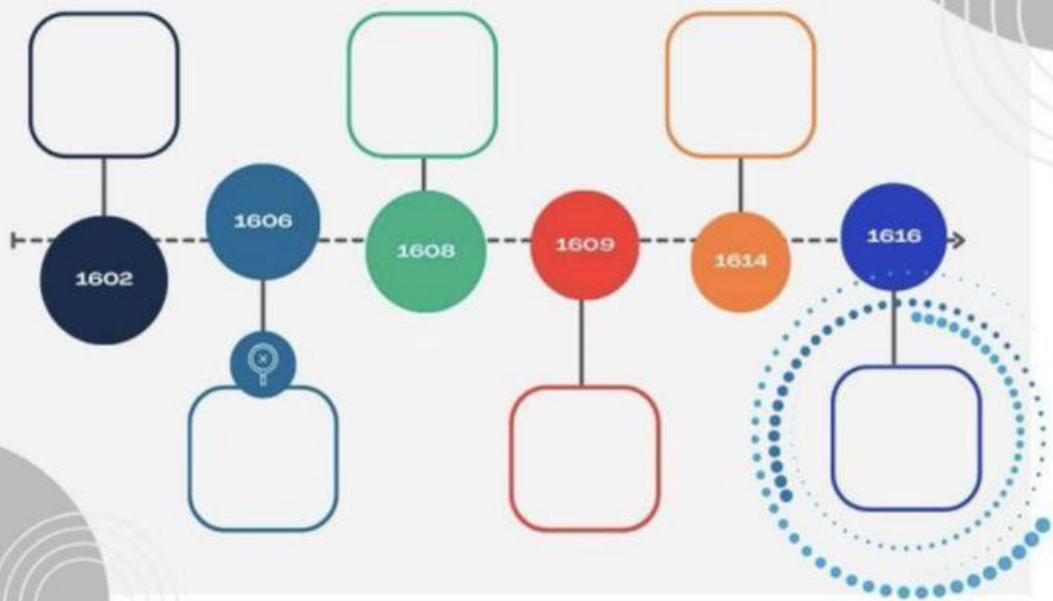
- Чому основним напрямом походів козаків була саме Османська імперія?
- Як іноземні мандрівники описують козаків?
- Яке відношення простежується у авторів джерел до козацтва?

2 група:

- Опрацюйте карту. Позначте на карті напрямки «героїчних походів козаків». (Позначити стрілочками)
- За допомогою підручника на лінії часу позначте міста-фортеці на які здійснили напади козаки на початку XVII століття.

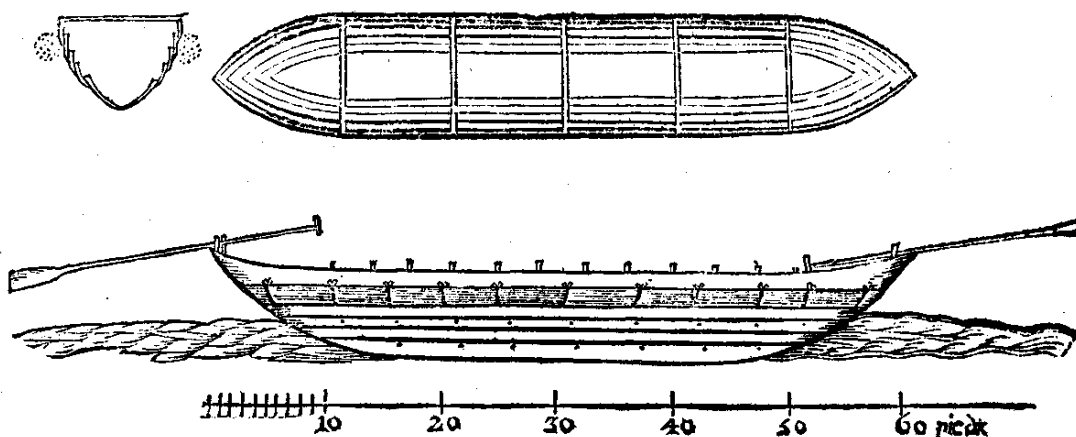

**КОЗАЦЬКІ ПОХОДИ ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ XVII СТ.
ПОЗНАЧИТИ МІСТА-ФОРТЕЦІ ОСМАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ,
НА ЯКІ ЗДІЙСНИЛИ ПОХОДИ КОЗАКИ?**

3 група:

Опрацюйте історичні джерела і дайте відповідь на запитання до них:

Cette Figure se met au Cahier H

Ілюстрація «чайки» запорозьких козаків з книжки
Гійома Левассер де Боплана 1660 р.

Гійом Левассер де Боплан «Опис України»:

Коли у них виникає намір піти в море, то, не маючи дозволу короля, вони беруть його у свого старшого, скликають Раду, і проводять вибори отамана, котрий очолить їх у цьому поході... Далі вони вирушають до Військової Скарбниці, місця свого збору і будують тут судно... його основа — це човен з верби або липи... На ньому можна бачити товсті, як бочки, в'язанки очерету, що щільно кріпляться одна до одної по всій довжині човна від одного краю до другого і міцно прикріплюються [до бортів]. Користуються двома стернами по краях човна, як показано на рисунку, оскільки човни дуже довгі і треба було б забагато часу, щоб розвернутись, коли виникає потреба у розворотах під час втечі. Звичайно, з кожного боку від 10 до 15 весел, і швидкість більша, ніж у турецьких веслових галер. Є також і щогла, на якій вони [козаки] напинають досить невправно зроблене вітрило; використовують його лише в тиху погоду, а при сильному вітрі воліють веслувати, їхні човни не мають верхньої палуби, і коли наповнюються водою, очерет, прив'язаний довкола човна, не дає йому затонути... На кожному човні є 4-6 фальконетів (невеликих гармат), необхідна для походу живність; беруть шість фунтів пороху, достатню кількість свинцю, ядра для своїх гармат. У кожного є компас...

<http://litopys.org.ua/boplan/opys.htm>

Питання до джерел:

- Хто приймає рішення про похід?
- Що дозволяло козакам здійснювати морські походи?
- Якою була особливість будівництва козацьких «чайок»?
- Що відрізняло їх від турецьких «галер»?
- Що, на вашу думку, забезпечувало козакам успіх у боях?

4 група:

Уважно розгляньте монету (якщо є можливість принести для учнів справжню монету). Користуючись додатковими джерелами інформації, текстом підручника дайте відповідь на питання, які стосуються «пам'ятної монети»:

- Хто зображений на монеті?
- Де відбувались події?
- Коли відбулись ці події?
- Проти кого воювали козаки?
- Чому козаки підтримали поляків?
- Який результат битви?
- В якому році надрукована ця монета? Чому?
- Фото практичного заняття
- Чому події першої чверті XVII ст. знайшли своє відображення в пам'ятній монеті Національного банку України?

5 група:

На основі «Віршів на жалісний погреб Петра Конашевича-Сагайдачного» написаних його сучасником **Касіяном Саковичем**:

- Проаналізуйте діяльність гетьмана Петра-Конашевича Сагайдачного заповніть схему його досягнень (mind map)?
- Як зображують Петра Конашевича на гравюрі?
- Яке відношення автора простежується до гетьмана?

Петро Конашевич гетьманив на славу,
Його рицарство знають усюди по праву.

Досягнув, що військо те в гетьмани обрало,
Мужньо з ним воно татар, турків розбивало.
Він за гетьманства свого взяв був місто Кафу —
Цісар турецький там зазнав немалого страху!
Чотирнадцять тисяч він ворога розбив,
Одні каторги ^a палив, інші топив.
Із неволі християн безліч увільняв,
За що з війнством його Бог благословляв.
За найбільшю собі має нагороду

...Патріарха наш гетьман з військом привітавши
В Києві, поклон йому доземний поклавши,
З православними почав раду учиняти,
Щоби пастирів могли православних мати
В своїй церкві наза́мість тих владик-уніатів,
Котрих має наш народ всіх за єзуїтів.

Біля церкви Братської в Києві лежить.
Себе в братство оте він з військом уписав
І на нього в дар грошей досить відказав.

^a *Каторги* — турецькі гребні галери.

<http://litopys.org.ua/human/hum29.htm>

Mind map

Кожна група презентує перед класом результати свого дослідження.

5. Узагальнення і систематизація знань.

Метод «мозковий штурм»

- Чому поч. 17 ст. вважають «добом героїчних походів»?
- Яке значення морських походів козаків?
- Чому події першої чверті XVII ст. знайшли своє відображення в пам'ятній монеті Національного банку України?

6 .Підсумок уроку.

Заключне слово вчителя. Оцінювання учнів.

7. Домашнє завдання.

РЕФОРМАЦІЯ В НІМЕЧЧИНІ	
Цільова аудиторія: 8 клас. Всесвітня історія	Міжпредметні зв'язки: мистецтво, етика, громадянська освіта, література
Тривалість заняття: 45 хвилин	Ключові слова: реформація, секуляризація, індульгенція, протестантизм
Анотація уроку: Під час роботи на уроці учні/учениці зможуть розкрити становище католицької церкви напередодні розгортання подій Реформації; визначити та проаналізувати причини початку реформаційного руху у Німеччині; встановити ключові події початку Реформації через аналіз історичних джерел, контент ІІІ, біографічний метод; з'ясувати вплив реформаційних ідей на європейське суспільство.	
Освітні цілі: Що учні дізнаються? Яким було становище католицької церкви напередодні Реформації, визначатимуть причини реформаційного руху, основні ідеї реформування церковного життя, запропоновані М. Лютером. Які дослідницькі навички сформуються? Розвивати навички роботи з різними типами джерел; уміння екстраполювати події в довготривалі наслідки.	
Питання для дослідження: Як вплинула Реформація – позитивно чи негативно на подальший розвиток Німеччини та європейського суспільства?	

1. Вступний етап.

Актуалізація опорних знань. На початку цього етапу учитель/вчителька пропонує учням пригадати особливості політичного розвитку Німеччини в XIV – XV ст.

Запитання до учнів:

- Якими були особливості політичного розвитку Німеччини XIV – XV ст.?
- Яким було соціально-економічне становище різних соціальних верств населення?
- Які уявлення про побудову суспільства та поведінки людини в ньому проголошувала католицька церква?
- Які факти свідчать про незадоволення суспільством діяльності церкви?

Робота з ІІІ. Учитель/вчителька пропонує розглянути згенеровану ІІІ візуалізацію.

Ймовірні відповіді учнів. Події відбуваються у роздробленій Німеччині та свідчать про бажання змін у католицькій церкві, центральне місце – роль відведене ченцю (Мартіну Лютеру), який тримає суддівський молоток та книгу з “95 тезами” й здійснює ніби правосуддя над папством і католицькою церквою загалом.

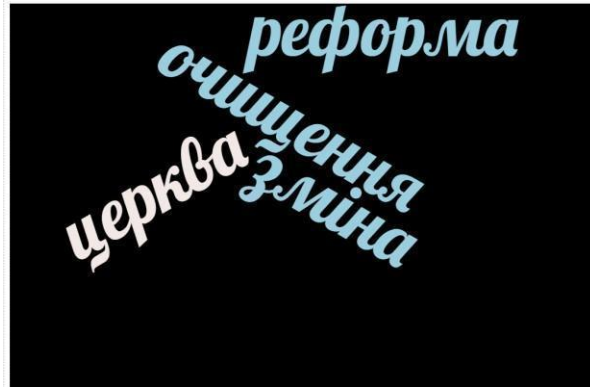
Створено з використанням @ChatGP

Учитель/учителька формує проблемне запитання уроку.

Мотивація навчальної діяльності.

Сьогодні ми з вами поговоримо про важливу подію, яка відбулася давно, але має доленосне значення для Європи в минулому і на сучасному етапі, а саме про Реформацію в Німеччині. Дізнаємося про передумови та причини виникнення широкого руху за реформування католицької церкви, проаналізуємо хід Реформації, відкриємо для себе нову постать в історії, визначимо її непересічність, усвідомимо наслідки події для християнства – протестантизму.

Вправа “Асоціація”. Підберіть асоціацію до поняття “Реформація”.

Створено за допомогою <https://wordcloud.online/uk>

Запитання до учнів:

- З чим у вас асоціюється поняття реформа?
- Що означає реформа?
- Які реформи відбуваються нині?
- Які ви можете назвати реформи?
- Чи завжди реформи мають позитивний характер?

Учитель/учителька підводить учнів до усвідомлення проблеми, яку потрібно вирішити.

2. Основний етап.

План уроку

- Католицька церква напередодні Реформації.
- Причини Реформації у Німеччині.
- Мартін Лютер та народження протестантизму.

Завдання та запитання для учнів:

Завдання 1. Ознайомтеся з історичною довідкою про Мартіна Лютера на ст. 51 у підручнику та дайте відповіді на запропоновані запитання.

Мартін Лютер народився в Саксонії в сім'ї гірничого майстра. У 18 років здібний юнак вступив до Ерфуртського університету – знаменитого центру гуманістичної освіти. Батько хотів бачити сина юристом, але Лютер обрав іншу долю. Глибока віра привела його до августинського монастиря. Ставши ченцем, Лютер вів дуже аскетичне життя. Одного разу навіть довелося зламати двері келії, за якими виснаженого надмірними молитвами молодого монаха знайшли непритомного на підлозі. Проте незабаром прийшло розчарування в чернецтві. Здійснивши подорож до Рима, Лютер був вражений величезним багатством католицької церкви. Він багато часу приділяв роздумам про служіння Господу, захоплювався працями видатного середньовічного філософа Аврелія Августина.

Лукас Кранах Старший.
Мартін Лютер. Бл. 1532 р.

Лютер полишив монастир і став викладати теологію у Віттенберзькому університеті. Один з його знайомих передрікав Лютеру незвичайне майбутнє: «Він у Церкву внесе великі перетворення».

*Взято з підручника Всесвітня історія 8 клас Т. Ладиченко та ін.
<https://pidruchnyk.com.ua/815-vsесvitnya-istoriya-8-klas-podalyak-2016.html>*

Запитання до учнів:

- Складіть портрет М. Лютера та визначте особливі характеристики його ідентичності?
- Які питання тривожили й турбували М. Лютера ?

Ймовірні відповіді учнів. Лютер ставши ченцем вів аскетичне життя, молився дуже відчайдушно, що навіть непритомнів, був розчарований чернецтвом, роздумував над питанням служіння Господу, прагнув змін, згодом почав викладати теологію у Віттенберзькому університеті.

Учитель/учителька дає коротку історичну довідку подію 31 жовтня 1517 р. у місті Віттенберг.

Завдання 2. Опрацювати у групах історичне джерело “95 тез проти індульгенції” Мартіна Лютера. Проаналізувати за запропонованими запитаннями зміст пунктів – 1,5,6,7,8,13,21.

Перейти за QR-кодом, щоб опрацювати текст.

Запитання на аналіз історичного джерела:

- Які основні ідеї викладено М. Лютером?
- Які прослідковуються причини незадоволення суспільства?
- Як людина повинна рятуватися від гріхів?
- Яке місце і роль відведено Папі Римському і католицькій церкві?
- Які тези свідчать про засудження діяльності католицької церкви?
- Як ви вважаєте, яка реакція була католицької церкви?
- В чому католицька церква вбачала загрозу?

Робота з поняттями. На основі аналізу подій та відповідей сформувані та записати визначення ключових понять:

- **Реформація** – спрямований проти католицької церкви церковно- релігійний і суспільно-політичний рух, що виник у XVI ст. у країнах Західної і Центральної Європи.
- **Протестантизм** – один з основних (поряд із католицизмом і православ'ям) напрямів у християнстві, що виник у наслідок Реформації в XVI ст. Його вихідними формами були лютеранство, кальвінізм та англіканство.

Завдання 3. Розв'язування учнями\ученицями проблеми уроку.

Сформувані та аргументовані висновки.

- Причинами реформації була криза папства XIV–XV ст., політичні та соціально-економічні проблеми.
- Реформація була ініційована суспільством.
- М. Лютер запропонував суспільству інші відносини між народом і церквою.
- Католицька церква своїми діями (продаж індульгенцій, наявність великих землеволодінь, богохульством та ін.) втратила моральний авторитет, під впливом гуманістичних ідей суспільство бажало змін.
- Католицька церква мала змінитися, пропонувалося: заперечення права пап прощати гріхи, засудження купівлі індульгенцій, людина рятується лише своєю вірою у Бога та його милістю, має робити “добрі справи”, авторитетом є Святе Письмо, церква має бути місцем єднання людини та Бога, а священники не можуть стояти між вірою людини й Богом.
- Події Реформації були поштовхом до тривалої релігійної боротьби між прихильниками реформи та противниками.

3. Підсумковий етап.

Робота з декодуванням інформації.

Завдання 4. Розглянути та проаналізувати візуальний контент, спрогнозувати та назвати події, країни, на які вплинула Реформація.

Створено за допомогою ChatGPT

Реформація в Європі в XVI ст.

Виникли численні війни на релігійному ґрунті, на згенерованому візуальному контенті III зображено події Селянської війни 1524 – 1525 рр. в Німеччині, які були спричинені Реформацією. Тридцятилітня війна (1618–1648 рр.) стала продовженням релігійних зіткнень попереднього століття європейської історії. Війна спричинила значні зміни у Європі.

Реформація спричинила поширення протестантських ідей, зокрема, у Франції розпочалася боротьба між протестантами (гугенотами) та католиками, що призвела до релігійних війн 1562– 1598 рр. На репродукції картини зображено безжалюбне вбивство протестантів-гугенотів католиками.

Тридентський собор (1545 – 1563 рр.)

У відповідь на Реформацію католицька церква розпочала контрреформацію, зокрема на Тридентському соборі (1545–1563 рр.), було розпочато реформування католицької церкви.

Лондонська кав'ярня. Гравюра. XVIII ст.

Реформація стала важливим етапом у європейській історії, змінивши її релігійний і культурний ландшафт та поклавши основу для епохи Просвітництва і модернізації.

Глядацька зала й сцена театру “Пале-Рояль” (Париж). Вистава у присутності короля.
Гравюра Фрагмент. XVII ст.

4. Рефлексія. Підбиття Підсумків.

Запитання до учнів:

- Як ви думаєте, яка подальша доля чекала М. Лютера?
- Чи могли б ви відважитися на подібне?
- Чи можете назвати таких великих реформаторів у наш час чи в минулому?
- Які емоції у вас виникли після вивчення цієї події?
- М. Лютер для вас герой чи антигерой?
- На вашу думку, зміни завжди передбачають руйнацію старого?
- Чи можна вважати події в теперішній Україні певною мірою реформаційними?

АВАНТЮРИСТИ В ІСТОРІЇ	
Цільова аудиторія: 7-10 класи.	Міжпредметні зв'язки: історія, економіка, психологія, громадянська освіта, військова підготовка.
Тривалість заняття: уроки (визначений час для організації серед оголошених учнів), гурток, факультатив, в межах учнівського самоврядування, у рамках літнього табору.	Ключові слова:
Анотація уроку (кілька речень, які описують мету заняття) та ключові питання: учні з історії дізнаються про осіб та їх вчинки і діяльність, які впливають на різні напрямки життя й на великі маси людей. Завжди запам'ятовуються ті історичні особи (герої), що були наполегливими, активними, провели дієві заходи, рішення в життя чи були яскравими, не стандартними, тобто харизматичними. Наприклад, прикований до інвалідного візка Делано Рузвельт добився посту Президента і провів стимулювання економіки за програмою "Новий курс". Проте не звертається увага на те, яка ознака діяльності і риса характеру впливала на такі карколомні й ризиковані вчинки, часом фундаментальні, досить структурні та оригінальні, які захоплюють і приносять вклад в державну справу. Йдеться про авантюризм в його позитивному та інноваційному "ключі": у 8 класі учні дізнаються про гетьмана Петра Сагайдачного, що відважився на морські походи та вигравав і надавав підтримку Європі; або дізнаються про кругосвітні подорожі Магеллана і Колумба, які таки знаходять невідоме. Що з середини керує творцями історії?	
Освітні цілі: Що учні дізнаються? Які дослідницькі навички сформуються? виробити (виховувати в собі) <u>дослідницьку та аналітичну звичку</u> на підставі історичного матеріалу; розвивати <u>звичку застосовувати історичне знання</u> (навіть якщо воно буде модифіковане під сучасність чи обставини) або у власному житті, або в справі певної організації чи в житті громади; стимулювати учнів до самоефективності через нагородження.	
Питання для дослідження:	

Апробація конкурсу: у листопаді-грудні 2024 цей конкурс проходив у школі №49 м. Львова серед учнів 7-8 класів. Добровільно зареєструвалось 26 учнів зі 75. Для надання відповідей надавалось 7 днів. Підготувати відповіді змогли 16 учнів, які стали остаточними учасниками. За результатами конкурсу відібрано три переможця, з огляду на креативність, точність, детальне дослідження, якість аналізу, пристосованість історичного знання до сьогодення. 02.12.2024 учасників зібрали в святковому залі, де під мелодії джазу нагороджені директором школи: кожен одержав зошити на 16 аркушів на яких також є правила мінної безпеки; кожен одержав гарантійні талони/облігації/купони якими гарантувався +1 бал до контрольної роботи та поточний бал 12; трійка переможців одержали солодкий подарунок. Подарунки знайдені вчителем за кошти меценатів.

Корективи до конкурсу: у пункті 2.1 можна використовувати інші приклади з книги, де є багато історико-аналітичного матеріалу; пункт 2.2 можна адаптувати до конкретної школи; пункт 4.1 теж можна підібрати до специфіки іншого міста; можна пропонувати інші різні завдання щодо історичних осіб чи їх рішень, в яких простежується вигреш або програш авантюризму.

Шкільний конкурс з історії “АВАНТЮРИСТИ В ІСТОРІЇ...або в чому успіх Вакули-коваля”

Застосуй творчий підхід, критичне мислення, інтуїцію, логіку, передбачливість. Тобто, проведи дослідження та вдайся до аналітики. Будь відкритим на подорож чи затію. При потребі, проведи пошукову роботу з різними джерелами, долучи надійного консультанта. Заключні рішення прийми сам.

АНКЕТА

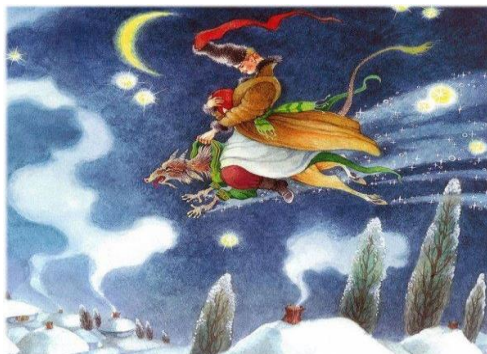
- Твій клас, прізвище та ім'я.
- Зазнач які маєш досягнення чи здобутки (є звання, є перемоги в конкурсах, олімпіадах, змаганнях тощо).
- Поділися власним найсильнішим вмінням (володіння іноземною, вишив картину, влучно стріляю, керую авто і т.д.).
- Твій вчинок за який ти гордий (яким гордишся).

1. Любов або мрія – паливо для авантур. А казка показує небачені можливості

1.1 Початком військової історії безпілотників можна вважати Італійську революцію 1848-1849 років, коли австрійські війська провели бомбардування бунтівної Венеціанської республіки з аеростатів. Оскільки місцеві умови рельєфу не давали можливості для ефективної роботи артилерії, командування армії запустило над повсталим містом два аеростати, начинені бомбами.

У 1830 в повісті “Ніч перед Різдвом”, головний герой-простий хлопець придумав затію для досягнення мрії, яка віддалено нагадує політ дрону.

Яка подія чи вчинок з казки є наче польотом дрону, і що до цього спонукало хлопця, як він домігся цього процесу (на яких умовах)??? Чи було цього достатньо, щоб домогтися свого до кінця?

2. Бути в тонусі, конкуренція чи обхідні шляхи?!

(Чи є шлях Вакули обхідним? Чи був він в хорошій формі? Чи конкурував він? Так!!!)

2.1. Нам відома біблійна правда про Давида і Голяфа.

Як слабкий міг відважитись йти у бій з відверто сильним? Українсько-американський економіст Адріан Сливозький, спеціальний гість Світового економічного форуму у Давосі, входить до ради бізнес-школи Українського католицького університету – написав книгу про конкуренцію між сильними і слабкими гравцями (бізнесменами) “...Давид перемагає Голяфа. Дисципліна неспівмірної перемоги”.

Там він описує парадокс: компанія Фейсбук заробляє 1 мільярд доларів – маючи 43 працівника, а авіакомпанія Франції теж заробляє 1 млрд – маючи 15 000 працівників; автофірма BMW, щоб продати 1 свою автівку витрачає 12 000 доларів на рекламу, проте Tesla для продажу 1 авто витрачає на рекламу 6 доларів.

Чому “малі” перемогли “великих”? (проаналізуй чому в біблійній історії про Давида і Голяфа, перемагає Давид).

2.2. З висоти польоту ви бачите нашу школу, реальний план території, а зокрема гаражі школи. Можеш походити біля гаражів або ласкаво попросити, щоб тобі їх відкрили.

Запропонуй яку діяльність (справу, проект, ідею) можна розгорнути в цих гаражах, якщо повалити гаражі не можна (відремонтувати можна).

Чи здогадаєшся (або знайдеш) ти, яку справу здійснювали у багатьох гаражах інших шкіл Львова та по всій країні у гаражах шкіл, починаючи з 1950 по 2006 роки?

3. Гнучкість: зі всіма і не зраджуючи собі

(Чи зрадив собі Вакула, укладаючи договір або взаємодіючи з усіма? Ні!)

3.1. Перед вами картина німецької художниці Ангеліки Кауфман. Сцена “Суд Паріса”. Це сюжет давньогрецької міфології про конкурс краси, на якому троянський царевич Паріс виносить свій вердикт трьом богиням.

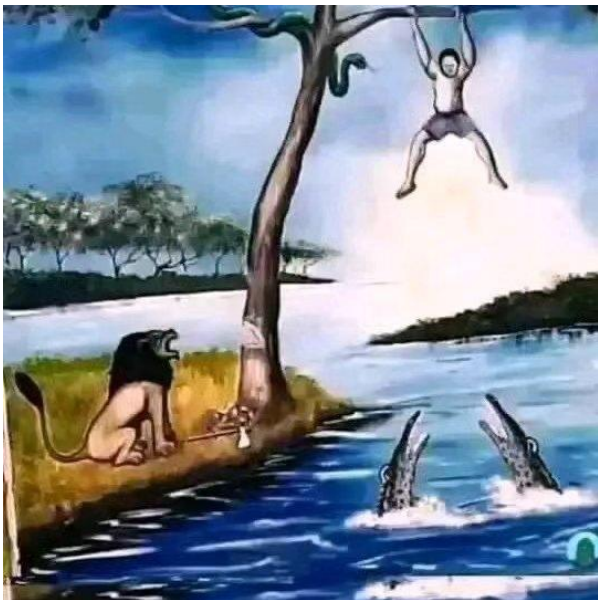
Богиня розбрату Ерида, ображена тим, що її не запросили на весільний бенкет, вирішила помститися богам і підкинула гостям бенкету яблуко з написом «Найпрекрасніший». Між трьома богинями — дружиною Зевса Герою, покровителькою війни і мудрості Афіною та богинею кохання Афродітою виникла суперечка: кому по праву належить яблуко? Богині звернулися до головного бога Зевса, але той відмовився бути суддею.

Зевс віддав яблуко прекрасному сину царя Трої Парісу, який і повинен вибрати найгарнішу з трьох богинь. Вони

з'явилися до Паріса оголеними. Гера пообіцяла Парису владу над усією Азією, Афіна — військові перемоги і славу. Паріс віддав яблуко Афродіті, яка обіцяла нагородити його любов'ю будь-якої жінки, яку він обере.

Як наслідок, інші дві богині почали мститися юнаку і це призвело до Троянської війни. Звідси вислів про яблуко розбрату.

Ви на місці Паріса, запропонуйте іншу відповідь трьом богиням про найкрасивішу, аби уникнути помсти та війни, аби задовільнити кожну з них. Можна порушувати...

3.2. Ви є на місці цієї первісної людини у Стародавньому світі, та оточені різними небезпечними тваринами з джунглів з усіх сторін, навіть дерево валиться.

Разом з тим, якщо описувати сучасний час, то англійський філософ Томас Гоббс згадує давньоримського письменника Плавта, який зазначав: “Людина людині вовк”. Тобто, далі оточені наче звірями джунглів.

До речі, давньоримський державний діяч, консул, філософ Сенека Молодший заперечував своєю позицією: “Людина є священною для людини” (тобто, людина людині бог).

Ваші дії і рішення на місці чоловіка на фото.

3.3. З блискавичною освітою, красива, наполеглива та хороша! 1966 Індіра Ганді стала Прем'єр-міністром Індії. Вона дочка і найближча сподвижниця першого прем'єр-міністра (свого батька), перша жінка в Індії і друга у світі, що зайняла найвищий державний пост. Для народу Індіра Ганді провела такі реформи: ініціювала виділення землі для безземельних селян, запроваджувала технології в сільському господарстві, збільшила забезпечення власною продукцією, провела кампанію боротьби з бідністю населення, впроваджувалися програми з охорони здоров'я, відбувався розвиток промисловості, розпочався розвиток науки. Її окликали "Мама Індії".

Їй довелось створити нову партію, бо в партії батька, після смерті батька, не знаходила переконливої і постійної підтримки.

У 1967 вона очолила військовий конфлікт з Китаєм, в ході якого Індія відбила китайське вторгнення в Гімалаї. У 1971 сама вступила у війну з Пакистаном, за результатами чого територія Пакистану зменшилась та утворилася нова держава Бангладеш. Вона відіграла вирішальну роль в ініціюванні першого успішного випробування ядерної зброї "Усміхнений Будда" в 1974.

Індіра боролася з внутрішнім ворогом – сепаратизмом сикхів (група яка хоче від'єднати частину територій). Для цього наказала провести операцію «Блакитна зірка», в ході якої були проведені військові дії в Золотому храмі, в результаті яких загинули сотні сикхів. 1984 вбита двома своїми охоронцями, 33 кулі, обидва з яких були сикхами, що прагнули відплати за події в храмі.

У 2020 році журнал "Time" назвав її серед 100 жінок, які визначили минуле століття.

Однак талановитий політик яка провела успішні реформи для звичайних людей допустилася помилки. Чого саме не врахувала у своїй діяльності харизматична Індіра Ганді?

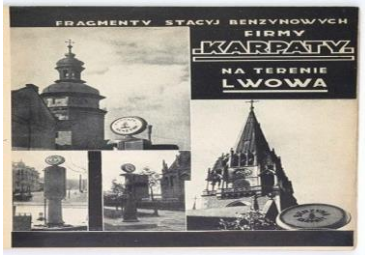
4. Підприємливість: Наслідуючи Львів

(Вакула був ковалем, один на все селище, а його праця затребувана, знатний на всю округу за майстерність. Також він малював для церков. Тобто, він підприємливий, займався всім, професійний та з достатком)

4.1. З 1913 по 1920 у Львові діяла мала кількість бензинових стацій для заправок. Наприклад, на пл. Митній, біля костелу Ельжбети, на Замарстинові біля костелу Святого Франциска (сучасна церква Св. Йосафата) і біля Стрийського базару, ще декілька.

Преса у 1913 повідомляла таке: "Останнім часом пожежі пов'язані з необережним поводженням з пальним, очолюють список причин займання будівель. Цього разу такий випадок стався в галантерейному магазині пана Й. Шрейбера по вул. Гетьманській. Один з працівників фірми приніс у магазин...(!пропущено одне слово) з бензиною і поставив поблизу п'єцу. В результаті бензина нагрілась і вибухла, а магазин потонув у вогні".

У Львові пальне для автівок продавали по 10-20 літрів в крамницях(!)і...

Де ще у Львові, крім крамниць і бензинових станцій, продавали бензин (місце, що не призначене для торгівлі бензином)? В якій незвичній посудині, як для пального, продавали там бензин?

5. Гармонія: античність мого дому

(Вакула шукав Оксану та ризикував, щоб в їх домі настала гармонія... справжня гармонія життя)

5.1. Чаша Піфагора або кубок жадібності чи хитра чаша, кубок правосуддя. Є одним із найменш відомих винаходів Піфагора. Він намагався таким чином вирішити питання з нестачею питної води, щоб усім діставалося порівну.

Справа в тому, що якщо в цю чашу налити більше рідини, ніж належить, весь вміст кружки виллється на того хто наливає. Був брак питної води, а рабів трудилося багато і води не вистачало. Дехто випивав забагато, а комусь не

діставалось нічого. Тому, важливо, щоб для пиття наливали дозволену кількість води, аби не випили більше норми.

Усередині кубка є прихований канал. Якщо людина наливає в чашу рідину до визначеної мітки, то вона може цілком спокійно насолоджуватися своїм напоєм. Однак, якщо налито більше, то тиск у каналі зростає і виштовхує рідину. Вона виливається прямо на жертву власної жадібності і залишає спраглих ні з чим. Працює вся ця конструкція за принципом сифону.

Де саме в домі кожного тепер знаходиться цей Кубок Правосуддя Піфагора, який зараз використовується по-іншому?

6.Холоднокровність та план: військовий досвід

(Вакула мав чіткий план та ставився безжально до чорта, адже по-іншому не вдасться повернути операцію)

6.1. На фото актор Кліфтон Джеймс (ліворуч) і генерал Бернارد Монтгомері, 1944 рік. Під час Другої світової британська розвідка запускала кампанії з дезінформації противника. Зокрема, з дезінформації німців про місце і час висадки на узбережжі Франції. Її розпочали більш ніж за рік до фактичного «Дня Д».

Вирішили підшукати двійника для британського генерала Бернарда Монтгомері, який мав командувати всіма сухопутними силами союзників під час висадки в Нормандії. Спрацювало настільки добре, що

німці зосередили основні сили в районі порту Кале на півночі Франції. І перші кілька днів після висадки в Нормандії не направляли туди підкріплення, вважаючи її відволікаючим

маневром. Полонені німецькі офіцери згодом розповідали, що їхня розвідка справді сприйняла Джеймса за Монтгомері.

Завдяки чому британська розвідка знайшла двійника? З якої країни він був та під яким приводом його запросили до Англії? Які біологічні зміни внесли до його тіла? Від чого мав відмовитись двійник? Що мав розповідати двійник великій кількості людей? Що зробив двійник після завершення спецоперації?

6.2. У 1960 США ввели гранату М-67 у формі бейсбольного м'яча.

З якою метою? Чому така ідея виникла саме в США?

6.3. Граната Ф-1 1939р. (розроблена на основі французької F1 1915р.) на своєму корпусі має випуклі квадратики (через що її окликають лимонкою, ананасом, черепахою).

Однак ці квадрати не впливають на краще розлітання уламків. І при розриві граната не ділиться на квадратні уламки.

Навіщо на корпусі зробили квадрати?

6.4. З початку створення гранат, вони поділялись окремо на наступальні, і окремо на оборонні. Вид гранати (оборонна чи наступальна) впливає на радіус розльоту осколків, на кількість таких осколків і на мету з якою застосовується граната.

Однак німецька граната DM-51 1978, яка тепер на озброєнні України, є універсальною гранатою. Універсальні, можуть служити як наступальні, так і для оборони, але не одночасно.

Що потрібно зробити, аби цю універсальну гранату перевести в режим наступальної чи оборонної?

7. Мистецтво управляти

(Чуб – багатий і козак та батько Оксани, все ж таки довірив дочку Вакулі. Бо, побачив, що хлопець справиться...і з життям, і з Оксаною:-])

7.1. Китайський державний діяч Мао Цзедун в 1958-1962 роках у рамках проекту «Великий стрибок» закликав народ до винищення 4 шкідників. До їх числа увійшли й горобці. На думку деяких вчених, вони з'їдали невинувато велику кількість рису.

Люди різного віку були залучені до знищення птахів даного виду, майже знищивши їх. Для себе, знайди якими дивними способами знищували птахів. До 1960 року кількість сарани і гусениць, що входять до раціону горобців, перевершила норму. Урожай був знищений навіть не дозрівши. Країну охопив голод.

За офіційними даними, в Китаї за 2 роки померло близько 15 млн чоловік.

Ви наступний голова Китаю, запропонуйте авантюрне рішення для негайного відновлення горобців.

7.2. Першу базиліку св. Петра спорудив імператор Констянтин на тому місці, де під час жорстоких переслідувань Нерона розп'яли та захоронили святого апостола Петра. Будівництво храму тривало з 324 р. по 349 р. Тисячу років опісля цей храм знаходився вже в аварійному стані, загрожуючи обвалитися. При папі Миколі V в 1452 р. почалася перебудова собору. А вже в 1506 р. папа Юлій II почав будівництво нового собору.

Наступний Папа добудовував головний собор. Для цього Папа римський Лев X ввів деяку практику і розпочав продавати від 18 жовтня 1517 з метою збирання коштів на будівництво собору святого Петра в Римі.

Що саме продавав Лев X та в чому полягав зміст цього “товару”? Яка ваша позиція (ставлення) до цього товару/ідеї, якби ви були політиком? Чи є в цьому товарі правда для простих людей?

7.3. Заощадження вкладників Ощадбанку колишнього СРСР – це грошові збереження клієнтів (громадян) державного банку, що діяв в різних країнах які входили до складу СРСР. Після розпаду СРСР утворилися нові незалежні держави. Вводились нові грошові знаки (а грошові знаки СРСР були вже недійсні). Кошти клієнтів або не повертали, або частково компенсовували, або пропадали.

Так, багато незалежних держав мали борги перед громадянами за неповернені кошти з державного банку неіснуючої держави СРСР. Сума заборгованості України 130 мільярдів. Повністю погасити заборгованість вдалось лише Литві.

Як саме Литва повертала кошти? В яких розмірах відбувалися повернення? Звідки взяті джерела фінансування для вирішення проблеми?

8. Підведи лінію

- До яких власних підсумків ти прийшов, після ознайомлення із історичними фактами з життя та після казкової історії?
- Поділись, яка позитивна авантюра зародилася у твоєму серці.
- Самооціни проведене тобою дослідження (у відсотках зі 100, у балах до 12).

СОВЕТСЬКА ІДЕОЛОГІЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЖИТТЯ СОВЕТСЬКИХ ШКОЛЯРІВ.	
Цільова аудиторія: Учасники шкільного гуртка «Рада музею» (вікова категорія 13-15 років)	Міжпредметні зв'язки: Історія України, громадянська освіта, краєзнавство.
Тривалість заняття: Три зустрічі по 45 хвилин.	Ключові слова: Советська ідеологія, світогляд, тоталітарна система
Анотація уроку: В ході заняття учні з'ясують про що можна дізнатись зі світлин шкільного музею. Дізнаються про особливості відзначення свят, форми дозвілля, поширені ігри та розваги учнів нашого закладу у советські часи. Отримають уявлення про вплив шкільної форми, шкільного простору на формування світогляду молодих людей. Вчитимуться ідентифікувати вплив тоталітарної ідеології на систему освіти.	
Освітні цілі: Що учні дізнаються? Особливості організації освітнього процесу та дозвілля школярів у советські часи. Як тоталітарна система впливала на формування світогляду підростаючого покоління. Які дослідницькі навички сформуються? Учасники заходів розвиватимуть вміння працювати з фото джерелами, вміння інтерв'ювання, опрацювання спогадів попередніх поколінь	
Питання для дослідження: 1 Які форми дозвілля були поширені серед радянських школярів? 2 Що таке паради - демонстрації, суботники? Яка мета організації таких заходів? 3 Яке місце у системі освіти та який вплив на формування свідомості мали советські молодіжні організації - жовтєнята, піонери, комсомольці.	

Зустріч 1

Учасники гуртка Рада музею опрацьовують світлини з альбому шкільного музею.

● План роботи зі світлинами

- Що та хто зображено?
- Хто автор світлин?
- Коли зроблено фото?
- Фото постановочне чи ні?
- Як до події ставились зображені люди?
- Що саме відбувається яку подію зображено?
- Чи відомо вам щось про зображені події?
- Які написи є на фото? Чи зрозуміло про що саме йдеться?
- Проаналізуйте що зображено на передньому плані, а що на задньому.
- Чи впізнаєте ви зображені місця нашого містечка?
- 11. Чи змінилось щось на сьогодні? Чому змінилось?
- Які думки, емоції у вас викликають зображені події?

Розподіляємо завдання відповідно до того, що побачили на фото

- Створити гугл форму для опитування учнів школи та їх родичів.
- https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeso_8j9VZFvRBX0jAcyUJRkBUwMenpyqwYPv92YBwbci0pIg/viewform

Зібрати інформацію про зовнішній вигляд радянських школярів – шкільна форма, зачіска, портфель та ін.

- Дослідити питання першотравневих та жовтневих демонстрацій в ССРР (Використати інформацію з інтернет джерел)
- З'ясувати історію суботників в ССРР (Використати інформацію з інтернет джерел)
- Дослідити питання радянських молодіжних організацій- жовтєнята, піонери комсомольці.
- Провести інтерв'ю з випускниками школи що навчались в радянські часи.

Питальник для інтерв'ю

Анкетні дані

- Прізвище Ім'я
- Прізвище під час навчання у школі
- Стать Дата народження
- Місце народження
- Місце проживання під час навчання у школі
- Школа в якій навчались

Раннє дитинство

- Які почуття та переживання пов'язуєте Ви з Вашим дитинством і Вашою Батьківщиною?
- Якою є найраніша згадка з Вашого дитинства?
- Яка подія Вашого дитинства найбільш яскраво відбилася у Вашій пам'яті?
- Хто справив найсильніший вплив на розвиток Вашої особистості?

Шкільні роки

- Коли і де Ви пішли до школи?
- Як Ви проводили своє дозвілля? У які ігри тоді грали?
- Про яку професію Ви мріяли у дитинстві?

- Як Ви ставилися до політики, до Радянського Союзу?
- Чи були Ви членом якоїсь молодіжної організації?
- Що найбільше ви запам'ятали зі свого шкільного життя?
- Що найбільше подобалось у школі?
- Що найбільше вразило, змінило світогляд?
- Що не подобалось, заважало?
- Чи носили ви шкільну форму? Як вона виглядала?
- Чи була зручною? Чи подобалась вона вам?
- Чи можете Ви сказати, що у Вас було щасливе дитинство?
- Зібрати інформацію про радянські молодіжні організації (Використати інформацію з інтернет джерел)
- Зібрати інформацію про поширені серед дітей розваги радянських часів (Використати інформацію з інтернет джерел)

Зустріч 2

- Виступ з повідомленнями відповідно до отриманих завдань на попередній зустрічі.
- Опрацювання результатів онлайн опитування.
- Аналіз інтерв'ю.
- Аналіз та інвентаризація зібраних експонатів.
- Планування подальшої роботи групи.

План роботи групи

- Продовжити збір інформації про форми розваг школярів часів ссср, різних періодів.
- На основі зібраних даних підготувати та захистити проекти:
« Чи добре що у нас немає шкільної форми?!»

Перевірити практичним шляхом зручність шкільної форми, проаналізувати її естетичне та практичне значення. Для цього одягнути форму кільком учням і запропонувати поносити її один день у школі. Адже під час опитування ми почули як негативні відгуки про форму так і нейтральні і позитивні (хтось каже, що форма була не зручна, а хтось каже, що вона дисциплінувала, а когось це питання взагалі не цікавило в шкільні роки, носили форму бо так тоді одягались усі).

- « Так було - так стало»

Відібрати світлини з музейного альбому, та ті що передали шкільному музею випускники на основі чого виготовити альбом, або онлайн презентацію, де видно як змінювалась школа і містечко, зовнішній вигляд учнів.

- « Як розважались наші бабусі та дідусі, тата та мами, коли не було гаджетів та інтернету?»

На основі зібраної інформації запропонувати пограти у ті ігри про які розказали випускники попередніх років.

Зустріч 3

На зустріч запрошуємо учасників інтерв'ю, зацікавлених відвідувачів шкільного музею.

- Презентація проектів.
- Обговорення отриманої теоретичної інформації та практично отриманого досвіду, через відповіді на поставлені запитання. (До обговорення запрошуємо як гуртківців що проводили дослідження так і запрошених гостей)

Що нового ми дізнались працюючи над проектом?

Чи хотіли б ви жити у часи союзу в нашому містечку? Відповідь обґрунтуйте?

Чи могли б учні проявляти свою індивідуальність у часи ссср так як це ви робите сьогодні – зачіска, колір волосся, одяг і т.д.?

Чи погодились би ви на те щоб відмовитись на один день, чи тиждень від гаджетів, та провести вільний від навчання час за зразком розваг попередніх поколінь?

Як ви думаєте, чи могли б учні школи в радянські часи відмовитись носити шкільну форму, або йти на травневу чи жовтневу демонстрацію чи на так званий суботник? Обґрунтуйте вашу відповідь.

У яких поколінь українців більша свобода вибору в одязі, розвагах, дозвіллі, навчанні – у ваших бабусь, дідусів, мам, тат чи у вас?

Чи важливо мати свободу вибору? Поясніть свою думку.

А у кого більший доступ до інформації? Чи важливо мати сьогодні такий широкий доступ до інформації? Як це впливає на наше життя?

На заключення зустрічі пропонуємо учасникам оцінити свою роботу за методом «дві зірки та побажання», вказавши два позитивні моменти – «дві зірки» (Що для них було корисного/цікавого під час роботи) – і один момент, який потребує доопрацювання – «побажання» (Чого не вистачило чи хотілось би ще дізнатись з теми?)

На основі такої методики спланувати подальшу роботу гуртка.

ПОДІЇ В КРИМУ В 1917 РОЦІ	
Цільова аудиторія: 10 клас. Історія України	Міжпредметні зв'язки: Всесвітня історія, Громадянська освіта
Тривалість заняття: 45 хвилин	Ключові слова: Кримсько-татарський народ, меджлис, Конституція УНР.
Анотація уроку: Під час роботи на уроці учні зможуть розкрити передумови, причини, хід і наслідки національно-визвольного кримсько-татарського руху в Криму в 1917 році; дізнатись про діячів цього Відродження, їхню діяльність; відслідкувати перебіг подій в Криму в 1917 році.	
Освітні цілі: Що учні дізнаються? Передумови, причини, хід, діячів кримсько-татарського національно-визвольного руху, актив державотворення в Криму в 1917 році. Які дослідницькі навички сформуються? Розвивати навички роботи з різними типами історичних джерел; аргументовано висловлювати власну думку	
Питання для дослідження: Які причини та наслідки колективізації?	

Робота з візуальними джерелами

26 грудня 1917 року Курултай кримськотатарського народу проголосив створення Кримської Народної Республіки (КНР).

У наш час абревіатуру КНР більшість людей розшифровує як Китайська Народна Республіка. Але сто років тому, задовго до появи комуністичного Китаю, існували дві інші КНР – Кримська і Кубанська Народні Республіки. Мова йтиме про першу з них, яка розташовувалася на тій території сучасної України, яка наразі тимчасово окупована однією сусідньою державою

Внаслідок Лютневої революції 1917 року серед кримськотатарського народу активізувався рух за політичне самовизначення. 7 квітня у Сімферополі відбувся Загальнокримський мусульманський з'їзд (1500-2000 делегатів). Він обрав Тимчасовий кримсько-мусульманський виконавчий комітет із 48 осіб. На чолі комітету став Номан Челебіджіхан – кримськотатарський діяч і поет, автор гімну кримських татар “Ant etkenmen” (“Я присягнувся”). Водночас його обрали першим муфтієм мусульман Криму – вищою духовною особою, яка мала надавати роз'яснення із застосування законів шаріату. Вже з літа 1917 року намітилися контакти між кримськотатарським національним рухом і Українською Центральною Радою у Києві.

В Криму були й татарські військові частини, які почали створюватися ще до більшовицького перевороту. На бік КНР стали кілька сотень солдат-українців, дислокованих у Криму. Загалом кримськотатарський уряд розраховував приблизно на 6 тисяч військових і загони національної міліції. Військовим міністром КНР був Джафер Сейдамет.

Однак паралельно на півострові існували й інші центри влади – Таврійська губерньська рада народних представників (проти більшовиків і за скликання Всеросійських Установчих Зборів) і Севастопольський військово-революційний комітет (за більшовиків і проти КНР). Відносини між ними поступово загострювалися.

Вже з грудня 1917 року в Криму розпочалися перші акції “червоного терору”. Зрештою, саме місцеві більшовики й ліві есери за підтримки частини матросів Чорноморського флоту, анархістів і кримінальних елементів знищили Кримську Народну Республіку. 26 січня 1918 року вони захопили Бахчисарай, а наступного дня – Сімферополь.

Номана Челебіджіхана схопили і вивезли до Севастополя. В ніч проти 23 лютого, після численних знущань, він був жорстоко убитий “революційними матросами”, а його тіло втопили у морі. Джафер Сейдамет врятувався, виїхавши на материкову Україну. Шефіка Гаспринська змогла дістатися Азербайджану. В Криму проголосили Радянську Соціалістичну Республіку Тавриди...

Конституція КНР скасувала звання та суспільні стани, проголосила рівність усіх громадян незалежно від їхньої національності або віри, рівноправність чоловіків і жінок. Власне, останній пункт зафіксував нове і дуже нетипове явище для тогочасного ісламського світу.

Крим став одним із перших місць на Землі, де зародився жіночий мусульманський рух. Лідером цього руху була Шефіка Гаспринська – донька легендарного кримськотатарського просвітителя Ісмаїла Гаспринського, директор Сімферопольського жіночого педагогічного училища і редактор першого у світі тюрко-мусульманського жіночого журналу “Alem-i Nisvan” (“Жіночий світ”).

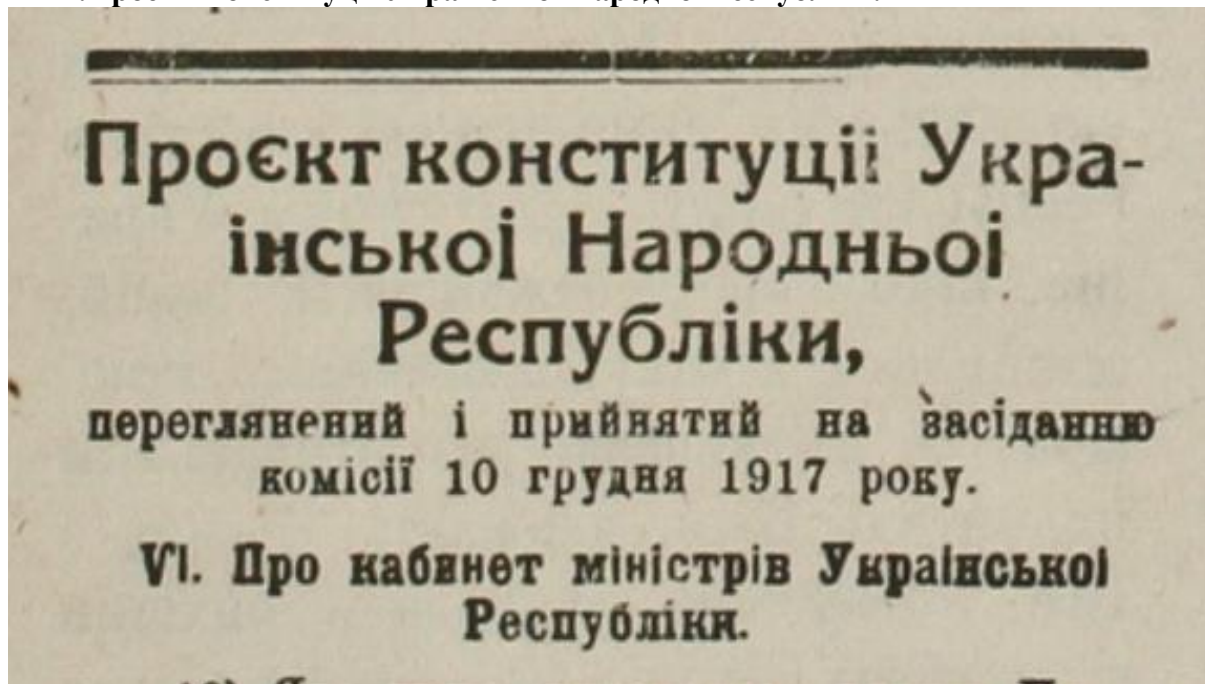
Слід констатувати, що кримські татари мали не так вже й багато шансів збудувати на півострові свою державу. Станом на 1917 рік у Криму разом із Севастополем налічувалося майже 809 тисяч мешканців, але кримські татари й турки з них становили лише трохи більше чверті – 26,8 %. Росіян було вже 41 %, українців – 8 %.

КНР не змогла ні стати виразником інтересів усього населення Криму, ні залучити на свій бік переважні сили військових, ні успішно протистояти “червоній загрозі”. Але це була одна з перших у світі мусульманських демократичних республік (лише на кілька тижнів її випередили з появою Держава Башкортостан на Південному Уралі та Республіка Горців Кавказу, проголошена на теренах Дагестану і гірських районів Терської області). Кримська Народна Республіка – це спроба відродження кримськотатарської державності після 134 років російського поневолення.

І в наші дні ім'я першого лідера КНР надзвичайно шановане серед кримських татар. [1].

Візуальні джерела:

1. Проект Конституції Української Народної Республіки.

VIII. Національні союзи.

65) Кожна нація України має незаймане право на національно-персональну автономію в межах Української Народньої Республіки, себто право на самостійне порядкування свого національного життя. — Народности великоруська, єврейська і польська вже тепер користуються правом на національно-персональну автономію. — Інші народности: білоруська, чеська, молдаванська, німецька, голяндська (менонити), грецька й татарська можуть скористатись з права на національну персональну автономію, коли не менше, як 10 тисяч громадян

дуть про це писані заяви через громади Генеральному Судові і той, по провірці, розпублікує про це.

66) Для здійснення означеного в § 65, права, громадяне Української Республіки, приналежні до тої нації, складають на території України Республіки національний союз. Членами його ведуться реєстри, з яких складається національний кадастр, і публікується для загальної відомости, і кожен громадянин Української Народньої Республіки може жалати, щоб його виписано або виключено з того кадастру.

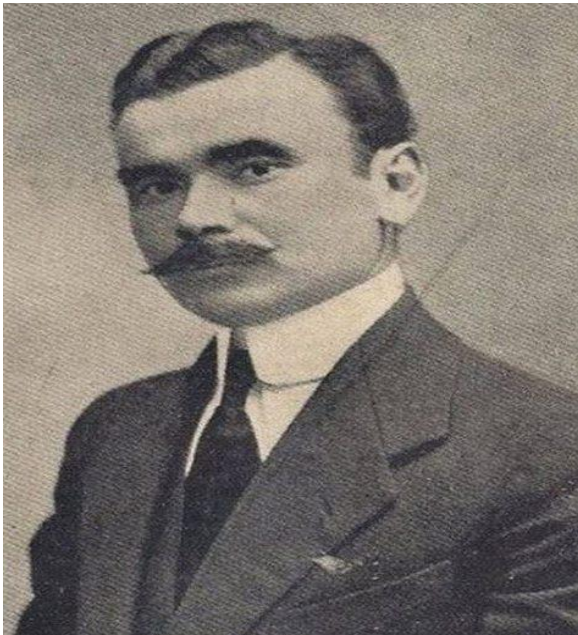

[2, с. 3 – 4]. Що сказано в проекті Конституції УНР про права національних меншин в Україні щодо кримсько-татарського народу?

[3, с. 3]. Які головні події відбувалися в Криму в 1917 році? Спірайтеся на карту Атласу з Історії України 10 клас.

Розкрийте мотиви, можливості, мету та дії цих політичних діячів кримсько-татарського народу в 1917 році. Челебі Челебієв – один із організаторів першого курултаю, перший голова уряду проголошеної в 1917 році Кримської Народної Республіки, перший муфтії мусульман Криму, Польщі, Литви й Білорусі.

Номан Челебіджіан, перший муфтії мусульман Криму.

Відкриття першого Курултаю кримськотатарського народу у Ханському палаці Бахчисарая, 9 грудня 1917 року ([life.pravda.com.ua](http://life pravda.com.ua))

Мітинг з нагоди зібрання першого Курултаю кримськотатарського народу, грудень 1917 року (ua.krymr.com)

Шефіка Гаспринська (islam.in.ua)

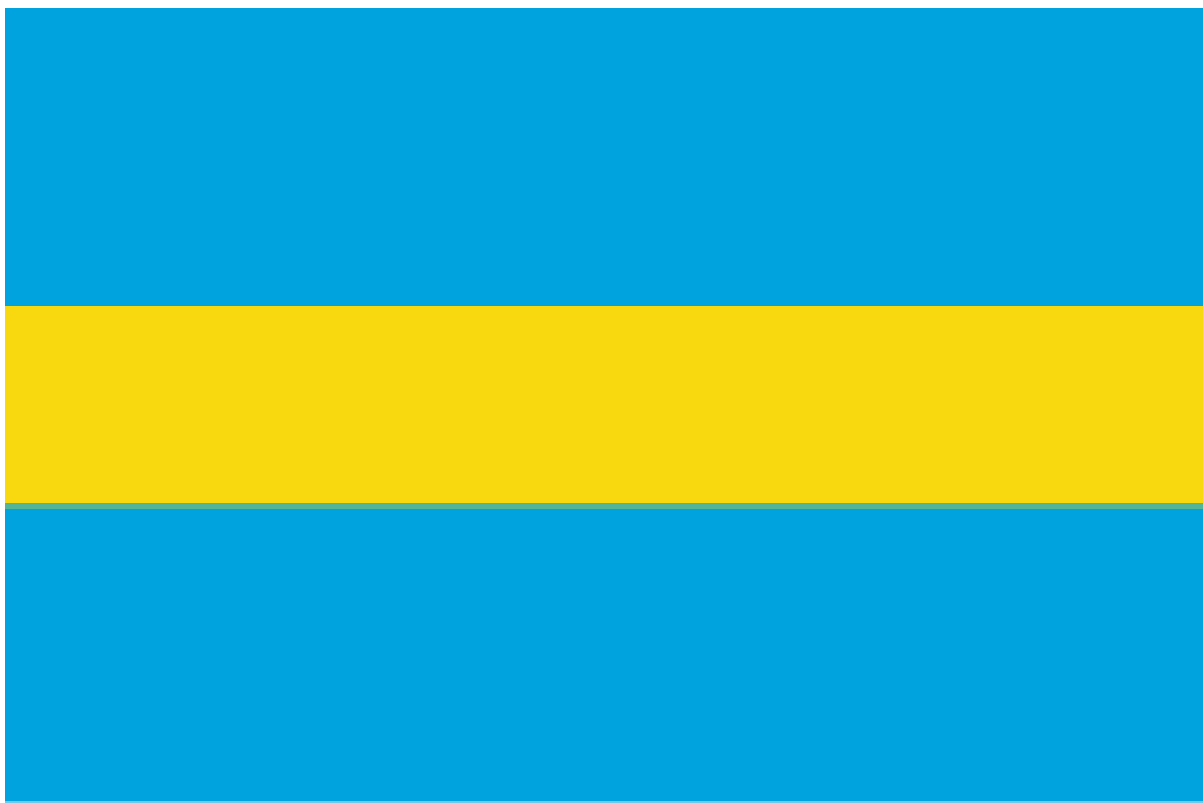

Джафер Сейдамет і Номан Челебіджіхан біля “Фонтану Сліз” у Бахчисарайському палаці, кінець 1917 року (istpravda.com.ua) [1].

Розгляньте варіанти національного, державного прапору Кримської Народної Республіки в 1917 році.

Перший варіант національно прапора та флаг Кримської Народної Республіки.

Варіант флагоу Кримської Народної Республіки (не підтверджений документально) [4].

Використані джерела та література:

1. Владлен Мараєв -26/12/2024. КНР – перша мусульманська народна республіка в Україні // Електронний код доступа: <https://uain.press/blogs/knr-persha-musulmanska-narodna-respublika-v-ukrayini-614493>

2. Проект Конституції Української Народної Республіки // Електронний код доступа: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_G&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00005157/186[3, с. 3].

3. Крим в 1917 році. Електронний код доступа: file:///C:/Users/Administrator/Downloads/atlas_istoriya_ukr_10kl.pdf

4.Електронний код доступа: https://uk.wikipedia.org/wiki/Кримська_Народна_Республіка

УКРАЇНЬСЬКА ДЕРЖАВА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО: ЗДОБУТКИ ТА ПРОРАХУНКИ	
Цільова аудиторія: 10 клас. Історія України	Міжпредметні зв'язки: Всесвітня історія, Громадянська освіта
Тривалість заняття: 45 хвилин	Ключові слова: Українська Держава, Гетьманат, Всеукраїнський хліборобський конгрес, українізація, Українська академія наук.
Анотація уроку: Урок-узагальнення вивченої теми. Під час роботи на уроці учні на основі аналізу документів, карти, фото, спогадів сучасників зможуть дати оцінку діяльності Павла Скоропадського, простежити зміни його політики, визначити внесок Павла Скоропадського в розвиток української культури, а також з'ясувати основні прорахунки гетьмана. Визначити внесок Павла Скоропадського в розбудову України.	
Освітні цілі: Що учні дізнаються? Детальну інформацію про постать Павла Скоропадського, становище Української Держави в період з 29 квітня по 17 грудня 1918 р. Які дослідницькі навички сформуються? Розвивати навички аналізу різних типів історичних джерел; критично оцінювати діяльність історичного діяча, на основі отриманої інформації висловлювати власне судження та давати оцінку історичному діячу/подіям.	
Питання для дослідження: Правління Павла Скоропадського: реальний шанс створити державу чи німецький експеримент?	

1. Робота з історичними джерелами:

Зі спогадів українського поміщика та політичного діяча П. Скоропадського Коли моєму брату виповнилося 10 років, а мені було 8, дід (мій дід, Іван Михайлович Скоропадський – колишній полтавський губернський предводитель дворянства) покликав нас до кабінету і серйозно заявив, що погратися ми завжди встигнемо, а от що нам потрібно знати, то це, як люди заробляють собі на хліб, і він нам допоможе про це дізнатися. Нам оголосили, що будуватимуть для нас селянську хату і що ми повинні допомагати робітникам у вільний від уроків час. До нас приставили дядька Явля, прізвище його забув. Він нас вчив, як з маленькими сокирами в руках обтісувати колоди, робити зарубки тощо. Через місяць хата була вже під солом'яним дахом; тут, у комірчині, знаходилося усе необхідне для селянського господарства. Потім нас повели в поле неподалік току і заявили, що це поле нам дідусь віддав і ми його повинні підготувати під пшеницю, засіяти, а восени, якщо хліб вродить, то дідусь урожай у нас купить. Той же Явло почав навчати нас орати і поганяти биків; через кілька днів і брат, і я – вже подолали основні труднощі, навчилися вести плуг, щоб не було «огріхів», і дуже поважно покрикували на биків «цоб», «цобе». Потім від руки засівали зоране нами поле. Надзвичайно переживали, піде дощ чи ні. Дощ пішов, і ми дуже раділи, коли з'явилися перші ряди. Уродив хліб. Ми молотили його ціпами, а потім урожай звели волами до дідуся.

Скоропадський Павло. Спогади. – Київ–Філадельфія, 1995. – С. 382–383.

Історична довідка

Павло Скоропадський (1873–1945) народився 15 травня 1873 року в німецькому місті Вісбадені. Дитинство провів у родовому маєтку Тростянець на Полтавщині. Отримав належну соціальному статусу освіту – закінчив Петербурзький пажеський корпус. Брав участь у Першій світовій війні, нагороджений орденом Святого Георгія. У 1916 році – командир 34-го армійського корпусу, який дислокувався на території України. Із початком Української революції активно долучився до українізації армії, став командиром 1-го Українського корпусу. У жовтні 1917 року на з'їзді Вільного козацтва в Чигирині обраний отаманом. 29 квітня 1918 року став гетьманом Української Держави. Вона здобула визнання майже 30 країн світу. Було налагоджено дієздатну адміністративну систему управління, розбудовувалися освіта, наука, державний апарат. 14 грудня 1918 року зрікся влади і таємно виїхав до Німеччини.

Держава UA. Гетьманат Павла Скоропадського – Український інститут національної пам'яті

Сучасні історики про Павла Скоропадського

Ярослав Грицак: “Вирваний із звичного русла життя російського дворянина світовою війною і революцією, волею долі він був поставлений на чолі української держави. Російський офіцер, який чотири роки воював з німцями, в останній рік війни він змушений був опертися на їхню допомогу, залишаючись переконаним у перемозі Антанти. Не будучи демократом і сповідуючи консервативні погляди, він прагнув залучити до будівництва стабільної української держави найширші верстви, незалежно від їхнього соціального і національного походження. Логіка державного будівництва змусила його захищати українські інтереси, навіть якщо його влада опиралася на німецькі багнети, а більша частина міністрів говорила і думала по-російськи”.

“Нарис історії України формування модерної української нації XIX–XX ст.”

Павло Гай-Нижник: “Ані німці, ані австро-угорці навесні 1918 р. не могли дозволити собі втягнутися в таку авантюру, як ліквідація української державності, але й змиритися з існуванням Центральної Ради теж вже були неспроможні. Відтак з'явилася ідея зробити ставку на людину, яка була б здатна очолити збережену Українську державу, сформувати діловий несоціалістичний уряд та об'єднати навколо своєї особи більшу частину українського населення та партій з різною спрямованістю... З усіх можливих претендентів (Іван Луценко, Іван Полтавець-Остряниця, Микола Міхновський, Євген Чикаленко, Борис Ханенко) саме Павло Скоропадський якнайкраще підходив до такої ролі.

“Переворот П.Скоропадського: причини і рушійні сили”

Питання для обговорення в групах:

- Як ми можемо оцінити особистість Павла Скоропадського, що вплинуло на формування його світогляду?
- Як сучасні історики оцінюють постать гетьмана та його прихід до влади?

Робота з візуальними джерелами:

Гетьман Павло Скоропадський та кайзер Вільгельм II під час візиту до Берліна у вересні 1918 р.

З'їзд хліборобів 29 квітня 1918 р.: представницька складова гетьманського перевороту

Українська Держава гетьмана П. Скоропадського

- Питання для обговорення в групах при роботі з одним із візуальних джерел:
- Уважно розгляньте фото. Опишіть: хто на фото, які події відображено, з якою метою, де і коли зроблено фото, що об'єднує цих людей? Як ви думаєте, яка була реакція в людей при перегляді даного фото?
- Питання для роботи з картою. Уважно розгляньте карту та легенду до карти. Визначте, які території охоплювала Українська Держава гетьмана П. Скоропадського. Про які проблеми внутрішньої та зовнішньої політики Української Держави свідчить карта? Поміркуйте, чим вони були зумовлені.

Гетьманат у мемуарах учасників подій

Наталя Полонська-Василенко. "Історія України"

Доба гетьманату була заповнена з самого початку боротьбою уряду на різних фронтах... До великих мінусів треба віднести брак власної армії й повну залежність від окупантів. До цього треба додати... обов'язки, що їх взяла на себе Україна з Берестейським миром – постачання Німеччині та Австро-Угорщині великої кількості збіжжя, м'яса, цукру. Селянство чекало на безплатну передачу поміщицької землі та ліквідацію поміщицьких господарств. Центральна Рада не спромоглася розв'язати цього питання, і воно дісталось в спадщину гетьманському урядові. Дісталася йому в зв'язку з тим і інша спадщина – "каральні загони", які з'явилися з німецькою окупацією, але вся відповідальність за них спадала на гетьманат.

Але гетьманська доба дала багато позитивного... В галузі фінансів: встановлено українську грошову систему, засновано банки. Направлено залізничні шляхи, мости і відновлено регулярний залізничний рух. Підготовлено проект земельної реформи... Налагоджено судову справу, створено Сенат, суд на нових засадах, укладено багато нових законів. Велике значення мали заходи щодо оформлення автокефалії Української Православної Церкви. Переведено українізацію школи всіх ступенів... Велике значення мали заснування Української академії наук, Національної бібліотеки, Національного архіву, заходи в справі організації Національної галерії мистецтва та Історичного українського музею. Засновано Державний драматичний театр, Національну оперу, Українську державну капелю, Державну симфонічну оркестру. ...Весь край укритися сіттю українських книгарень.

Павло Скоропадський. “Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918”
Я переконаний: українство жило всередині народу, а ці уряди [німецький та австрійський] лише сприяли його розвитку. Тому твердження великоросів, що українства немає, воно штучно створене, не правда. Так само не правда, що до українства народ не тягнеться. Народ дуже швидко його сприймає, без усілякої соціальної ідеї. Великороси кажуть: “Народ не хоче України. Але сприймає її тому, що українські діячі разом із українством обіцяють цьому народові різні соціальні блага”. Це теж не відповідає дійсності: народ любить усе своє. Але він поки не вірить у досягнення цих благ. “Великороси кажуть: “Ніякої України не буде”. А я відповідаю: “Щоб не сталося, Україна в тій чи іншій формі буде. Не змусиш річку повернутися, так само з народом: його не змусиш відмовитися від його ідеалів. Тепер ми живемо в часи, коли лише багнетами нічого не зробиш”.

Питання для обговорення в групах

- Яку оцінку діяльності гетьмана дає Наталя Полонська-Василенко? На основі ваших відповідей запишіть дві колонки: в одній здобутки, в другій прорахунки Павла Скоропадського
- Як сам Скоропадський оцінює ставлення українців до ідеї власної державності?

4. На основі опрацьованих документів, зображень, текстів дайте аргументовану відповідь на питання: Українська Держава Павла Скоропадського: реальний шанс створити державу чи німецький експеримент?

ДРУГИЙ ЗИМОВИЙ ПОХІД АРМІЇ УНР. БАЗАРСЬКА ТРАГЕДІЯ	
Цільова аудиторія: 10 клас. Історія України	Міжпредметні зв'язки: Всесвітня історія, Громадянська освіта
Тривалість заняття: 45 хвилин	Ключові слова: Повстанський рух, Другий Зимовий похід, армія УНР, Волинська група, Ю.Тютюнник
Анотація уроку: Під час роботи на уроці учні зможуть проаналізувати мету та причини поразки Другого зимового походу армії УНР; пояснити його значення як останньої збройної спроби відвоювати самостійність України та наслідки невдачі акції	
Освітні цілі: Що учні дізнаються? називати хронологічні межі події; аналізувати причини та наслідки походу; характеризувати діяльність головних історичних осіб, наслідки. Які дослідницькі навички сформуються? Розвивати навички роботи з різними типами історичних джерел; аргументовано висловлювати власну думку	
Питання для дослідження: Які причини та наслідки Другого зимового походу армії УНР?	

Мотивація навчальної діяльності. Вправа «Де логіка?»

Розгляньте зображення та назвіть їх. Що може об'єднувати такі різні речі?

Другий Зимовий похід.

- Що вам відомо про дану подію?

Минає 104 роки від великої, знаменної, а разом з тим і сумної події – Другого Зимового походу (або Листопадовий рейд) Армії УНР, який став свідченням незламності українського національного духу та прагненням українського народу продовжувати національно-визвольну боротьбу.

Група 1

Робота з історичними джерелами:

Опрацюйте накази Симона Петлюри як представника української влади й звернення українських селян до нього та визначте про які очікування українського населення свідчать подані документи?

Згадайте, які були причини негативного відношення українців до більшовицької влади у 1921 р.? Запишіть тезами

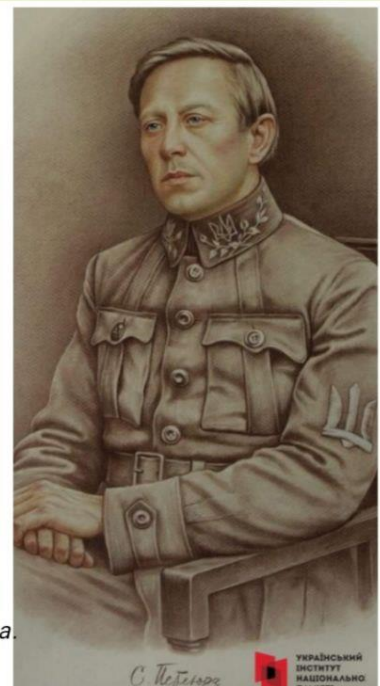
Документ № 1

"На вас покладається обов'язок: підняти та скерувати загальне повстання українського народу з метою повалення окупаційної влади на Україні та підготовки обставин для повороту до рідного краю законного уряду УНР і її армії"

*Симон Петлюра. Інструкція Юркові Тютюннику про загальні дії та заходи під час походу в Україну.
17 жовтня 1921 року*

*Головний отаман військ УНР Симон Петлюра.
Автор портрету Артур Орльонов*

Документ №2 «Якби тепер тільки показалася українське військо - все було б добре...Тоді коло його легко згуртувати селян. Всі селяни пішли б тепер - і старі і малі. Зараз їх так ненавидять, що в селі найбільшній каже, що він не соглашається на більшовизм.. Його прямо ненавидять...». Селянин Лащенко з Поділля у листі до Петлюри

Документ №3: «Страйкують залізничники. Населення до більшовиків ставиться вороже. Відношення до уряду УНР, а також до головного отамана, дуже гарне. Селяни червоноармійцям просто кажуть - ви ні сьогодні - завтра підете, а Петлюра буде. Населення сподівається скорого приходу військ УНР». Повідомлення Пилипа Тяговича від 19 квітня 1921 р. до С.Петлюри.

Учні аналізують документи і приходять до висновку про те, що ситуація 1921р. в Україні потребувала приходу українських військ з метою захисту населення та підняття загальнонаціонального антирадянського повстання.

Група 2

Погляд історика:

Савченко Г.П. ДРУГИЙ ЗИМОВИЙ ПОХІД АРМІЇ УНР 1921 // Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2004. - 688 с.: іл.. URL:

http://www.history.org.ua/?termin=Drugy_zymovyj_pokhid_armii_UNR_1921

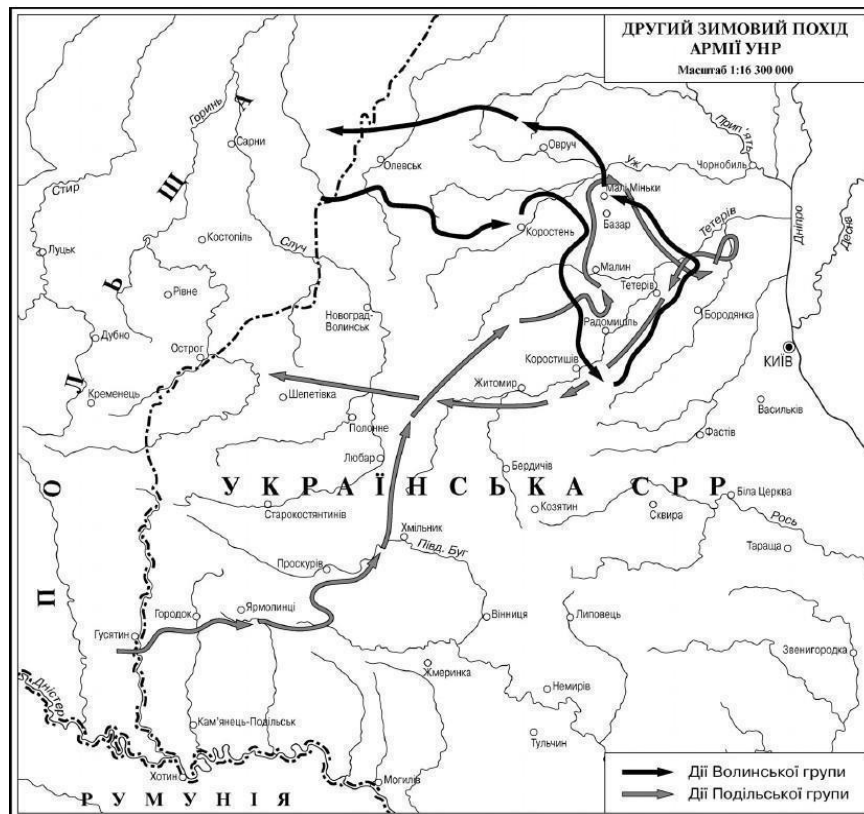
Питання для обговорення в групах:

Перейдіть за покликанням і дайте відповіді на питання:

- Встановіть хронологічні межі Другого зимового походу
- Визначте головну мету походу
- Схарактеризуйте кількість груп, що брали участь у поході та діяльність керівників військових сил – учасників Другого зимового походу.

Робота з картою:

Розгляньте картосхему та встановіть основні напрямки похідних груп повстанської армії УНР?

На основі отриманої інформації створіть «Інформаційну довідку на тему «Другий зимовий похід»

Група 3

Робота з візуальними джерелами

Перегляд відеоролику.

Перегляньте відеоролик.

<https://www.facebook.com/watch/?v=569494513783116>

- Яку мету ставили перед собою повстанці? (Звільнити Україну від радянської влади)
- Коли та де відбувся останній бій? (17 листопада, біля с. Малі Міньки на Житомирщині)
- Хто очолював більшовицькі війська?
- У чому полягала Базарська трагедія.

Питання для обговорення при роботі з ілюстраціями:

1. Опишіть плакат. Які події на ньому зображено?

Картина: розстріл більшовиками 359 козаків і старшин Армії УНР з Волинської групи Листопадового рейду, 22-23 листопада 1921 р.

Автор: Михайло Михайлович. Джерело: ЦДАВОВ.

- Поміркуйте, які труднощі могли спіткати учасників походу.
- Чим, на вашу думку, завершився похід?
- З якою метою створено зображення? На кого вони мають впливати? Як ви думаєте, які люди на ньому зображені?

Група 4

На основі опрацьованих документів, текстів опишіть події 21 листопада 1921 р. у містечку Базар.

Що, на вашу думку, є достовірною інформацією, а в яких джерелах є неточності, перебільшення? Чому вони зустрічаються у текстах?

Документ №1 «Удосвіта в одному з кутків церкви почувся тихий спів: "За що ж, Боже милосердний, нам послав ці муки...". То почав співати Ступа Перебийніс. За кілька хвилин усі невольники підхопили цю пісню. Ворожа варта, що охороняла нас, — згадує Ремболович, — не могла витримати, і дехто з неї заплакав.

Наче у відповідь на цю пісню, виступив з промовою до полонених один із старши: «Товариші, нас обдурювали, нас різними неправдами запровадили до найгірших наших ворогів — поляків. Ми повинні покаятися і звернутися до наших братів-большевиків із проханням, щоби нам пробачили та прийняли нас під свою владу». Мовчанка всіх полонених була відповіддю на промову старшини-провокатора. Виявилося, що цей старшина був сотником 4-ї Київської дивізії. Прізвища цього юди, на жаль, не пам'ятаю. До складу Київської дивізії він потрапив у 1920 році, коли прибуло поповнення для Армії У.Н.Р. з Ланцути. Був він із полонених большевиків і до польського полону був командиром полку Червоної Армії І.Ремболович, «Рейд 1921 р.». // За державність, №, с. 169-170.

Документ №2. «Вбито в бою понад 400 осіб і захоплено 537 осіб, у тому числі й поранені. Усього перед ЧК постало 443 особи, решта — померли до приходу комісії... ЧК постановляє: осіб, що надаються в переліку нижче, в кількості 359 осіб як злісних бандитів — розстріляти». Додаток до наказу військам Київської військової округи РСЧА від 26.11.1921 № 2578

Документ №3 «22-го листопада 1921 р., о год. 11 ранку, з Базару припровадили засуджених — змучених і скривавлених, майже голих українських вояків і наказали їм стати над викопаною ямою. В останній момент вийшов якийсь большевицький комісар і проголосив: «Якщо хтось із засуджених заявить каяття та присягне вступити до лав червоних для боротьби з українськими «бандами», того буде помилувано» О.Шпілінський, «Базар (1921 р. — 1931р.)». // За державність, 1932, с.134.

Документ №4 «Наступила моторошна тиша... «У той момент, - писав генерал-полковник Армії У.Н.Р. Олександр Вишнівський, - у всіх... вояків - а були це молоді ще люди - мусіло блискавицею пронестися-промайнути... все їхнє життя; мусіли повстати в їхній уяві обличчя й постаті найближчих і найдорожчих їм людей... Мусіло вибухнути з непереможною, здавалося б, силою прагнення радості життя, жадоба жити, жити за всяку ціну... Аджеж вони ще молоді... А досягнути її, ту спрагнену радість життя, стоячи перед обличчям смерті, так легко... Треба вимовити лише одно слово: "ТАК!"... "ТАК!" - це життя, "НІ!" - це смерть... Блискавична була внутрішня боротьба... А навколо них панувала все та сама несамоविта тиша... І ось ту тишу порушує голосне, горде й рішуче "НІ!"». У відповідь на пропозицію більшовиків виступив підполковник Митрофан Кузьменко і голосно промовив, звертаючись до народу, який москалі зігнали на видовище: «Народе український! Слухай голосу вірних синів! Ти колись віддячиш за нас. Хай живе...» — і ворожа куля звалила його в могилу. «Ще не вмерла Україна!..» — затягнуло кілька голосів, а за ними підхопили й інші засуджені, але їх заглушили большевицькі скоростріли. Один по одному валилися смертники у братську могилу. Поранених не добивали, а живцем скидали до ями разом з мертвими. Для засипання могили большевики мобілізували з місцевого населення тих, кого підозрювали у співчутті до української справи й «контрреволюції», як свого роду грізне попередження для них... і вони засипали «скривавлену масу людей грудьми замерзлої землі, що ще довго ворухилась». Г.Рогозний, «Базар». // Самостійна Думка. Чернівці, 193, с. 440-441.

Документ №5 «На протязі цієї ночі весь час було чути кулеметну стрілянину - це розстрілювали наших полонених, в першу чергу були розстріляні старшини. Коли вивели на розстріл першу партію, то чути було, що співають "Ще не вмерла Україна...", але після брязгу шабел все зтихло. ...Виходячі прощались із ще лишаючимися, уходя на розстріл. Виводили на розстріл партіями по 25 чоловік не по списку, а просто по порядку». З книги Р.Ковалю «Рейд у вічність», спогади хорунжого 3-ї Стрілецької дивізії Спартак.

Розповідь Олександра Вишнівського, як і багатьох інших авторів, безперечно романтизована, і грішить певними неточностями, головна з них: козаків і старшин розстрілювали групами, а не відразу всіх.

Визначте причини невдачі Другого зимового походу

Відсутність єдності українських національних сил.

Несприятлива міжнародна ситуація, відсутність зовнішньої підтримки української державності.

Не вдалося створити сильну боєздатну армію, яка б мала можливість захистити українське населення.

Після походу припинилися спроби відвоювати незалежність УНР.

Група 5

Вшанування пам'яті героїв Базару

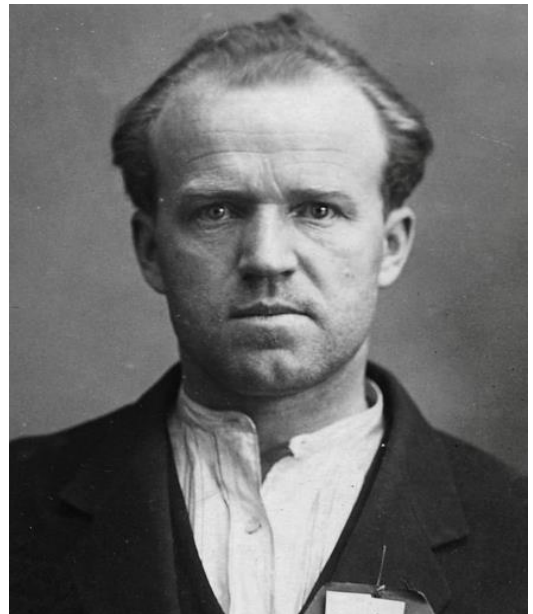
Опрацюйте надану інформацію і з'ясуйте, як вшановувалася (або не вшановувалася) пам'ять про Другий зимовий похід армії УНР.

Яким періодам історії України відповідають джерела?

Джерело №1.

Учень подає коротку інформацію про долю Ю. Тютюнника (завдання про це пропонується заздалегідь).

У 1923 р. була розроблена спецоперація з повернення Тютюнника до України. Він змушений був піти на співпрацю із Радянською владою, викладав у Школі Червоних старшин в Харкові. Навіть знявся у художньому фільмі «Пілсудський купив Петлюру», зігравши роль самого себе. Однак змушена лояльність не врятувала від радянської каральної машини. Тютюнника було заарештовано ОГПУ, йому висунули звинувачення у співпраці із іноземною розвідкою. У 1930 р. Тютюнника було розстріляно.

Юрко Тютюнник

Джерело № 2

На початку листопада 1941 року керівництво ОУН(м) у Києві на чолі з першим заступником ПУН мельниківців Олегом Ольжичем ухвалило рішення щодо масштабного відзначення базарських подій. Благо, привід був підходящий – 20 років від розстрілу

більшовиками 360 повстанців УНР. Спеціально для цього створили Комітет Базару, який Ольжич і очолив. Відзначення цієї події мало би консолідувати українські національні сили, які на той час діяли врізнобій... Український дослідник із діаспори Я.Дедалевський у книзі «Два Базари 1921-1941» (Видавництво ім. Ольжича, 1949) щодо цього зауважував: «Це свято мало виявити волю українського народу до самостійного життя та бути пробою революційної зрілості і готовності українського селянства, робітництва й інтелігенції до активної боротьби».

Через пресу пропонувалося безпосередньо 21 листопада провести відправи у церквах, на імprovізованих мітингах відчитати реферати, а в школах вчителі мали розповісти молоді, як «її батьки вміли вмирати за неї». Ось що писала газета «Волинь» від 27 листопада 1941 року про відзначення річниці Базарської трагедії селянами с. Городка Рівненської області: «Мешканці на околиці села насипали символічний курган і встановили дубовий хрест, який освятили священики. Потім на могилі виступали з промовами присутні, а молодь декламувала вірші, на завершення всі присутні прочитали спільну молитву в пам'ять про загиблих Героїв Базару». Гінда Володимир. «Другий Базар» <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/zhurnalistam/geroyichnyy-akord-informaciyni-materialy-ukrayinskogo-institutu-nacionalnoyi-pamyati-do-100-richchya-drugogo-zymovogo-pohodu-i-zavershennya-zbroynoyi-borotby-armiyi-unr>

Джерело № 3 Погляд історика

Лише після проголошення державної незалежності України було віднайдено і впорядковано могили учасників Другого зимового походу, розпочалося гідне вшанування їх пам'яті. 26 серпня 2000 р. на могилах у Базарі було відкрито меморіал, споруджений з ініціативи голови Об'єднання бувших вояків-українців майора доктора Святослава Фостуна на кошти української діаспори у Великобританії. На пілонах меморіалу викарбувано імена всіх похованих. Автор проєкту – житомирський архітектор Олександр Борис. 11 жовтня 2002 р. на території меморіалу в кургані були перепоховані останки 46 воїнів, які загинули 17 листопада 1921 р. у бою біля с. Звіздаль.

У Житомирі історична пам'ять про Базарську трагедію останніми роками своєрідно відображалася через постановку питання про перейменування вулиці Котовського, який є одним із основних винуватців розправи над українцями в Базарі. На ряді будинків по вулиці Котовського час від часу з'являлися трафаретні зображення із написом «Вулиця Героїв Базару». Лише на початку 2016 р. вулиця Котовського у Житомирі була перейменована на вулицю Михайла Грушевського. У цей же час вулиця Войкова отримала нову назву – вулиця Юрка Тютюнника.

Стельникович Сергій. БАЗАРСЬКА ТРАГЕДІЯ 21 ЛИСТОПАДА
1921 р. В ІСТОРИЧНІЙ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
<http://eprints.zu.edu.ua/24020/1/>

Рефлексія

- Чи виникли у вас труднощі під час виконання даного завдання?
- Які саме?
- З чим це пов'язано?

Підсумки уроку

Вправа «Три речення».

Охарактеризуйте отриману на уроці інформацію трьома реченнями.

СУЦІЛЬНА КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УРСР	
Цільова аудиторія: 10 клас. Історія України	Міжпредметні зв'язки: Всесвітня історія, Громадянська освіта
Тривалість заняття: 45 хвилин	Ключові слова: колективізація, «розкуркулення», націоналізація землі, хлібозаготівельна криза, колгосп
Анотація уроку: Під час роботи на уроці учні зможуть розкрити причини, хід і наслідки суцільної колективізації; дізнатись про насильницькі, антигуманні методи її здійснення; з'ясувати вплив колективізації на українське суспільство.	
Освітні цілі: Що учні дізнаються? Причини колективізації, етапи здійснення, методи впровадження, наслідки. Які дослідницькі навички сформуються? Розвивати навички роботи з різними типами історичних джерел; аргументовано висловлювати власну думку	
Питання для дослідження: Які причини та наслідки колективізації?	

1. Робота з історичними джерелами:

Гасла до XIV річниці Жовтня
Боротьба за хліб – боротьба за
соціалізм! Міцніше вдар по куркулю,
по рвачах, по дезорганізаторах
хлібозаготівлі! Ні одного центнера
приватнику! За виконання плану
хлібозаготівлі!

Газета Правда. – 24 жовтня 1931 г.

Зі звернення ЦК ВКП(б) «До всіх організацій ВКП(б)» від 13 лютого 1928 р.

На січень 1928 р. ми мали найсерйознішу кризу в хлібозаготівлях. Що означає криза в хлібозаготівлях, у чому її сенс, які вірогідні результати? Це означає, перш за все, кризу постачання робітничих районів... Це означає, по-друге, кризу постачання Червоної Армії... Це означає, по-третє, кризу постачання лляних та бавовняних районів. Це, означає, по-четверте, відсутність хлібних резервів у руках держави як для потреб усередині країни (на випадок неврожаю), так і для потреб експорту, необхідного для ввезення устаткування і сільськогосподарських машин.

Сталин І.В. Сочинения. – Т. 11. – С. 10–11.

Погляд історика:

«...Сталіна ... прославляли ... як «організатора та вождя соціалістичної індустріалізації та колективізації». Перший термін – «соціалістична індустріалізація» – стосувався промислової революції радянського типу, фінансованої урядом державної програми, що мала на меті здійснити революційне зростання промислового виробництва. Причому пріоритет надавався авторам програм розвитку важкої промисловості, виробництву електроенергії та машинобудуванню. Другий термін – «колективізація» – означав створення керованих державою колективних господарств, зібраних з земельних ділянок, що були роздані селянам, щоб забезпечити підтримку більшовицької справи під час та після революційних війн.

... Уже на ранньому етапі стало ясно, що вони [радянське керівництво] можуть фінансувати індустріалізацію лише зсередини ..., і єдиним внутрішнім джерелом так званого соціалістичного накопичення капіталу було сільське господарство, іншими словами, селянство» Плохій С. Брама Європи, С. 319-320.

«Керівництво мало надію, що за індустріалізацію заплатять селяни; колективізація сільського господарства, яка проводилась у роки першої п'ятирічки [1928 – 1932 рр.] і була покликана досягнути такого результату, примушуючи селян змиритися з низькими державними цінами на їхню продукцію» Фицпатрик Ш. Повседневный сталинизм, С. 11.

Питання для обговорення в групах:

- Як розуміти поняття «колективізація»?
- Як причини колективізації пояснюють історики та як вони відповідають офіційній точці зору?

2. Робота з візуальними джерелами:

316. Говорков В.
Колхозник, охраняющий свои поля от классовых врагов... 1933

Радянські пропагандистські плакати 1930-х років.

Питання для обговорення в групах при роботі з одним з плакатів:

- Опишіть плакат. Які події на ньому зображено? З якою метою створено зображення? На кого воно має впливати? Як ви думаєте, які люди на ньому зображені? Які, згідно з цим плакатом, причини та наслідки колективізації?

3. Спогади про колективізацію:

Демидюк Ганна Іванівна, 1922 р.н.:

«Пригадую, що навесні 1932 року в селі почали проводити колективізацію. Людей примушували віддавати все майно і вступати до колгоспу. А на тих, хто хотів господарювати самостійно, наклали непосильні податки.

Наш батько Горбачук Іван Омелянович заявив, що до колгоспу не вступить. Хоча здогадувався, що відмова добровільно позбутися майна і волі, добром для нього не закінчиться. Але він був чоловіком вольовим і свого рішення не змінив навіть під тиском влади.

Біда не забарилася. Якось до нас у двір приїхали озброєні люди. Вони заявили, що батько «куркуль і класовий ворог». Бо, мовляв, не тільки сам не хоче вступати до колгоспу, а ще й

інших селян підбурює не виконувати розпоряджень влади. Наказали батькові збиратися і йти з ними.

Наступного дня наше господарство розграбували. Приїхала ватага п'яних людей. Незважаючи на материн плач, розібрали клуню й вивезли всі будівельні матеріали. Забрали збіжжя і все їстівне. Вивели з хліва й забрали коней, корову, свиней та іншу живність. Забрали плуга, культиватора, борони.»

Ірина Штогрін. Примусова колективізація, розкуркулення і Голодомор 1932–33 років в історії одного села: спогади очевидців // Радіо Свобода. 2021. 26 листопада. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/kolektyvizatsiya-rozkurkulennya-holodomor/31579207.html>

Розкуркулення селянина в селі Удачне Постишевського району Донецької області Павла Маслюка, 1934 рік. Автор зйомки: Марко Залізник (Желізник). ЦДКФФА України імені Гордія Пшеничного

У наведених спогадах, фото відображено причини, хід чи наслідки колективізації?

4. Погляд історика

«У березні 1930 року влада повідомила про те, що колективізовано до 70 % всіх орних земель, що означало більш ніж десятикратне збільшення в порівнянні з попереднім роком, коли колгоспам і радгоспам належало менш ніж 6 % усіх земель. Більшість селян змусили вступити до колгоспів, але багато хто чинив опір. До весни 1930 року українське село накрила хвиля селянських повстань. Лише в березні 1930 року влада зафіксувала 1700 селянських повстань та протестів... В основному їхнім

об'єктом ставало заможне селянство, яке не мало стимулів для вступу до колгоспів і часто очолювало протести проти насильницької колективізації селянської власності. Влада не лише заарештовувала та ув'язнювала лідерів селянських повстань, а й висилала з України та переселяла кожного, хто вважався куркулем – цей термін спочатку застосовувався до заможних селян, а потім був поширений на кожного, хто не належав до найбільшого прошарку сільського населення. 1930 року комуністи депортували 75 тисяч «куркульських» родин з України до віддалених районів Казахстану та Сибіру.» *Плохій С. Брама Європи, С. 324.*

5. На основі опрацьованих документів, зображень, текстів створіть таблицю «Причини та наслідки колективізації».

СПАДЩИНА РАДЯНСЬКОГО МОЗАЙЧНОГО МИСТЕЦТВА У СТРУКТУРІ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА МИКОЛАЄВА)

Цільова аудиторія:
10 - 11 клас. Історія України

Міжпредметні зв'язки:
Всесвітня історія, Громадянська освіта

Тривалість заняття:
45 хвилин

Ключові слова:
монументалізм, мозаїка, ідеологія, міський простір, ідентичність, станковий живопис, бойчукізм

Анотація уроку:

Монументальне мозаїчне мистецтво радянського періоду займає особливе місце у формуванні архітектурно-просторового середовища міста Миколаєва. Ці твори слугували не лише декоративними елементами, а й засобами візуалізації ідеологічних і культурних наративів свого часу.

На уроці учні/учениці розглянуть історію створення мозаїк, їх художні особливості та значення в архітектурному ландшафті. Особливу увагу приділять аналізу стану цих об'єктів сьогодні, їх впливу на сучасну культурну ідентичність міста та викликам, пов'язаним із збереженням радянської спадщини в умовах модернізації міського простору.

Намагатимуться переосмислити радянське мозаїчне мистецтво як невід'ємну складову історії України радянського періоду, що вимагає комплексного підходу до збереження і адаптації у сучасному урбаністичному контексті.

Освітні цілі:

Що учні дізнаються?

- Історичний контекст створення радянських мозаїк та їхній ідеологічний зміст.
- Художню цінність і технічні особливості мозаїк, що прикрашають міський простір.
- Вплив цих творів на формування сучасного архітектурного середовища Миколаєва.
- Проблеми збереження та переосмислення радянської спадщини в умовах сучасності.

Які дослідницькі навички сформують?

Розвивати навички роботи з різними типами історичних джерел; аргументовано висловлювати власну думку.

Питання для дослідження:

Чи можна переосмислити радянську спадщину, інтегруючи її в сучасний український культурний контекст?

1. Робота з медіа текстом

Режим доступу: <http://surl.li/ikthvi>

Завдання: Перегляньте запропонований медіатекст “Discover Ukraine: Bit by Bit. Українські [#мозаїки ожили](#) на будинку Музейного кварталу Відня” та дайте відповіді на запитання:

- Як у відео передається ідея відродження української культурної спадщини
- через сучасні технології?
- Як оживлення мозаїк у Відні впливає на сприйняття важливості їх збереження
- в Україні?
- Зберегти не можна знищити: український совєцький монументалізм
- Де б ви поставили “кому”? Чому?

Розквіт монументального мозаїчного мистецтва припадає на другу половину ХХ ст. В даний період мозаїчні сюжети відображали зміну художньої стилістики, яка тісно перепліталася із еволюцією радянської ідеології. Мозаїка виступала потужним візуальним засобом, який впливав на формування індивідуального середовища міста та була емоційно яскравим, колористично й композиційно обґрунтованим наповненням архітектурно-просторового середовища.

З приходом до влади М. Хрушова відбувається формування якісно нової парадигми культурних особливостей. Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від **4 листопада 1955 р. «Про запобігання надлишків в проєктуванні і будівництві»** стала початком боротьби із архітектурними надмірностями. Ще до публічного засудження культу особистості Й. Сталіна під осуд потрапила культурна політика, яка була направлена на піднесення державної величі, яка особливо проявляється в архітектурі. «Нічим не виправдані вежові надбудови, численні декоративні колони, портики та інші архітектурні надлишки, запозичені з минулого» таврувалися як даремні витрати народних коштів, «на які можна було збудувати не один мільйон квадратних метрів житлової площі». Пріоритету набувала «простота, строгість форм та економічність рішень». Зовнішній вигляд будинків створювався «за рахунок органічного зв'язку архітектурних форм з призначенням будівель та споруд, а також правильного використання матеріалів, конструкцій і деталей високої якості робіт». Основною метою було «покращення житлових та культурно-побутових умов робітників», а організація функціоналізму ставала основним принципом архітектури завдяки її економічності.

Саме це спричинило зміну підходів до монументального мистецтва у містобудівній практиці та споруджені великої кількості житлових і громадських будівель, що вирізняється відсутністю декору.

Нова ж архітектура вимагала від мистецтва нової художньої мови, передбачала іншу стилістику, використання інших матеріалів та технологій. З кінця 1950-х років стінопис стає тим видом образотворчості, що чи не найактивніше розвивається в Україні, залучаючи широке коло митців, які приходять до нього з живопису, графіки, скульптури, сприймаючи його як новаторський, здатний відкрити шляхи до оновлення художнього мислення, демократизації суспільного функціонування твору, активної і безпосередньої творчої самореалізації. З іншого боку, підвищений інтерес до нього в Україні був пов'язаний із суспільним національно-культурним підйомом, який переживала тоді країна, із прагненням відродити художні традиції, в яких монументальне малярство займало одне з чільних місць, підняти його до рівня славетної школи **Михайла Бойчука**, знищеної у 1930-ті роки. І хоча на той час повна „реабілітація” **бойчукізму** ще не відбулася, виникла можливість не тільки обговорювати творчі ідеї та стилістичні особливості цього мистецького явища, а й частково познайомитися з його доробком.

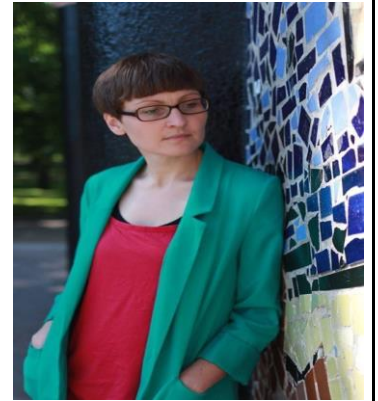
Михайло Бойчук, український художник, засновник «бойчукізму», національного мистецького стилю, що поєднував візантійські традиції з європейськими новаціями та українським народним мистецтвом

Медіатекст “Загублені імена. Михайло Бойчук”

Режим доступу: <http://surl.li/wvibrh>

Робота з джерелами
Погляд мисткині:

Мисткиня **Євгенія Моляр** зазначає, що «нові архітектурні форми мали великі відкриті вертикальні і горизонтальні площини, на яких розміщувалися монументальні твори. В Україні, як і в багатьох інших республіках СРСР, з усіх видів монументально-декоративного мистецтва приваблювала мозаїка. Техніка, запозичена із сакральної візантійської традиції, надавала необхідної патетичності творам і була надзвичайно міцною та стійкою до різних погодних умов, довго не потребуючи реставрації».

Запитання:

1. Чому мозаїка стала одним із найбільш популярних видів монументально-декоративного мистецтва в Україні в радянський період?
2. Як, на вашу думку, поєднання візантійської традиції та радянської ідеології відобразилося в мозаїчних творах?

Робота з візуальними джерелами:

Радянські пропагандистські плакати 1930-х років

Фото мозаїк “Підкорення космічного простору” (1) і “Колгоспниця” (2),
вул. Баштанської республіки, 15, м. Баштанка, Миколаївської обл.

Питання для обговорення:

- Опишіть мозаїки. Кого на них зображено?
- З якою метою створено зображення? На кого воно має впливати?
- Які символи або ідеї вони передають?
- Чи є ця мозаїка актуальною для сучасного міського середовища?

Робота в групах

Аналіз діяльності українських художників/художниць

Матеріали для опрацювання

Інформаційна довідка для групи № 1

22.04.1899

ГРИГОРІЙ ДОВЖЕНКО НАРОДИВСЯ У СЕЛІ ПОЛТАВЦІ СИНІНІ, МІСТО БАШТАНКА, МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛ., ВІРІС У БАГАТОЛІТНІЙ РОДИНІ: ХУДОЖНИК БУВ П'ЯТИМ ІЗ ШЕСТИ СИНІВ І П'ЯТИ ДОЧОК

1922

НАВЧАВСЯ У ХУДОЖНЬОМУ ІНСТИТУТІ В МІСТІ ОДЕСІ В МАЙСТЕРНІ ПРОФЕСОРА А. КРАЙНЕВА

1927

БЕРЕ УЧАСТЬ У КОНКУРСІ ПО СТВОРЕННЮ ЕСКІЗІВ РОЗПИСУ СХІАНОЇ ТОРГОВОЇ ПАЛАТИ, В НЬОМУ ВЗЯЛИ УЧАСТЬ НЕ ТІЛЬКИ ДОСВІДАНІ МАЙСТРИ, А Й ПОЧАТКІВЦІ, ОДИН З ПЕРЕМОЖЦІВ КОНКУРСУ І СТАВ Г. ДОВЖЕНКО

1928

ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРАЦЮЄ ХУДОЖНИКОМ НА ПЕРШІЙ ДЕРЖАВНІЙ КІНОФАБРИЦІ В МІСТІ ОДЕСІ, ДЕ ЗНАЙОМИТЬСЯ З ВИДАТНИМИ МАЙСТРАМИ УКРАЇНСЬКОГО КІНО, РАЗОМ З ГРУПОЮ КИЇВСЬКИХ МОНУМЕНТАЛІСТІВ НА ЧОЛІ З М. БОЙЧУКОМ БЕРЕ УЧАСТЬ У РОЗПИСАХ СЕЛЯНСЬКОГО САНАТОРІЮ ІМ. ВУЦЬКА В ОДЕСІ НА ХАДЖИБЕГІВСЬКОМУ ЛИМАНІ

50-ТІ РР.

ХУДОЖНИК ПОВНІСТІЮ ПРИСВЯЧУЄ СЕБЕ МОНУМЕНТАЛЬНОМУ МИСТЕЦТВУ. РОЗПОЧИНАЄ МОНУМЕНТАЛЬНЕ ОФОРМЛЕННЯ МІСТА НОВА КАХОВКА, ЯКІЙ БУЛО ВІДАНО МАЙЖЕ П'ЯТЬ РОКІВ. ТАК ПОЧАЛИ ВИНИКАТИ «КАМ'ЯНІ ВИШИВАНКИ»

60-ТІ РР.

ХУДОЖНИК ЗВЕРТАЄТЬСЯ ДО МОЗАЇКИ І ФРЕСКИ, ЯКІ ГРУНТУВАЛИСЯ НА ВИКОРИСТАННІ КРАЩИХ СТАРОДАВНІХ ТРАДИЦІЙ

70-ТІ РР.

ТВОРЧИЙ ДОРОБОК ХУДОЖНИКА ВКЛЮЧАЄ В СЕБЕ ВЕЛИКУ КІЛЬКІСТЬ ТЕМАТИЧНИХ ЕСКІЗІВ, НАД ЯКИМИ Г. ДОВЖЕНКО ПРАЦЮВАВ НАПРИКІНЦІ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ. ВІЛЕННЯ ОБРАЗУ ЛЮДИНИ-ТВОРЦЯ – ОСНОВА ІДЕЙНО-ПЛАСТИЧНИХ ПОШУКІВ У ПОРТРЕТАХ Т. ШЕВЧЕНКА (1974), І. ФРАНКА (1974), ЛЕСІ УКРАЇНКИ (1975) І М. ЛЕОНТОВИЧА (1976)

21.04.1980

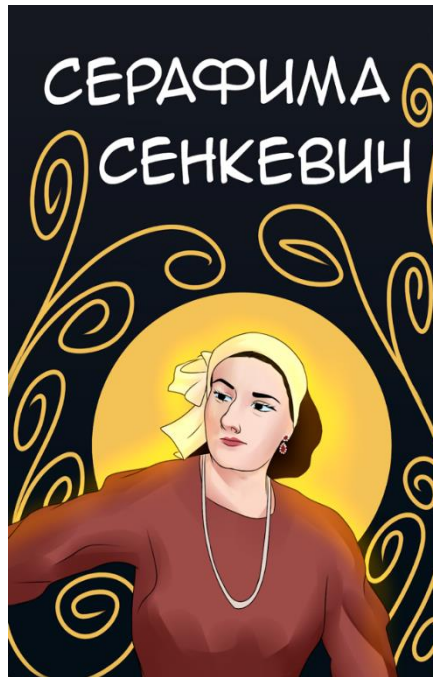
ГРИГОРІЯ ОКСЕНТІЙОВИЧА НЕ СТАЛО

“Кий, Щек, Хорив і сестра їх Либідь”, 1971 рік. Київський муніципальний академічний театр ляльок. Фото Володимира Єршихіна

Режим доступу: <http://surl.li/dmwprj>

Матеріали для опрацювання
Інформаційна довідка для групи № 2

01.05.1941

НАРОДИЛАСЯ СЕРАФИМА ФЕДОРІВНА
В СЕЛІ ОЛІКШАНИ У МОЛДАВІЇ

1961

ЗАКІНЧИЛА ЖИВОПИСНИЙ ФАКУЛЬТЕТ КИШІНІВСЬКОГО
ХУДОЖНЬОГО УЧИЛИЩА ІМЕНІ РЕПНА. ВИКЛАДАЧАМИ
ЗА ФАХОМ БУЛИ ОКУШКО РВ. І РЯСНЯНСЬКИЙ М.А.
СТАЄ ЧЛЕНОМ СОЮЗУ ХУДОЖНИКІВ МОЛДАВІЇ

1963

В КИШІНІВІ ВІДБУЛАСЯ ПЕРША ПЕРСОНАЛЬНА
ВИСТАВКА

1970

ХУДОЖНИЦЯ ПЕРЕЇЗДАЄ В МІСТО МИКОЛАЇВ І СТАЄ
ЧЛЕНОМ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СПІЛКИ ХУДОЖ-
НИКІВ УКРАЇНИ. МАЙСТЕР ПЕЙЗАЖУ, ПОРТЕТ І НАТЮР-
МОРТУ.
З ЇЇ ІНІЦІАТИВИ ОРГАНІЗОВАНИЙ КЛУБ ЖІНОК-ХУДОЖ-
НИЦЬ, ВІДКРИТИЙ ВИСТАВКОВИЙ ЗАЛ ПРИ МИКОЛАЇВСЬ-
КІЙ ФІЛІЇ КИЄВО-МОГІЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ

1993

СЕРАФИМА ФЕДОРІВНІ СЕНКЕВИЧ ПРИСВОЄНО
ЗВАННЯ ЗАСЛУЖЕНОГО ДІЯЧА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

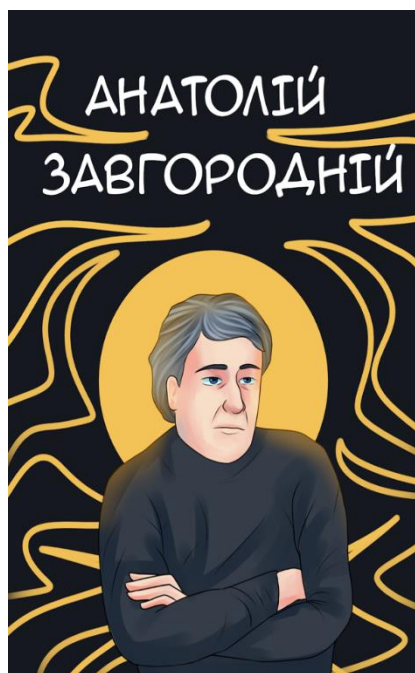

НА ФАСАДНІЙ ЧАСТИНІ ВИКЛАДЕНЕ
МОЗАЙЧНЕ ЗОБРАЖЕННЯ СОНЦЯ, А НА
ТОРЦЕВІЙ СТІНІ – ДВОХ ПТАХІВ. МОЗАЙЧНІ
ЕЛЕМЕНТИ, НІБІ, ВИПРОМІНЮЮТЬ РАДІСТЬ,
ОСПІВУЮТЬ ХВАЛУ ЖИТТЮ.

Мозаїка с. Мар'янівка, Баштанський р-н, Миколаївської обл.
Фото Ірини Лободовської

Матеріали для опрацювання
Інформаційна довідка для групи № 3

28.12.1929

НАРОДИВСЯ В СЕЛІ ЗНАМЕННА, АЛТАЙСЬКИЙ КРАЙ

1947

ПЕРЕЇХАВ ДО МІСТА МИКОЛАЄВА, ДЕ ПРАЦЮВАВ
УЧНЕМ ХУДОЖНИКА В МАЙСТЕРНІ КІНОРЕКЛАМИ ПРИ
ОБЛАСНОМУ УПРАВЛІННІ КУЛЬТУРИ

1954

ПРАЦЮВАВ В МАЙСТЕРНЯХ ХУДОЖНЬОГО
ФОНДУ УРСР

1970

САМЕ ЗА ЙОГО ІНІЦІАТИВИ БУЛО СТВОРЕНО ОБЛАС-
НУ ОРГАНІЗАЦІЮ СПІЛКИ ХУДОЖНИКІВ УКРАЇНИ

1977

ПРИСВОЄНО ПОЧЕСНЕ ЗВАННЯ ЗАСЛУЖЕНОГО
ХУДОЖНИКА УКРАЇНИ

27.08.2009

АНАТОЛІЙ ПЕТРОВИЧ ПОМЕР. ПОХОВАНИЙ
У МІСТІ МИКОЛАЄВІ

МОЗАІЧНА СТЕЛЛА «ТВОЇ КОРАБЛІ
МИКОЛАЇВ ПЛАНЕТИ МОРЯ БОРОЗНЯТЬ»
АНАТОЛІЯ ЗАВГОРОДНЬОГО РОЗТАШОВАНА
НА В'ЇЗДІ ДО ЛІВОБЕРЕЖНОЇ ЧАСТИНИ
МІСТА МИКОЛАЄВА

ПОСТАТІ ЛЮДЕЙ НА ДАНІЙ МОЗАЇЦІ ПОВ'Я-
ЗАНІ З ВАЖКОЮ ФІЗИЧНОЮ ПРАЦЕЮ. МОРЯКИ
ЗОБРАЖЕНІ В РОБОЧІЙ ФОРМІ.

СЕРЕД «ЧОЛОВІЧОГО КОЛЕКТИВУ» ЗОБРА-
ЖАЄТЬСЯ ЖІНКА, ЯКА НІГЕИ ВКЛЮЧЕНА В
СКЛАДАНИЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ ПРОЦЕС. ЇЇ ПО-
СТАТЬ РОЗТАШОВАНА В КІНЦІ ШЕРЕНГИ. ВОНА
ТАКОЖ ОДЯГНЕНА В УНІФОРМУ, ШИРОКО
КРОКУЄ. ХУДОЖНИК ПІАКРЕСЛЮЄ ЇЇ ЖІНОЧ-
НІСТЬ ХУСТКОЮ НА ГОЛОВІ ТА НЕЧІТКИМИ ОБ-
РИСАМИ ГРУДЕЙ. УСІ П'ЯТЬ ФІГУР ПЕРЕБУВА-
ЮТЬ В ПОСТІЙНОМУ РУСІ.

Мозаїчна стелла після реставрації
“Твої кораблі Миколаїв планети моря борознять”
Фото Ірини Лободовської

Вправа “Мапа мозаїк міста”

Завдання:

1. Об’єднайтеся в групи. Дослідіть мозаїки вашого міста за допомогою відкритих джерел, карт Google чи польових досліджень. Позначте знайдені мозаїки на карті та додайте короткий опис кожної: хто створив, рік створення, техніка, стан збереження. Наприкінці обговоріть, які з мозаїк варто зберегти та чому.

Відновлення втраченого

Завдання:

1. Які кроки необхідні для її реставрації?
2. Як можна залучити громаду до її збереження?
3. Які інноваційні методи можна використати, щоб мозаїка стала цікавою для сучасних глядачів?

**Мозаїка на фасадній частині плавбасейну “Зоря”
(вул. Театральна, 8, м. Миколаїв, Миколаївська обл.)**

Робота з інтерактивному застосунку

“Алла Горська: та, що захопилась українством”

Режим доступу: <http://surl.li/zatabw>

ВЕЛИКА ДЕПРЕСІЯ В США: ЛЮДИ І ВЛАДА	
Цільова аудиторія: 10 клас. Всесвітня історія України	Міжпредметні зв'язки: Громадянська освіта, література, мистецтво, етика
Тривалість заняття: 45 хвилин	Ключові слова: Період «Проспериті», депресія, світова економічна криза, безробіття, «економічна бульбашка»
Анотація уроку: Під час роботи на уроці учні зможуть: • характеризувати добу «Проспериті» у США; • визначати причини й наслідки «Великої депресії» у США; • оцінювати становище населення та дії влади під час «Великої депресії»; • аналізувати шляхи подолання проявів світової економічної кризи у США; • розвивати критичне мислення; • поглиблювати цифрові компетентності.	
Освітні цілі: Про що учні дізнаються? - Економічне становище в США в період «Проспериті», - Причини «Великої депресії», - зміни у житті населення в період кризи, - дії або бездіяльність влади щодо пошуків шляхів подолання кризи. Які дослідницькі навички сформуються? Навички роботи з різними типами історичних джерел (візуальні, писемні); аргументовано висловлювати власну думку	
Питання для дослідження: США в період «Великої депресії»: протистояння та співнодія людини і влади задля досягнення успіху.	

1. **Хмара слів:** підсумки I світової війни для США.

2. **Повідомлення теми уроку.**

Пропонуємо дослідження здійснювати в рамках виконання вправи «Дзеркала та вікна». (Від початку термін представила Емілі Стілем у межах SEED (масштабна національна програма навчання математики для шкіл у США):

Дзеркало – це історія, що є втіленням досвіду, культури, історичної самоідентифікації та інструментом формування особистості.

Вікно – ресурс, що дозволяє ознайомитися з чужим досвідом.

І тут важливо розуміти, що діти (і дорослі) не можуть по-справжньому пізнати себе, якщо нічого не знатимуть про інших та навколишній світ).

3. **Робота з відео ресурсом.**

Перегляньте відео за покликанням <https://www.youtube.com/watch?v=B1mbjj1Ul-k> та дайте відповіді на запитання:

- За що американці зненавиділи президента Г. Гувера?
- Якими способами президент Ф. Рузвельт вивів країну з кризи?
- Які уроки отримали політики та економісти?

4. Період «Проспериті»

Уважно розгляньте запропоновані фото однієї з вулиць Нью-Йорка. На якому фото, на вашу думку, зображення датується 1910 роком, а на якому - 1920-ми р.р. Аргументуйте свою відповідь.

Генрі Форд – людина, яка перевернула уявлення людей про машини. Опрацюйте джерело та визначте, які стратегії успіху відомого підприємця сприяли досягненню мети?

«Компанія Генрі Форда випускала найбільш дешеві машини на початку епохи автомобілебудування з гаслом «автомобіль для всіх». На початку двадцятого сторіччя ціна автомобіля «форд» не перевищувала 200 доларів США. Генрі Форд створив повний цикл виробництва: від видобутку руди і виплавки металу до випуску готової машини.

У компанії Генрі Фордом була введена найвища мінімальна заробітна плата \$ 5 в день (в 1914 році ця зарплата була найвищою в США, в перерахунку на сучасні гроші це \$ 110). Форд робив акцент на утримання кращих співробітників, до того ж Форд ділився прибутками компанії з працівниками.

У компанії Форда люди працювали цілодобово у три зміни по 8 годин, що забезпечувало роботою додатково кілька тисяч чоловік».

Джерело: <https://dovidka.biz.ua/tsikavi-fakti-pro-genri-forda>

5. Початок «Великої депресії».

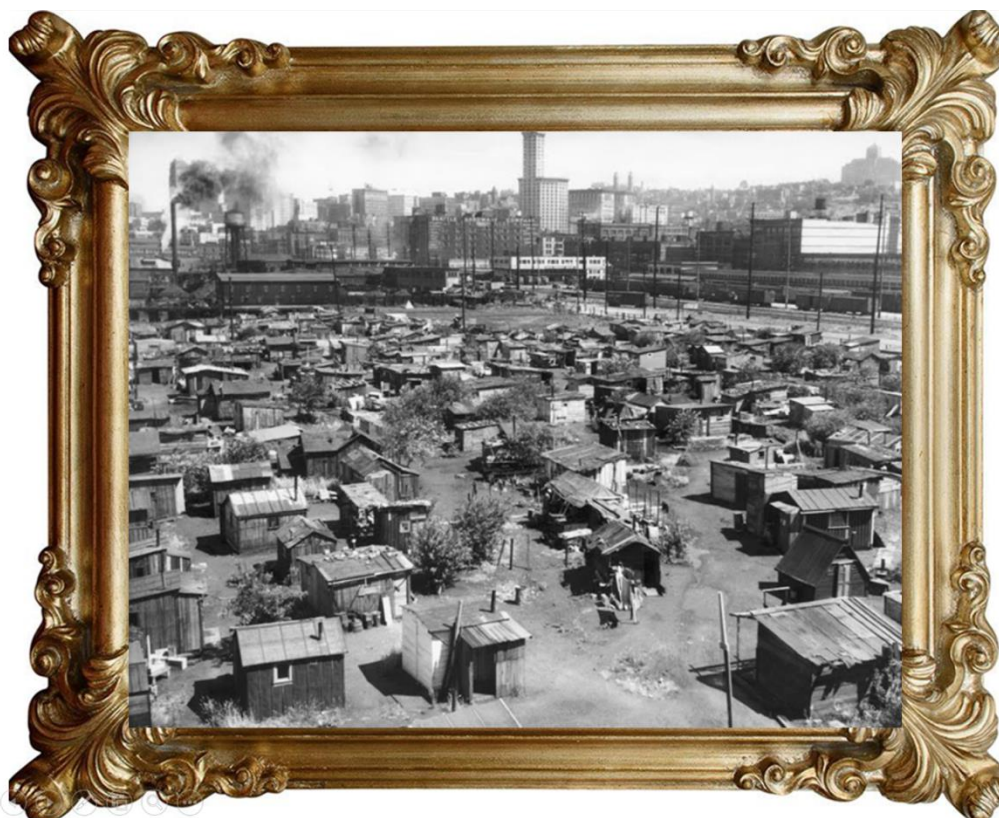
У запропонованій газеті визначте статтю, в якій повідомляється про крах на Нью-Йоркській біржі. Схарактеризуйте ставлення автора допису до події. Чи усвідомлював він значимість цієї події в історії власної країни та світу?

Яка подія відображена на світлинах? Чому ви так вважаєте? Що спільного та відмінного у матеріалі статті та зображенні на світлинах?

6. Зміни в житті людей в період «Великої депресії».

Як змінилося життя пересічних жителів міст? Що таке «гувервілі»?

- Яке природне явище погіршило становище фермерів? Яке це мало наслідки для сімей фермерів та забезпечення продовольством населення США взагалі?
- Прочитайте уривок з роману Дж. Стейнбека «Грона гніву», в якому описується одна з таких пилових бурь. За допомогою яких літературних засобів автор описує це явище?
- Про які сімейні цінності йдеться в уривку? Чи актуальні ці цінності в наш час?

Джон Стейнбек «Грона гніву»

Коли знову настала ніч, це була чорна ніч, бо зорі не могли пробитися крізь пил, а вікна не могли освітити навіть свої подвір'я. Тепер пил змішався з повітрям у таку собі емульсію. Хати були заколочені, двері та вікна забиті лахміттям, але пил був таким дрібний, невидимий і осідав, як пилок, на стільцях, столах, мисках. Люди струшували його з пліч. Тонкі смужки пилу виднілися біля порогів.

Серед ночі вітер угамувався, і тиша запанувала над краєм. Повне пилу повітря заглушувало голоси гірше, ніж мряка. Люди, скулившись у своїх ліжках, почули, що вітер ущух. Вони прокинулися тої ж миті, як ревіння змовкло. Лежали й напружено вслухалися в тишу. Ось закукурікали півні, але їхні голоси звучали ледь-ледь, і люди стурбовано ворухнулися в ліжках до ранку. Вони знали, що мине багато часу, доки пил з повітря осяде. А вранці пил висів, як туман, і сонце червоніло, ніби свіжа кров. Увесь день пил сіявся з неба, і назавтра теж сіявся. Пил покривом огорнув землю. Осідав на кукурудзу, вкривав стовпи, дроти; осідав на дахах, припорошуючи бур'яни й дерева.

Люди виходили з хат і, потягнувши розжарене повітря, прикривали долонями носи. І діти теж виходили, але не бігали й не галасували, як вони вчинили б після дощу. Чоловіки стояли біля парканів і дивилися на загиблу кукурудзу, яка швидко тепер в'яла і тільки де-не-де зеленіла крізь шар пилу. Чоловіки мовчали й не відходили від парканів. І жінки теж вийшли з хат, щоб стояти поряд з чоловіками, запитуючи себе, чи вистачить у чоловіка сил не зламатися. Жінки потай читали з чоловічих облич: а бодай тій кукурудзі, лишилося принаймні щось інше. Діти стояли поруч, малюючи візерунки в пилуці босими пальцями ніг, і теж намагалися вловити чуттям, чи витримають чоловіки й жінки, чи знайдуть у собі сили не зламатися. Діти поглядали на обличчя чоловіків і жінок і сторожко креслили в пилуці босими ногами. Коні підходили до водою і тицялися носом у воду, щоб очистити морди від пилу. За деякий час чоловічі обличчя втратили свій приголомшений подив і стали жорсткими, злими, упертими. Тоді жінки збагнули, що все обійшлося, що чоловіки витримають. І жінки спитали, як тепер бути. І чоловіки відповіли: хтозна. Але все було гаразд. Жінки знали: все гаразд, і діти теж зрозуміли, що все гаразд. Жінки і діти в глибині душі відчували, що могли б стерпіти будь-яке лихо, аби їхні чоловіки були в безпеці. Жінки пішли до хат, до своєї роботи, і діти почали гратись, але спочатку з острахом. Опівдні сонце стало менш червоним. Воно заливало спекою вкриту пилом землю. Чоловіки сиділи біля хвірток своїх хат; їхні руки перебирали гілки й невеликі камінці. Вони сиділи мовчки... міркуючи... гадаючи...

7. «Новий курс» Ф. Рузвельта.

Знайдіть в інтернеті інформацію про Франкліна Рузвельта. Яку програму Ф. Рузвельта підтримали американці та обрали його президентом? Чи вдалось політику та його команді виконати свої передвиборчі обіцянки?

8. . Підсумок уроку.

- Перелічіть факти, які свідчать про те, що після Першої світової війни США стали світовим лідером.
- Визначте причини американського періоду «Проспериті».
- Що стало символом американського процвітання у виробництві та споживанні?
- Перелічіть причини «Великої депресії».
- Як позначилася «Велика депресія» на американській фінансовій системі та економіці?
- Якими були соціальні наслідки кризи?
- Назвіть основні принципи «Нового курсу» Ф. Рузвельта.
- Які уроку мають винести політики з досвіду подолання «Великої депресії» в США?

9. Домашнє завдання.

Напишіть есе на тему: «Велика депресія в США: люди і влада».

Список використаних джерел:

Джей Ді. Велика депресія: причини і наслідки <https://dovidka.biz.ua/velika-depresiya-prichini-i-naslidki/>

Джон Стейнбек. Гроно гніву – КМ – БУКС. 2018. – 608 с.

«Це вже було». Велика Депресія у фотографіях Доротеї Ленг

<https://firtka.if.ua/blog/view/tse-vzhe-bulo-velika-depresiia-u-fotografiiakh-doroteyi-leng>

Щупак І. Я. Всесвітня історія (рівень стандарту) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / І. Я. Щупак. — К. : УОВЦ «Оріон», 2018. — 208 с. : іл.

The Story of the Great Depression in Photos <https://www.thoughtco.com/great-depression-pictures-1779916>

ВСТАНОВЛЕННЯ ЗАХІДНИХ КОРДОНІВ УКРАЇНИ: ПРИМУСОВІ ПЕРЕСЕЛЕННЯ 1940-Х РОКІВ

Цільова аудиторія: 11 клас. Історія України	Міжпредметні зв'язки: всесвітня історія, географія
Тривалість заняття: 45 хвилин	Ключові слова: Закерзоння, обмін населенням, депортація, етнічна чистка, акція «Вісла», обмін прикордонними ділянками

Анотація уроку: під час уроку учні усвідомлять наслідки встановлення українсько-польського кордону по «лінії Керзона» для місцевого населення, зрозуміють механізми проведення етнічних чисток на прикордонних територіях, відчують емоції примусових переселенців, зрозуміють антигуманний характер примусового переміщення людей

Освітні цілі:

Що учні дізнаються? Хто організував масові переселення населення прикордонних областей, з якою метою були організовані масові переселення, якими методами здійснювалися, які соціо-культурні наслідки мало встановлення західних кордонів України.

Які дослідницькі навички сформуються? Робота з різними видами історичних джерел, аналіз картографічних джерел, вміння аналізувати та формулювати висновки, висловлювати власну думку

Питання для дослідження: Чи можна вважати примусове переселення населення через встановлення державного кордону етнічною чисткою?

1. Робота з картографічними джерелами

<https://mtt.in.ua/slovnyk liniya-kerzona/>

Лінія Керзона на теренах Другої Речі Посполитої (1918 - 1939)

Завдання: Порівняйте східний кордон Польщі 1922 і 1947 років, східний кордон Польщі 1947 року з лінією Керзона. Яку оцінку цим кордонам ви можете дати з української точки зору?

<https://uinp.gov.ua>

Завдання: Назвіть українські етнічні землі, які залишилися за «лінією Керзона». Назвіть українські міста за «лінією Керзона».

**Угода між Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Польським
Комітетом Національного визволення про евакуацію українського населення з
території Польщі і польських громадян з території УРСР**

Дата підписання: 09.09.1944

Дата набуття чинності: 09.09.1944

Відділ 2. Загальні положення

Стаття 1

Обидві Договірні Сторони зобов'язуються по підписанні цієї угоди приступити до евакуації всіх громадян української, білоруської, російської і русинської національностей, що проживають в Хелмському, Грубешувському, Томашувському, Любачувському, Ярославському, Перемишльському, Ліськовському, Замостінському, Красноставському, Білгорайському, Влодавському повітах і в інших районах Польщі, де можуть виявитися громадяни української, білоруської, російської і русинської національності, які побажають переселитися з території Польщі на Україну, та приступити до евакуації всіх поляків і євреїв, що перебували в польському громадянстві до 17 вересня 1939 року, які проживають в західних областях УРСР і бажають переселитися на територію Польщі.

<...>

Евакуація є добровільною і тому примус не може бути застосований ні прямо, ні посередньо. Бажання евакуйованих може бути висловлено як усно, так і подано на письмі. Уряд Української Радянської Соціалістичної Республіки заявляє, що евакуйовані на територію Української Радянської Соціалістичної Республіки розміщуються згідно з їх бажанням або в колгоспному господарстві, або наділяються землею для ведення одноосібного господарства в розмірах не менших ніж ті, якими вони користувались до евакуації, але не більше 15 га на одно господарство. Селяни, які переселяються на територію Української Радянської Соціалістичної Республіки, якщо вони навіть і не мали землі на момент евакуації, в разі їх бажання будуть наділені землею на загальних підставах.

Стаття 3

1. Встановити для осіб, що евакуюються з території Української РСР в Польщу, а так само з Польщі на територію Української РСР, такі пільги:

а) списати всі недоїмки, які лічаються за ними, по натуральних поставках, грошових податках і страхових платежах;

б) в разі, якщо евакуйований здасть свій урожай державі в пункті, звідки він виїжджає, друга Сторона на місці, де поселяється евакуйований, повертає йому зданий урожай в тій же кількості;

в) звільнити в 1944 і 1945 рр. всі переселювані господарства, як на території Української РСР, так і на території Польщі, від усіх державних грошових податків та страхових платежів;

г) видати евакуйованим грошову позику в місцях їх розселення на господарське влаштування та інші потреби в розмірі 5000 карбованців-злотих, на одно господарство з поверненням на протязі 5 років;

д) в зв'язку з господарською заінтересованістю обох Сторін в тому, щоб евакуйовані повністю засіяли озимий клин, встановлюється, що в місцях розселення ті з евакуйованих, які засіяли озимину, одержать озимі посіви по можливості в тих же кількостях.

2. Дозволити евакуйованим вивіз: одяжі, взуття, білизни, постільних речей, продуктів харчування, хатніх речей, сільськогосподарського реманенту, упряжі та інших предметів домашнього і господарського вжитку, загальною вагою до 2 тонн на одну сім'ю, а також належної евакуйованому господарству худоби і птиці.

3. Особам спеціальних професій, як-от: робітникам, ремісникам, медикам, художникам, вченим і т. ін. надається право вивезти речі, необхідні для їх професійної діяльності.

Питання для обговорення: Уявіть себе мешканцем Закерзоння, яке б рішення ви прийняли в такій ситуації?

Документ 2
1947 р. квітня 16, Варшава.

**Проект організації операції “Схід”, підготовлений
Міністерством Національної Оборони та Міністерством Громадської Безпеки
Державна комісія безпеки**

Варшава, ...

1947 р.

Цілково таємно

Прим. № ...

Проект
організації спеціальної операції „Схід”

I. Завдання:

Остаточне вирішення української проблеми у Польщі.

З цією метою:

- а) В порозумінні з Державним репатріаційним управлінням провести евакуацію всіх осіб української національності з південної та східної прикордонної смуги на північно-західні землі, розселяючи їх там [за принципом] якомога більшої розпорошеності.
- б) Евакуацією будуть охоплені всі групи української національності з лемками включно, а також мішані польсько-українські сім'ї.
- в) В районі головного розсадника банд, на південно-східному виступі держави (район Сянока), має бути проведена повна евакуація, якою буде охоплене також польське цивільне населення, без огляду на професійну, соціальну чи партійну приналежність. Цей район буде у майбутньому заселений військовими колоністами.
- г) З огляду на необхідність проведення посівних робіт новими осадниками в районах нового поселення, евакуаційна акція має бути проведена в максимально короткий строк (якщо, це буде можливо, протягом 4-х тижнів).
- г) Одночасно з акцією виселення має бути проведена акція активної ліквідації банд УПА, які повинні бути безпощадно знищені після завершення евакуації.

Документ 3

Листівка, поширювана польськими вояками серед українського населення

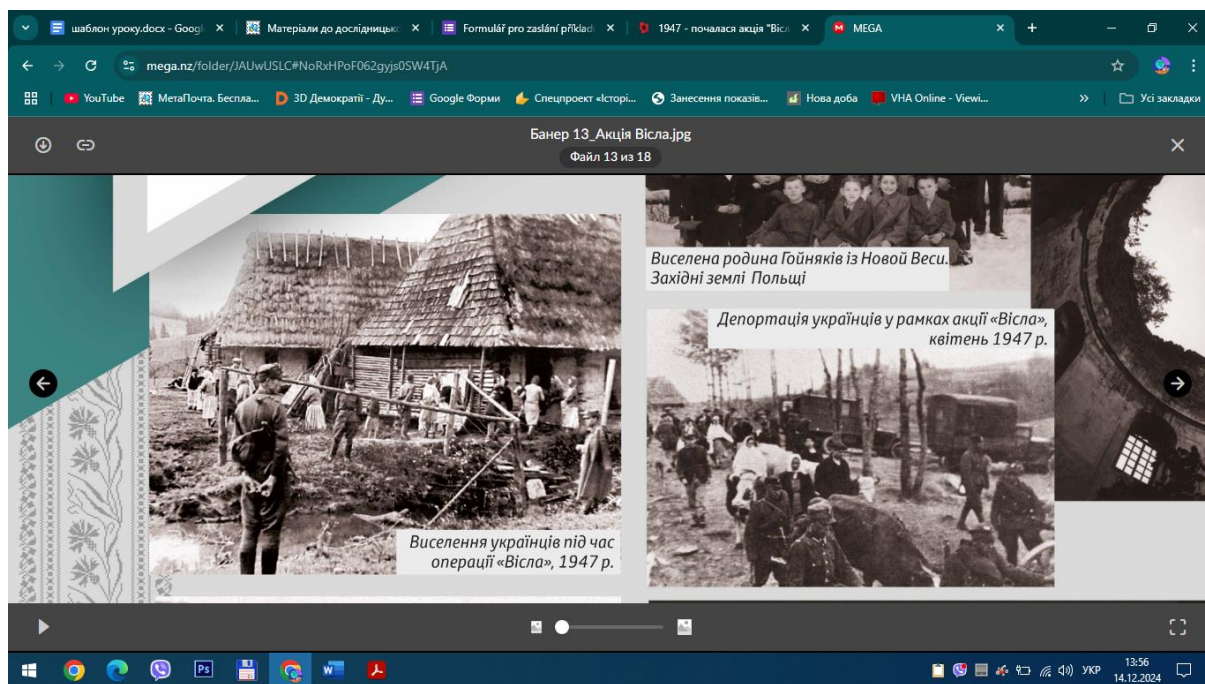
З метою остаточної ліквідації вогнища бандитизму на південно-східних територіях уряд Речі Посполитої постановив, згідно з законом про прикордонну смугу, переселити українське населення з теренів, охоплених бандитизмом.

Ці акції проводить державний репатріаційний уряд. Українське населення має зрозуміти, що переселення є наслідком дій УПА. Це важке, але необхідне рішення, котре забезпечить переселеному населенню спокійне життя в нових оселях, приготовлених урядом на інших теренах Речі Посполитої.

Ті, хто не підпорядкується наказу і залишаться в околицях, охоплених переселеною акцією, будуть трактовані як бандити УПА.

Питання для обговорення: Який з цих документів (проект чи листівка) є офіційним документом, а який носить пропагандистський характер? Визначте завдання і привід для проведення переселення українців Польщі. Що є спільного у змісті цих двох документів?

3. Робота з фотографіями

<https://mega.nz/folder/JAUwUSLC#NoRxHPoF062gyjs0SW4TjA>

Завдання: Опишіть, що зображено на фотографіях. Які категорії людей ви бачите на цих зображеннях? Чи можна вважати це переселення добровільним?

4. Робота зі спогадами

Згадує Євгенія Іваник,
уродженка села Гонятина Грубешівського повіту

17-го червня злочасного 1947 до нас приїхало польське військо. І наказали, щоб у кілька годин усі були спакзовані й покинули село...

Ніхто не знав куди і на зустріч якій долі. Батько усе робив мовчки. Він був білий, як стіна. По маминім обличчі весь час текли сльози...

Наш збірний пункт був у гміні Довгобичів. Звідти нас забрали вантажними та військовими автомашинами до залізничної станції Вербковічі. Біля цієї станції було десь півморга загороженого дротом поля. І туди нас скидали. Плач стояв над полем під небеса...

Після кількох важких та довгих днів побуту під голим небом нас почали вантажити до товарних брудних вагонів. Наше невеличке село поділено на два воєводства – Ольштинське і Щецинське. Дорога була довга й неймовірно важка – без їжі, без води, у спеці й тривозі, що нас там жде?... І так у брудних вагонах, разом з худобою, їхали нещасні жінки, старці і діти. Бо чоловіків у середньому віці майже не було. Ними були забиті тюрми Любліна і Ряшева, Явожно, сибірські лагрі...

Спогад Ярослава Війтіва ("Корчака")

Поїзд поїхав у невідомому напрямку. Я думав, що везуть нас на західні землі, бо знав про переселення.

А нас везли до Явожна.

Було нас 75 людей. Після розпізнання декого взяли набік, а решту – до лазні. Там ми мліли, бо раз давали холодну, а потім гарячу воду. Яке там було биття, коли ми з неї виходили – страх!.. По дорозі до бараку також били... В Явожні просто мстилися над нами. Припинували національну гідність...

Наприклад, о четвертій вранці робили вставання. А підлога була чорна від вугілля. Як наказали знову лягти, підходили і питали, чому підшви чорні. Тоді був наказ лягти на черево, а вони били по 20 разів нагаями по ногах...

Були ми порозділювані. Учителі, священники, лікарі, узагалі інтелігенція – окремо, а прості люди – окремо. Контактувати з бараками, де сиділи інтелігенти – не можна.

Утекти з табору ніхто не пробував. Це, зрештою, було не можливе. Утекти, не торкнувшись електричних дротів, не можна. За дротами був ще високий мур. Залишалася втеча до неба... Нічого за муром ми не бачили. Табір був віддалений від самого Явожна...

<https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/za-20-rokiv-slidu-vashogo-ne-bude-pamyati-zhertv-akciyi-visla>

Питання для обговорення: Про які обставини переселення ви дізналися зі спогадів? Сформулюйте і висловіть свою думку щодо переселення населення у 1940-х роках у зв'язку зі встановленням західного кордону України.

Ознайомтеся із поняттям «етнічна чистка».

«
Етнічна чистка – це цілеспрямована політика, розроблена однією етнічною чи релігійною групою для випровадження населення іншої етнічної чи релігійної групи з визначених географічних районів насильницькими та методами, які призводять до терору. Вона здійснюється під прикриттям псевдо-націоналізму, історичних образ та могутнього двигуна – почуття помсти – з ціллю окупації території та випровадження з неї тієї групи чи груп, у відношенні котрих здійснюється ця дія. Етнічна чистка ведеться з використанням вбивств, катування, свавільних арештів та затримань, позасудових страт, згвалтувань та сексуальних посягань, насильницького вигнання, переміщень та депортації цивільного населення, цілеспрямованих воєнних нападів чи загроз, нападів на населення і райони, безглузлого знищення власності.

Формулювання відповіді на питання дослідження: Чи можна вважати примусове переселення

"РАДЯНІЗАЦІЯ/СОВЕТИЗАЦІЯ" ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД	
Цільова аудиторія: 11 клас. Історія України	Міжпредметні зв'язки: Всесвітня історія, Громадянська освіта
Тривалість заняття: 45 хвилин	Ключові слова: радянська, УПА, НКВС, операція «Захід»
Анотація уроку: Під час роботи на уроці учні зможуть розкрити причини, методи реалізації та наслідки «радянської» у повоєнний період; дізнатись про насильницькі способи боротьби із українцями та провести паралелі із сьогоденням України; з'ясувати вплив «радянської» на розвиток українського суспільства.	
Освітні цілі: Що учні дізнаються? Причини радянської, методи здійснення, наслідки. Які дослідницькі навички сформуються? Розвивати навички роботи з різними візуальними джерелами та джерелами «усної» історії; формулювати та аргументовано висловлювати власну думку, відстоювати позицію.	
Питання для дослідження: Які причини та наслідки радянської?	

1. Робота з історичними джерелами:

Погляд історика:

«...Попри заперечення, що колективізація здійснюється з дотриманням принципу «поступовості й добровільності», мали місце численні порушення законності та прав людини. Звичайним явищем стали репресії та депортації місцевого населення. Десятки тисяч селян були виселені на Урал і до Сибіру. Репресивна політика партійно- радянських органів викликала спротив селян, який підтримували сили ОУН і УПА.»

«Ця акція мала на меті не тільки повністю знищити греко-католицьку церкву як релігійну і національну інституцію, яка найбільшою мірою охороняла український народ від русифікації, але й терором зламати частину духовництва, змусити його до співпраці з НКВС і в такий спосіб підірвати авторитет церкви. Після собору було вислано до духовництва відозву приєднуватися до нової церкви. Священники, що не хотіли підписати “повернення”, відразу потрапляли в НКВС. Кілька місяців після собору понад 1400 священників, що не приєдналися, і 800 монахів і монахинь заслано в Сибір, а 200 розстріляно» Власов В.С. Історія України. Профільний рівень. 11 клас. <https://uahistory.co/pidruchniki/vlasov-ukraine-history-11-class-2019-profile-level/4.php>

Питання для обговорення в групах:

«Перетворити м. Львів на великий індустріальний центр України. Збудувати і ввести в дію в місті Львові автоскладальний завод, електроламповий завод, завод телеграфної та телефонної апаратури, скляний завод, трикотажну фабрику, підприємства харчової промисловості, а також відновити і збільшити потужність міської електростанції.

Забезпечити найшвидшу відбудову й розвиток усіх галузей народного господарства і культури Закарпатської області. Передбачити першочергову відбудову і розвиток сільського господарства, особливо садівництва, виноградарства, тваринництва і бджільництва, а також деревообробної, лісохімічної та харчової промисловості. Організувати промисловість по видобутку бурого вугілля і збудувати нові підприємства легкої промисловості».

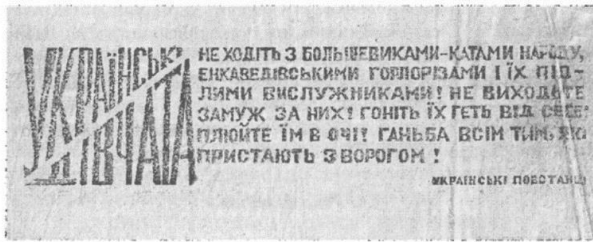
Закон УРСР від 28.8.1946 «Про п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства Української РСР на 1946–1950 рр.»

«Позитивним наслідком “радянзації” Західної України стала індустріалізація цього краю. Вона велася досить швидкими темпами, і вже у 1952 р. обсяг місцевої промислової продукції у три рази перевищував довоєнний. Відкрилися нові галузі виробництва - автобудівна, видобуток газу, вугілля і т. д. Уперше за історію 20 ст. західноукраїнські селяни дістали шанс дістати працю на промисловому виробництві, і у перші повоєнні десятиліття розпочався їх масовий відхід у міста. Але так само, як вся Радянська Україна страждала від несправедливого розподілу всесоюзного бюджету, так і Західна Україна протягом перших двох післявоєнних десятиліть залишалася упослідженою внаслідок його перерозподілу в межах республіки. У результаті західноукраїнська індустріалізація охопила лише незначну частину місцевої робочої сили. Фахові робітники і техніки засилялись з Росії і зі Сходу України. Це вело до часткової русифікації західноукраїнських міст».

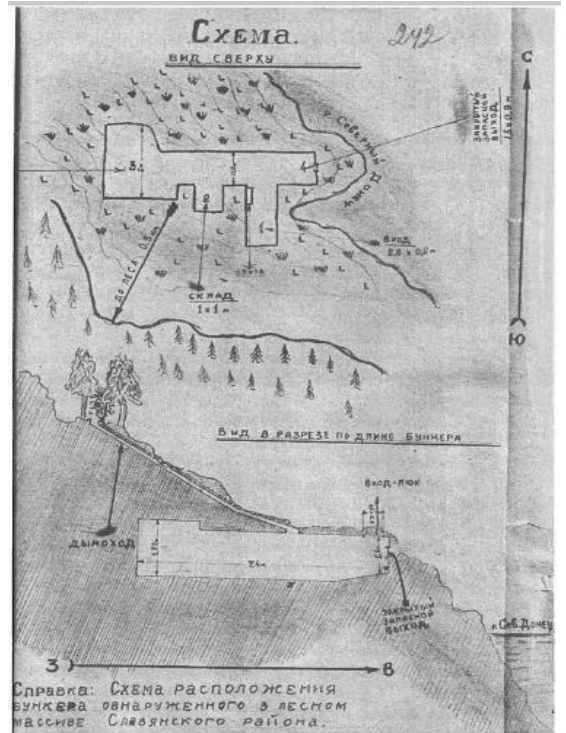
*Власов В.С. Історія України. Профільний рівень. 11 клас.
<https://uahistory.co/pidruchniki/vlasov-ukraine-history-11-class-2019-profile-level/4.php>*

- Про які складові політики «радянзації» йдеться в документах?
- Які методи для впровадження «радянзації» використовувала влада?
- Визначте мету, що ставила радянська влада, впроваджуючи «радянізацію»

1. Робота з візуальними джерелами:

Листівка, знайдена у Краматорську (1949)

Повстанська криївка, виявлена у Слов'янському р-ні Сталінської обл.

Плакати

ОУН-УПА Володимир Ковальчук. ОУН в центральній, південній та східній Україні. 1941- 1950-ті рр.. – Київ, 2011

Електронний архів Українського визвольного руху//

<https://avr.org.ua/?idUpCat=187>

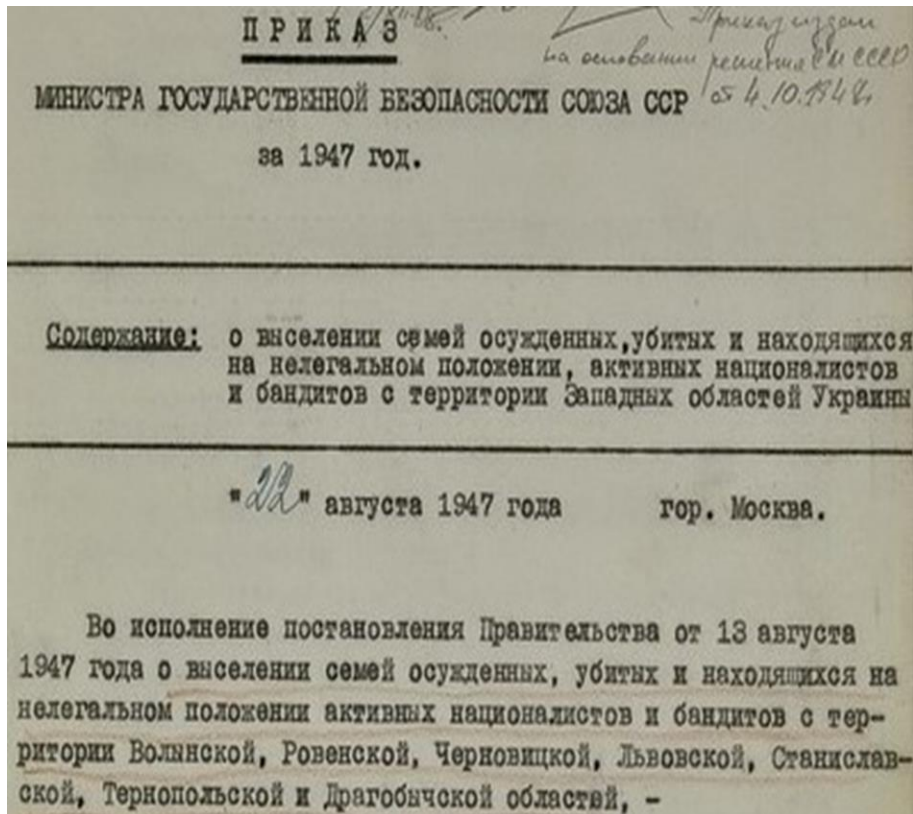
Питання для обговорення в групах:

- Про що свідчить створення таких листівок та яка їх мета? На яку цільову аудиторію вони націлені?
- На вашу думку, яким чином листівки ОУН-УПА потрапили на терени Донеччини
- Що таке криївки? Хто їх створював та про що свідчить поява криївок на теренах Донецької області

Спогади про депортацію:

Іванна Арсенич, жертва радянської депортації 1947 року в Західній Україні – операції «Запад»:

«Це точно вже не пригадую, чи було саме на Покрову, чи кілька днів після свята. Але це точно була друга половина жовтня 1947 року. Тоді випало дуже багато снігу. Нас забрали, сказали, що через брата, який був в УПА. Я допомагала упівцям, як і все наше село. Майже всі підтримували, бо багато пішло в УПА. Моя мама мала одного сина і весь час казала, що треба йти і допомагати. Там, де стояла сотня, ми носили їсти, переносили штафети (таємні матеріали). Першим арештували голову сільської ради, його єдиний син загинув в УПА, потім мене арештували, потім мого тата. Нас в пивницю кинули, бо була велика, як і наша хата.

Туди звозили і звозили селян, потім нас до стодоли. Мама зранку ще подоїла корови, бабці був у той час 91 рік. Вона не знала, що нас до Сибіру везуть. Я з жахом подумала про бабцю, мені було так її шкода, бо не вижила б. Ми її з машини зсадили, ті хлопці на постах якось чи не зауважили, чи просто пропустили, і бабця до рідних завершила в селі. Ми їхали товарними вагонами, нас всіх в Коломиї запакували. Десь чотири тижні у важких умовах, в холоді і голоді. Десь щось там давали по станціях, воду кип'ятили, хтось сушку мав, якийсь хліб. Ми могли з дому їсти взяти, але нам не дозволили, але люди мали дещо. Нас привезли в Омську область. Спершу в баню відвели, поселили в порожні бараки. Голод був страшний, ми нічого не мали, бо нам заборонили будь що брати. Там були лише всі наші люди, звідси з Коломийщини» Терещук Галина. Забирали всю родину і товарними вагонами везли у Сибір маловідома операція «Запад»
<https://www.radiosvoboda.org/a/28806551.html>

Питання для обговорення в групах щодо наведених спогадів, фото

- Яка держава здійснювала виселення українців, спогади якої ви прочитали та фото документів ми побачила?
- Яка була причина для здійснення депортації понад 70 тис. українців, серед яких в більшості були жінки, діти та люди похилого віку. Прочитуй із джерела цю причину у наведених спогадах?

На основі опрацьованих документів, зображень, текстів зробіть ментальну карту «Причини та наслідки радянзації західноукраїнських земель у повоєнний період».

ПОЛІТИКА ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ: ХРУЩОВСЬКА ВІДЛИГА ТА ЇЇ НАСЛІДКИ	
Цільова аудиторія: 10 клас. Історія України	Міжпредметні зв'язки: Всесвітня історія, Громадянська освіта
Тривалість заняття: 45 хвилин	Ключові слова: десталінізація, «хрущовська відлига», реформи, лібералізація, репресії, «відлига»
Анотація уроку: Під час уроку учні зможуть розкрити суть політики десталінізації, визначити причини, ключові події та наслідки «хрущовської відлиги». Вони проаналізують зміни в суспільному житті України 1950-х – початку 1960-х років.	
Освітні цілі: Що учні дізнаються? Причини та суть політики десталінізації; основні реформи Хрущова та їхній вплив на Україну; наслідки та значення «хрущовської відлиги». Які дослідницькі навички сформуються? Аналіз історичних джерел; оцінка впливу політичних рішень на суспільство; аргументоване висловлювання власної думки.	
Питання для дослідження: Що спонукало радянське керівництво до проведення десталінізації? Якими були здобутки та недоліки реформ Хрущова? Чому «хрущовська відлига» не мала довгострокового успіху?	

1. Робота з історичними джерелами:

Уривок документа	Джерело
1. Зі звіту XX з'їзду КПРС (1956 р.) про культ особи: «Сталін почав активно знищувати тих, хто не погоджувався з ним, кого він підозрював у намірах виступити проти нього, тих, хто просто не влаштовував його. Грубо порушуючи ленінські принципи, він застосовував найжорстокіші репресії, внаслідок яких загинули тисячі й тисячі чесних комуністів, партійних працівників, діячів радянської культури, військових кадрів. Ці репресії відкинули нашу країну назад на кілька років».	Постанова XX з'їзду КПРС, 1956 р.
2. З Постанови ЦК КПРС «Про подолання культу особи та його наслідків» (30 червня 1956 р.): «Центральний Комітет Комуністичної партії Радянського Союзу вважає за необхідне рішуче засудити культ особи, який суперечить принципам марксизму-ленізму та завдав шкоди справі соціалістичного будівництва. Необхідно забезпечити, щоб уся партійна робота ґрунтувалася на колективному керівництві, критиці та самокритиці, на суворому дотриманні ленінських норм партійного життя та принципів соціалістичної законності».	Постанова ЦК КПРС, 1956 р.

1. До уривку зі звіту XX з'їзду КПРС (1956 р.):

«Критика Сталіна на XX з'їзді КПРС стала першим відкритим визнанням злочинів, скоєних під час його правління. Десталінізація відображала не лише політичну боротьбу в керівництві, але й усвідомлення необхідності реформування радянської системи. Важливою частиною політики Хрущова стало повернення до ленінських принципів, що на практиці означало припинення масових репресій і пом'якшення режиму. Історики зазначають, що це був значний крок уперед, але суперечливість реабілітаційного процесу та вибірковість у його реалізації обмежували ефективність». [Річард Пайпс. Радянська трагедія.]

2. До уривку з Постанови ЦК КПРС (30 червня 1956 р.):

«Постанова ЦК КПРС про подолання культу особи засвідчила готовність партійного керівництва до перегляду основних ідеологічних принципів, які визначали сталінську епоху. Проте, як стверджують історики, це був обмежений і контрольований процес, спрямований на збереження політичної влади в руках партійної еліти. Декларуючи повернення до соціалістичної законності, партія водночас уникала відповідальності за масові репресії, залишаючи поза увагою найбільш болючі питання, такі як голодомори та депортації». [Плохій С. Брама Європи.]

Питання для обговорення в групах:

- Як політика десталінізації відобразилася на ставленні радянської влади до культури і науки?
- Яким чином засудження культу особи вплинуло на суспільство в Україні?
- Чи можна вважати десталінізацію повноцінною реформою? Чому?

3. Робота з візуальними джерелами

— Бабушка! Как у нас быстро дома строят, я за свою жизнь такое впервые вижу!
— И я тоже.

Візуальні джерела хрущовської відлиги: пропаганда, соціальні ініціативи та реформи

Питання для обговорення в групах при роботі з одним із плакатів:

- Опишіть плакат. Які події чи ідеї на ньому зображено?
- З якою метою створено це зображення?
- На кого, на вашу думку, плакат має впливати?
- Які соціальні групи зображено на плакаті? Чому саме вони стали об'єктом уваги пропаганди?
- Які, згідно з цим плакатом, причини та наслідки політики освоєння цілини чи "кукурудзяної кампанії"?
- Як плакат відображає ідеї хрущовської відлиги?

4. Спогади очевидців: свідчення про період десталінізації

Левко Лук'яненко, український дисидент:

«У 1957 році я був заарештований за створення Української робітничо-селянської спілки. Ми прагнули незалежності України, але радянська влада не терпіла інакодумства. Мене засудили до страти, яку згодом замінили на 15 років ув'язнення. Десталінізація не принесла справжньої свободи для українців.»

Панчук І. Україна на початку десталінізації // Історія України: повний курс підготовки до ЗНО. Комплексне видання / І. Панчук. – Київ: Літера ЛТД, 2020. – Режим доступу: <https://uahistory.co/zno/ukraine-history-zno-2020-panchuk-comprehensive-edition/29.php>. – Дата звернення: 24.01.2025.

Демонтаж пам'ятника Сталіну як символ десталінізації

У наведених спогадах та фото відображено причини, перебіг чи наслідки десталінізації?

5. Погляд історика

"У березні 1930 року влада повідомила про те, що колективізовано до 70% всіх орних земель, що означало більш ніж десятикратне збільшення в порівнянні з попереднім роком, коли колгоспам і радгоспам належало менш ніж 6% усіх земель. Більшість селян змусили вступити до колгоспів, але багато хто чинив опір. До весни 1930 року українське село накрила хвиля селянських повстань. Лише в березні 1930 року влада зафіксувала 1700 селянських повстань та протестів..." - Сергій Плохій, Брама Європи..

На основі опрацьованих документів, зображень і текстів складіть тези для есе на тему «Вплив хрущовської відлиги на українське суспільство».

У тезах відобразіть:

- Основні цілі десталінізації.
- Основні реформи, здійснені під час хрущовської відлиги.
- Соціальні та політичні наслідки цього періоду для України.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УРСР В II ПОЛОВИНІ 60-Х - I ПОЛОВИНІ 80-Х РР. В УРСР.	
Цільова аудиторія: 11 клас. Історія України (практичне заняття)	Міжпредметні зв'язки: Всесвітня історія, Громадянська освіта, Економіка
Тривалість заняття: 45 хвилин	Ключові слова: «дефіцит», «несун», «конформізм», «депопуляція», «номенклатура».
Анотація уроку: Під час уроку учні зможуть дати характеристику особливостям повсякденного життя радянських людей, проаналізувати кризові явища в економіці періоду «застою» та їх вплив на моральний стан радянського суспільства, порівнювати пропагандистські гасла та настанови лідерів компартії із реаліями радянського сьогодення, визначати здобутки і проблеми розвитку соціальної сфери, зможуть застосовувати поняття: «дефіцит», «несун», «конформізм», «депопуляція», «номенклатура» тощо.	
Освітні цілі: Що учні дізнаються? Учні зможуть отримати загальну картину соціально-економічних процесів, які відбувалися в II половині 70-80-х рр. в УРСР: товарний дефіцит та його вплив на повсякденне життя населення, моральний стан суспільства, “несунство”, як стратегія виживання, панівне становище номенклатури та розбіжності між “телевізором” і “холодильником”. Які дослідницькі навички сформуються? • аналітичної роботи з різними типами історичних джерел; • встановлення причинно-наслідкових зв'язків; • аргументації власної точки зору, спираючись на інформацію з джерел; • порівняння (історичні паралелі) історичних процесів.	
Питання для дослідження: які явища визначали соціально-економічне життя періоду «застою».	

1. Група “Виробництво товарів”

Карикатура: «— Може ми йому пробачимо запізнення, він сьогодні тверезий». Джерело: Власов В. С. Історія України (профільний рівень) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / В. С. Власов, С. В. Кульчицький. — Київ : Літера ЛТД, 2019. — 288 с.

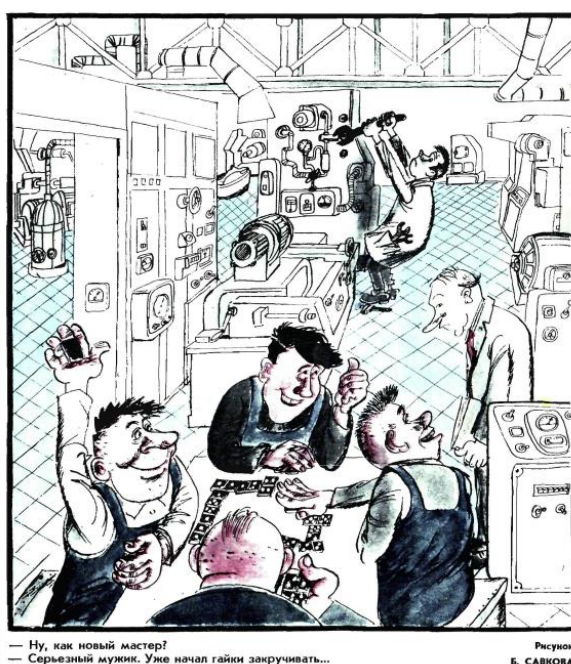

Карикатура: «Я тут неподалік працюю на м'ясокомбінаті». Джерело: Власов В. С. Історія України (профільний рівень) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти /

Карикатура: «Звітний живопис».

Джерело: Власов В. С. Історія України (профільний рівень) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / В. С. Власов, С. В. Кульчицький. – Київ : Літера ЛТД, 2019. – 288 с.

Карикатура: « - Ну як новий майстер? – Суворий чоловік. Вже почав гайки закручувати».

Карикатура: «- У тебе що -сьогодні якийсь велике свято, що ти так зранку наливав? – А я завжди йду на роботу, як на велике свято»

Джерело: Журнал “Перець”

https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1981_12/?page=5

Карикатура: « - Технологія на нашій фабриці передова, от тільки підшва відстає...».

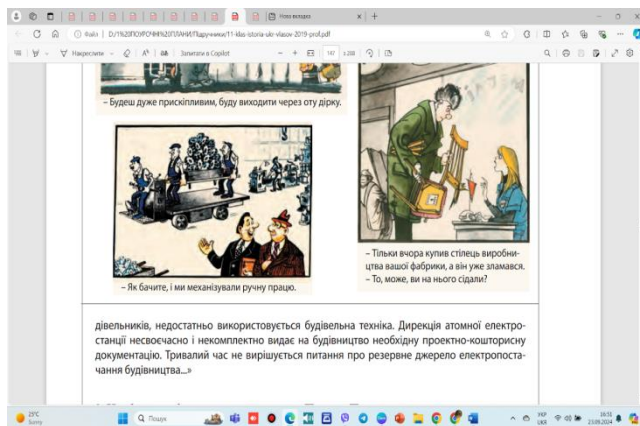
Джерело: Журнал “Перець”

https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1981_12/?page=5

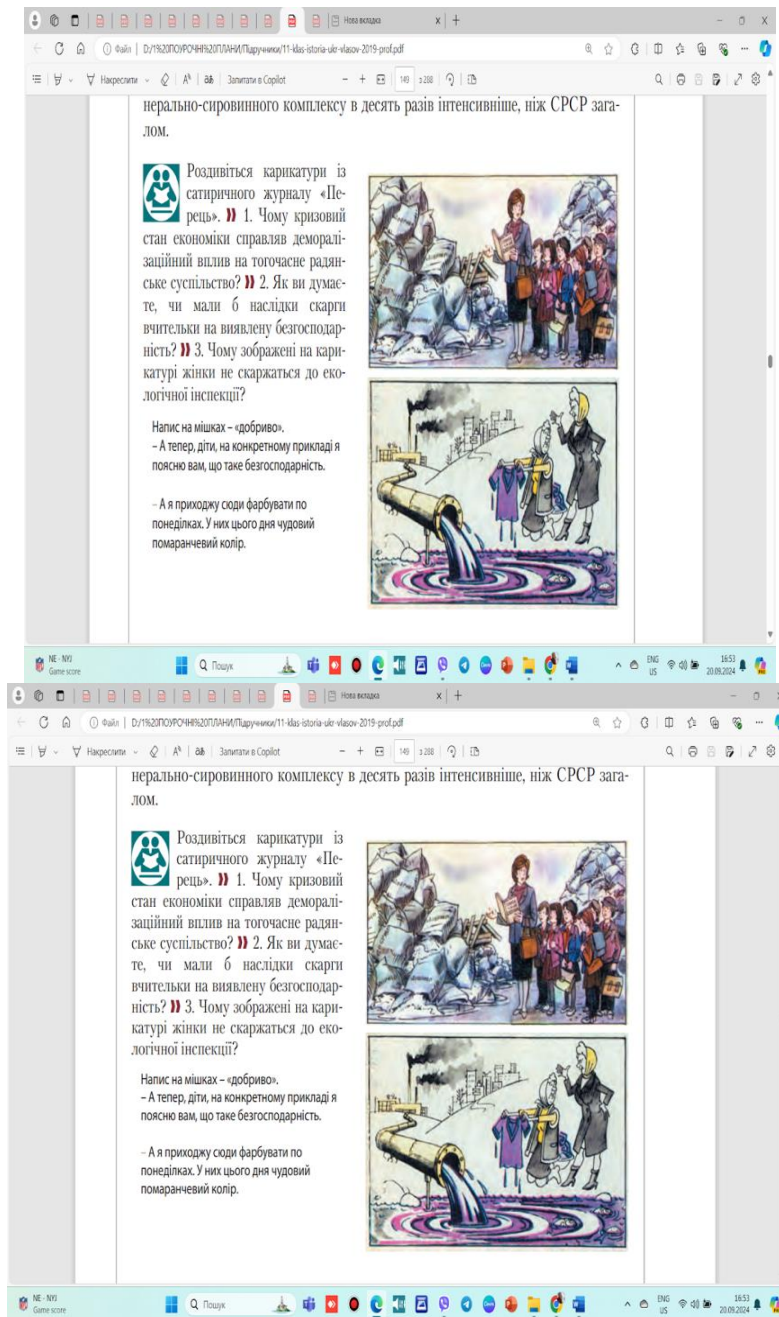

Карикатура: « - Що з того, що ми с тобою на різних дошках, все одно зарплати однакові»

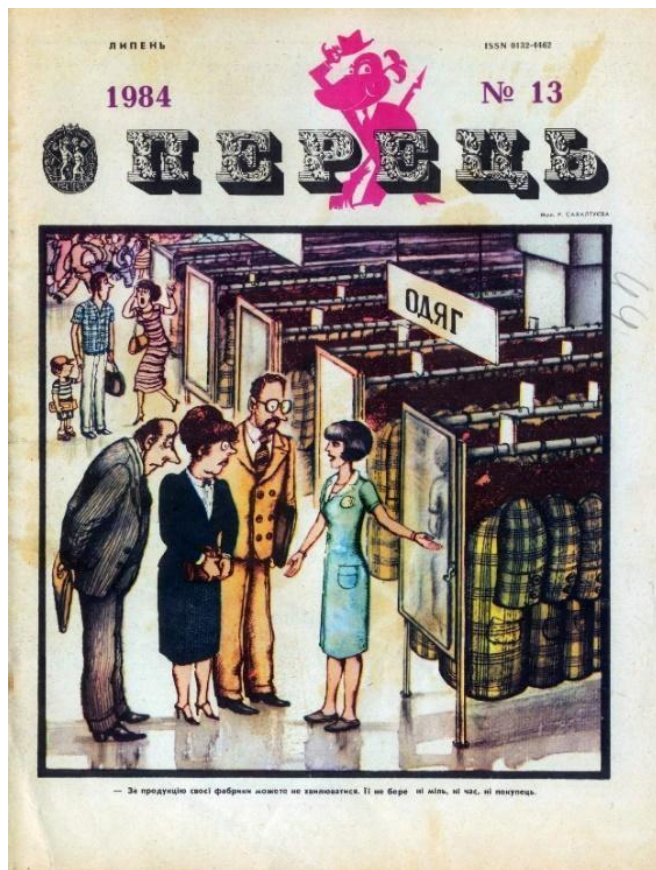
Джерело: Власов В. С. Історія України (профільний рівень) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / В. С. Власов, С. В. Кульчицький. – Київ : Літера ЛТД, 2019. – 288 с.

Джерело: Власов В. С. Історія України (профільний рівень) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / В. С. Власов, С. В. Кульчицький. – Київ : Літера ЛТД, 2019. – 288 с.

Джерело. «Деформована структура розміщення продуктивних сил. Частка галузей, що працювали на споживчий ринок (меблі, побутова техніка, одяг тощо), не перевищувала 29%, тоді як у розвинутих країнах цей показник становить 50-60% і більше» Джерело: Власов В. С. Історія України (профільний рівень) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / В. С. Власов, С. В. Кульчицький. – Київ : Літера ЛТД, 2019. – 288 с

Карикатура: «- За продукцію своєї фабрики можете не хвилюватися. Її не бере ні міль, ні час, ні покупець».

Джерело: Журнал "Перець"
https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1981_12/?page=5

Пісня В. Висоцького «Товариші вчені»

Фото. Студенти на колгоспному полі

Питання для обговорення:

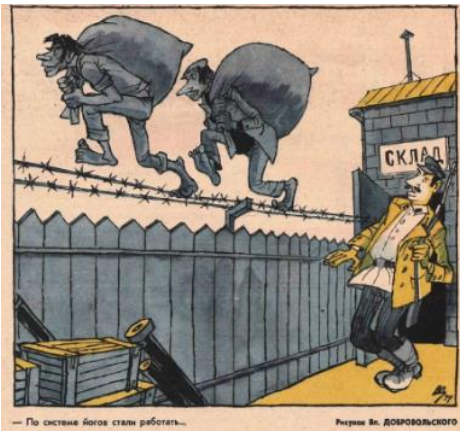
- Які риси притаманні сфері виробництва товарів в УРСР в II половині 60- першій половині 80-х рр.;
- Чому, на вашу думку, ці риси мали місце?
- Наскільки можна було з ними боротися?
- Яка поведінка працівників була “нормою”?
- Чому було розвинене “несунство” та навіщо працівники виносили цей товар з фабрик, заводів, колгоспів?
- Чому підприємства мали проблему із якістю товарів?
- Чому в УРСР активно використовували ручну працю студентів, науковців в колгоспах?
- До яких процесів, явищ призводив той факт, що в СРСР лише 29% підприємств працювали на споживчий ринок?

Група “Зберігання та продаж товарів”

Анекдот 1970-80-х рр. «Соціалізм, капіталізм та комунізм зустрілися. Соціалізм запізнився і каже: - стояв у черзі за ковбасою. Капіталізм питає: - А, що таке черга? Кмунізм питає: - А що таке ковбаса?».

Джерело. Зі статті Н.Лаас «1965/1985»

“Масовим в соціумі стали крадіжки, вони мали сталий систематичний характер. Кожен намагався принести з роботи хоч якусь річ, корисну в домашньому господарстві. «Дефіцит» та «імпорт» - два культи радянського соціуму брежнєвської епохи. Дефіцит та імпорт купували зазвичай на чорному ринку. Упродовж епохи «застою» в радянському соціумі цілком сформувався тип пересічного громадянина споживацького суспільства: типова радянська сім'я має облаштовану державну чи кооперативну квартиру, відкладає гроші на легкий автомобіль, щоліта їздить у відпустку на море»

Карикатура: “ — По системе йогов стали работать” *Джерело: Журнал “Перець”*

https://www.perets.org.ua/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%8C_1981_12/?page=5

Кадр з фільму «Операція «И» та інші пригоди Шуріка»

Кадр із фільму «Дайте жалобную книгу» 1965р.

– Громадяни, не стійте, імпортерне взуття закінчується!

Кадр із фільму «Стережись автомобіля» (1966р.)

Джерело: Власов В. С. Історія України (профільний рівень) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / В. С. Власов, С. В. Кульчицький. – Київ : Літера ЛТД, 2019. – 288 с.

Джерело: « ... Продавець завжди стояв на щабель вище – з ним шукали знайомств, пропонували гроші за послуги, він завжди контролював ситуацію фізичного доступу до товару». Зі статті Н.Лаас «1965/1985»

Джерело. Зі щоденника П. Шелеста, 1968 р.: «У Донбасі великі труднощі із забезпеченням харчування, особливо м'ясом, державних фондів явно не вистачає. А на ринку кілограм м'яса 2,5–3 карбованці. Серед шахтарів, гірників, металургів, машинобудівників, хіміків, будівельників просто йде відкрите ремствування. А що я можу зробити при нашій “зацентралізованій” системі, де все давно розписано, все розподілено, навіть те, що не вироблено. Ми ж не маємо права навіть витратити на потреби республіки те, що виробили понад план. Із республіки відправляється величезна кількість продуктів тваринництва – навіть за кордон, а свій власний робітничий клас, “господаря” країни, тримаємо на мінімальному пайку».

Карикатура: «-Тобі, що повилазило».

Джерело: Власов В. С. Історія України (профільний рівень) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / В. С. Власов, С. В. Кульчицький. – Київ : Літера ЛТД, 2019. – 288 с.

Джерело «Нескінченні вихваляння нестримного піднесення життєвого рівня різко контрастували з реальною дійсністю. [...] Дедалі зростали ціни, знижувалася купівельна спроможність карбованця. Величезним лихом став дефіцит. Поступово з продажу зникали одна категорія товару за другою. Особливо це позначилося на постачанні продовольства. Узвичаїлася сумна практика імпорту зерна. До хліба приєднали інші

продукти – аж до картоплі включно. З полиць крамниць зникали риби- і м'ясопродукти, молочні вироби тощо» (М. Брайчевський).

Джерело. «Зовнішній товарний добробут супроводжував життя столиць і тих міст, які забезпечували за першою категорією. Але й там з прилавків магазинів поступово зникали продукти харчування та промислові вироби, віднесені до т.з. «дефіцитів». У більшості міст СРСР, на відміні від Москви та Ленінграда, м'яса та ковбаси практично не було на прилавках магазинів. Їли щось інше...» Із книги О.Стяжкіної «Людина в радянській провінції: освоєння (від) мови»

Джерело: Власов В. С. Історія України (профільний рівень) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / В. С. Власов, С. В. Кульчицький. – Київ : Літера ЛТД, 2019. – 288 с.

Джерело: Власов В. С. Історія України (профільний рівень) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / В. С. Власов, С. В. Кульчицький. – Київ : Літера ЛТД, 2019. – 288 с.

Карикатура: – Наш магазин долучився до місячника ввічливості!

Питання для обговорення:

- Які риси були притаманні сфері зберігання та продажу товарів?
- Які професії в УРСР були найпрестижнішими і чому?
- Які товари були дефіцитом і чому?
- Чому в радянських магазинах була проблема з обслуговуванням покупців?
- Які “чарівні” слова змінювали ставлення продавця до покупця?
- Яку роль виконував службовий вхід в магазин?
- Назвіть шляхи “придбання” дефіцитного товару?
- Де більше всього існувала проблема дефіциту в місті чи в селі і чому?

Група “Різні явища, що супроводжували життя радянської людини”.

Джерело «Я на першому курсі спекулював. Не фарцював, а саме спекулював. Одна з одногрупниць могла дістати все, що завгодно – дефіцитний товар, – через своїх батьків, які «добре стояли». Сама це не продавала, бо не потребувала грошей, а мені приносила. Я перепродавав дефіцит студенткам. Що це було? Косметика, водолазки, білизна. Націнка у мене була символічна, але це дозволяло мати пристойні на той час кишенькові гроші...» (Володимир Нагорний <https://uc.kr.ua/2022/02/01/radyanska-torgivlya-druzhba-blat-i-defitsyt/>).

Джерело. Анекдот того часу . «Виступ партійного лідера перед працівниками заводу: - Товариші! У наступній п'ятниці ми будемо жити ще краще!!Голос із залу: - А ми?».

Джерело: Власов В. С. Історія України (профільний рівень) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / В. С. Власов, С. В. Кульчицький. – Київ : Літера ЛТД, 2019. – 288 с.

Фото. Службове авто номенклатури біля спецмагазину

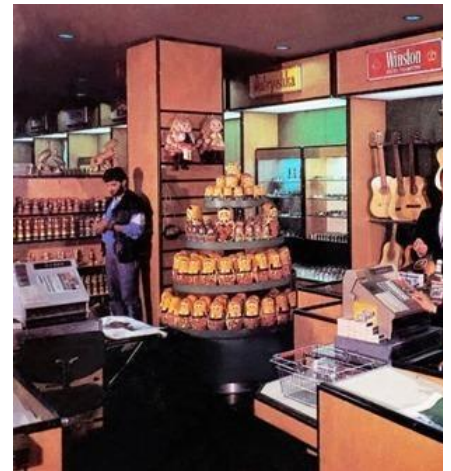

Фото. Інтер'єр магазину для номенклатури «Берізка»

Джерело «1960–1980-ті рр. позначені бурхливою урбанізацією України. Селяни вперше отримали можливість переїжджати в міста, які гостро потребували робочої сили. Співвідношення сільського й міського населення радикально змінилося на користь останнього» **Джерело:** Власов В. С. Історія України (профільний рівень) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / В. С. Власов, С. В. Кульчицький. – Київ : Літера ЛТД, 2019. – 288 с.

Кадр з фільму *«Іван Васильович змінює професію»*.

Джерело « Щоб його (житло) одержати, доводилося стояти у черзі по 10-15 років, а іноді — 30-40. Та навіть після отримання квартири людина не мала права вільно розпоряджатися нею, адже це була власність підприємства». Радіо «Свобода».

Джерело. З анонімного листа в газету «Социалистическая индустрия», 1986р: «Ми зі своїми шефами повиті однією мотузкою. Ми – це персональні шофери номенклатурних працівників-шефів. Нам можна все, і ви чудово розумієте чому. Для нас немає жодних проблем. Бензин? Скільки треба, стільки й спишуть літрів... І отоварюємося ми дефіцитом з баз та спецбуфетів, і лікуємось ми у спецполіклініках та спецлікарнях, словом, нас не ображають... Усі понаднормові, які ми накочуємо з ними на полювання, рибалки, в лазні, з інших інтимних справ, нам щедро оплачують... Ми зі своїми шефами

як були, так і будемо: без лімітів та з дефіцитом. Хіба може бути інакше? Шефи наші – люди надійні...».

Ілюстрація до книги М. Восленського «Номенклатура».

Джерело. «У 1974-му. українські селяни отримали паспорти, а з ними – й право пересуватися країною, влаштовуватися на роботу у містах». Джерело: Власов В. С. Історія України (профільний рівень) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / В. С. Власов, С. В. Кульчицький. – Київ : Літера ЛТД, 2019. – 288 с.
Фото. Жителі села отримують паспорти.

Фото. Комунальна квартира

Фото. Інтер'єр типової радянської квартири

- Які явища супроводжували життя радянської людини?
- Яка верства населення мала безперешкоджаний доступ до дефіцитних товарів і чому?
- Якими благами користувалася номенклатура?
- Що впливало на процес урбанізації?
- Чому селяни прагнули виїхати з села?
- Чому загострювалася житлова проблема?
- Опишіть типовий інтер'єр радянської квартири?
- Що таке комунальна квартира, та чому люди вимушені були там жити?
- Хто такий фарцовщик та чому виникала така “професія”?

Питання для загального обговорення:

1. Спробуйте пояснити тогочасний жаргон:

- «викинули товар»
- «по блату» (Що в СРСР можна було отримати «по блату»?)
- «що дають» (На фото можна побачити багато магазинів, де заповнені прилавки, чому люди не купували товар, який був на прилавках? На вашу думку, магазини в селах та містах відрізнялися? Чому?)
- «дістати товар» (Що допомагало людині «дістати товар»? Уявіть ситуацію, коли людині потрібно було «дістати» ліки?)
- «з чорного ходу»
- «мати гарні зв'язки» (Які зв'язки хотіла мати переважна більшість людей в СРСР)
- «людина вміє жити» (Як суспільство реагувало на збагачення тієї чи іншої людини?)
- «вдало влаштуватися» (Які професії були привабливими/вигідними?)

Питання:

- На вашу думку чи замислювалися люди над тим, що відбувається, чи задавали собі питання «Чому вони вимушені стояти в чергах, діставати товар, купувати його з «чорного ходу» тощо»?
- Чому люди не боролися з несунством, блатом та панівним становищем номенклатури тощо? Чи могли люди змінити ситуацію в країні? Чому?
- В одному з тогочасних партійних документів говорилося: «Партія розробила послідовно здійснює науково обґрунтовану економічну стратегію, направлену на досягнення фундаментальних, довготривалих цілей, вищою серед яких є неухильне зростання матеріального і культурного рівня життя народу». Чи можна вважати, що цей документ відображав реальність, Чому?
- Як влада коментувала/ розповідала про життя в «розвиненому соціалізмі», чи співпадала інформація про життя в СРСР в пресі з реальним життям?
- Як кризовий стан економіки впливав на суспільство?
- Чи могли звичайні робітники запобігти кризовим проявам? Чому?

ЗЕМЛЯ ПІД ВОДОЮ: ЯК БУДІВНИЦТВО КРЕМЕНЧУЦЬКОЇ ГЕС ЗМІНИЛО ДОЛЮ МИТЬКІВЧАН**Цільова аудиторія:**
11 клас. Історія України**Міжпредметні зв'язки:**
Громадянська освіта, географія, екологія**Тривалість заняття:**
45 хвилин**Ключові слова:**
Кременчуцька ГЕС, водосховище, переселення, затоплення, село Митьки, жертви індустріалізації**Анотація уроку:**

Цей урок присвячено дослідженню історії переселення мешканців села Митьки через затоплення земель під час будівництва Кременчуцької ГЕС. Учні ознайомляться з архівними документами, свідченнями очевидців, картографічними матеріалами та іншими джерелами, щоб зрозуміти масштаби змін, викликаних індустріалізацією. Урок має на меті розвинути дослідницькі навички, виховати повагу до історичної пам'яті та привернути увагу до людського виміру великих інфраструктурних проєктів.

Освітні цілі:

Ознайомити учнів з історичними подіями, пов'язаними з будівництвом Кременчуцької ГЕС і затопленням села Митьки.

Розвинути розуміння впливу індустріалізації на життя окремих громад.

Навчити учнів аналізувати архівні документи, карти та інші джерела інформації.

Розвивальні цілі:

Формувати в учнів уміння критично оцінювати історичні події та їх наслідки.

Розвивати дослідницькі навички через роботу з документами та свідченнями очевидців.

Покращувати вміння співпрацювати в групах для вирішення дослідницьких завдань.

Виховні цілі:

Виховувати повагу до історичної спадщини та пам'яті про життя попередніх поколінь.

Формувати відповідальне ставлення до збереження культурної та історичної спадщини регіону.

Сприяти розумінню важливості врахування людського чинника при плануванні великих інфраструктурних проєктів.

Практичні цілі:

Забезпечити учнів практичними навичками роботи з історичними джерелами, документами та свідченнями.

Навчити учнів презентувати результати своїх досліджень у формі рефлексій, обговорень чи творчих проєктів.

Розвинути навички створення карт або хронологічних таблиць для візуалізації подій.

Питання для дослідження:

1. Робота з історичними джерелами

Як переселення вплинуло на життя колишніх жителів села Митьки?

“Ухвалою Ради Міністрів СРСР від 1954 року було затверджено проєкт будівництва Кременчуцької гідроелектростанції з метою забезпечення енергетичних потреб промисловості й сільського господарства.”

Фрагмент із протоколу зборів мешканців села Митьки перед переселенням (1957 р.)

“Громада села Митьки висловлює занепокоєння щодо умов переселення. На зборах порушено питання: якість нового житла, віддаленість нових поселень від оброблюваних земель, відсутність обіцяної допомоги.”

Із публікації історикині Марії Приліпко під назвою: "Були Митьки, стала Новоукраїнка".

Стаття вийшла друком 12 квітня 2018 року на шпальтах газети "Світлий шлях".
...Після закінчення війни розпочався період відбудови. Активно велися роботи по будівництву господарських споруд . Побудували клуб, контору колгоспу. Старалися і не

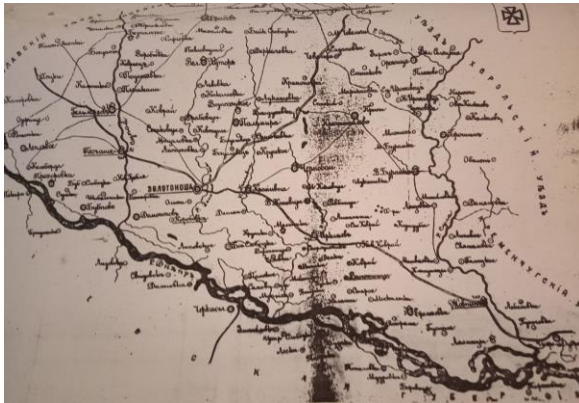
знали, що не пройде і трьох років, як все доведеться розбирати в час переселення 1956 — 1960рр., в зв'язку з будівництвом Кременчуцького водосховища . Тоді селу, яке підлягало затопленню , вже виповнилося 330 років, його історію творило 15 — те чи 16 — те покоління.

То був непростий час, який і досі згадують з болем в душі ті, хто здійснив переселення, та їх діти, назавжди прощаючись з малою, ще прадідівською батьківщиною, і будуючи своїм нащадкам нове село в степу, нарікши його Новоукраїнкою.

Запитання:

В яких роках відбулося переселення митьківчан? Визначте ключові проблеми, які хвилювали мешканців.

2. Робота з картою

Які природні особливості території можна побачити на карті (річки, ліси, села тощо)? Які інші населені пункти опинилися в зоні затоплення?
Які географічні зміни відбулися після затоплення?

3. Робота із спогадами очевидців

Спогади Катерини Полатайло про переселення Митьок (із книги Григорія Суховершка "Катерина Полатайло").

- Це для людей було величезне горе, - тихо почала вона свою сумну розповідь, - за 20 кілометрів від Чернобаю відміряли тоді у степу чималий клапоть землі. Сюди заплановано переселити жителів більше 200 дворів. А це ж і вдови, і пенсіонери, і немічні люди. Ще й нині ця робота не завершена до кінця. Хоч уже піднялися дерева та різні насадження . Не проходять у селян великі душевні болі. Там, під товщею води, залишилися рідні поля, сади, могили предків, молодість людська, тепло батьківських домівок. Жорстокі правителі запланували те народне лихо..."

Інтерв'ю з очевидицею переселення Записочною Ніною Явтухівною

https://www.youtube.com/watch?v=vFvOr_FuX5A

Як і коли мешканці дізналися про рішення переселення? Як вони реагували на звістку про затоплення їхнього села?

Чи пропонувала держава компенсацію за втрату майна? Якщо так, то якою вона була? Як проходив процес переселення? Чи було це організовано?

4. Творче завдання "Лист із затопленого села Митьки"

Мета: допомогти учням усвідомити емоційний вимір історичних подій, розвинути їхню уяву та навички роботи з джерелами.

Інструкція:

Уявіть, що ви – мешканець (або мешканка) села Митьки, яке має бути затоплене внаслідок будівництва Кременчуцької ГЕС. Вам потрібно виїхати зі свого рідного дому та почати життя в новому місці.

Напишіть лист до:

друзів або родичів, які залишилися в інших селах;
майбутніх поколінь, щоб розповісти їм про ваше життя, почуття та про рідне село.

У листі розкрийте:

Ваші спогади про село та те, що в ньому було для вас найдорожчим. Емоції, які ви відчуваєте через переселення.

Ваші сподівання або побоювання щодо майбутнього. Форма виконання:

Лист можна написати від руки або надрукувати.

Доповнити малюнками (наприклад, карти села, уявлення про новий дім, символи втрат або надій).

Підбиття підсумків:

Після виконання завдання учні можуть зачитати свої листи та обговорити, як вони зрозуміли вплив цієї події на долі людей.

Альтернатива:

Створити колективний творчий проєкт — плакат "Голос минулого", на якому розмістити найцікавіші фрагменти листів, малюнки та ключові моменти історії переселення.

ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА: ПЕРЕДУМОВИ, ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ЗАХОДИ ДЛЯ ПОДОЛАННЯ, НАСЛІДКИ. ВПЛИВ НА СУСПІЛЬНУ СВІДОМІСТЬ.	
Цільова аудиторія: 11 клас. Історія України	Міжпредметні зв'язки: Всесвітня історія, Громадянська освіта
Тривалість заняття: 45 хвилин	Ключові слова: ЧАЕС, техногенна (екологічна) катастрофа, ліквідатори, сталкер (S.T.A.L.K.E.R.)
Анотація уроку: Під час роботи на уроці учні зможуть розкрити причини і наслідки вибуху на ЧАЕС; схарактеризувати Чорнобильську катастрофу як трагедію українського народу і подію планетарного масштабу.	
Освітні цілі: Що учні дізнаються? Причини, наслідки аварії на ЧАЕС, вплив на екологічну та суспільно-політичну ситуацію аварії в СРСР та УРСР. Які дослідницькі навички сформуються? Розвивати навички роботи з різними типами історичних джерел; аргументовано висловлювати власну думку	
Питання для дослідження: Як вплинула аварія на ЧАЕС на екологічну та суспільно-політичну ситуацію в СРСР та УРСР?	

1. Робота з відео джерелами (до 15 хвилин): перегляд відеосюжету “Чорнобиль. Як сталася аварія на ЧАЕС [Mike Bell]” https://youtu.be/_dNMg7Y1Y04?si=c0dmpXWeMOd2lRgp ; “Чорнобильська катастрофа” від каналу 24 <https://youtu.be/UhgXiUf9vX8?si=uFShX1xHRyXOJpJY> ; уривків фільму “Чорнобиль. Точка відліку” https://youtu.be/55ueObCiq-w?si=gr2UdVA_ZgL6y0NG ; можна використати фільму уривки художнього фільму “Метелики” або міні-серіалу “Чорнобиль” 2019 р. На розсуд вчителя.

Завдання: сформулювати визначення поняття “Чорнобильська катастрофа”, висловити припущення щодо причин та масштабів аварії.

2. Робота з документами:

1 група

Документ №1 “На окремих ділянках другого блоку Чорнобильської атомної електростанції зафіксовано факти відходу від проектів і порушення технології ведення будівельних і монтажних робіт, що може призвести до аварій та нещасних випадків”, – зі звіту КГБ від 17 січня 1979 року.

Документ №2 “З метою недопущення витоку інформації, розповсюдження неправдивих та панічних чуток організований контроль вихідної кореспонденції, обмежений вихід абонентів на міжнародні лінії зв'язку”, - повідомлення Управління КГБ по м. Києву та Київській області, надісланих до КГБ СРСР 26 квітня 1986 року.

Документ №3 “Якщо говорити про висвітлення подій, то варто відзначити, що викликають сумніви, наприклад, показ по телебаченню низки сюжетів. В полі під Чорнобилем стоїть голова колгоспу і запевняє, що колгосп перевиконує план із сівби. Це, звісно, добре, але питання полягає у тому, чи буде придатним цей врожай для вжитку. Якщо ґрунт не

забруднений радіоактивними речовинами, то сказати треба було саме про це, а ще краще утриматися від показу сумнівних за якістю сюжетів, які викликають подвійне тлумачення". (Із повідомлення 1-го Управління КДБ УРСР від 7 травня 1986 року).

2 група

Документ №4 "СРСР заявляє, що витік радіоактивних матеріалів призвів до часткової евакуації населення...радіаційна обстановка стабілізувалася...рівні забруднення, незважаючи на часткове перевищення допустимих норм, не потребують спеціальних заходів для захисту населення", - повідомлення від Михайла Горбачова Рональду Рейгану 30 квітня 1986р. з книги Сергія Плохій "Чорнобиль. Історія ядерної катастрофи".

Документ №4 "Ми закликаємо Уряд Радянського Союзу невідкладно надати всю інформацію, яку запросили наші та інші країни", - спільна заява лідерів Великої сімки під час зустрічі у Токіо 5 травня 1986 р. щодо Чорнобильської аварії:

Документ №5 "З виступу генерального директора МАГАТЕ Ханса Блінкса у Москві : "Ми змогли побачити людей, які працювали на полях, худобу на пасовищах, авто, які рухалися вулицями. Росіяни впевнені, що зможуть знезаразити територію. Вона знову стане придатною для сільського господарства".

3 група

Документ №6 29 квітня, начальник УКГБ УРСР по м. Києву та Київській області видав розпорядження "про посилення роботи міськрайорганів в районах міста Києва та Київської області на підприємствах та установах для припинення спільно з партійними та радянськими органами фактів розповсюдження провокаційних та панічних чуток..."

Документ №7 "Радянські люди можуть жити спокійно: партія глибоко усвідомлює свою відповідальність за майбутнє держави", - гасло газети «Прапор Перемоги» травень 1986 р.

Документ №8 "За даними Шевченківського РВ УКДБ адміністрація Київської області та 25 лікарень, ґрунтуючись на вказівці Мінздорів'я УРСР в історіях хвороб пацієнтів з ознаками «променева хвороба вказують діагноз «вегетосудинна дистонія», – йдеться у Довідці 6 відділу УКДБ УРСР по м. Києву (від 13 травня 1986 року)

Документ №9 "Розпорядження Третього головного управління Міністерства охорони здоров'я СРСР від 27 червня 1986 р. «Про посилення режиму секретності під час виконання робіт із ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС»: «(...) 4...Засекретити відомості про аварію. 8. Засекретити відомості про результати лікування. 9. Засекретити відомості про ступінь радіоактивного ураження персоналу, який брав участь у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС.", - начальник третього головного управління МОЗ СРСР Шульженко.

Питання для обговорення в групах:

- Як радянська влада реагувала на аварію на ЧАЕС?
- Як висвітлювалися події в радянських ЗМІ?
- Якою була реакція світової спільноти?

“Молода гвардія” від 2 травня

АВАРІЯ ПЕРЕМОЖЦЯ — СТРАШИНІ

останні роки чемпіонати світу з шахів молодіжи. У цьому році завершився в Одесі, старийша турнір був у місті. Чемпіоном став Віталій Барендт з Краснодару. Хоча у вересні він виповнився лише 42 роки, можна сказати, що це дуже молодий переможець. Підтвердження того результату нового чемпіона: перемога над усіма сильними гравцями. Він виграв усіх своїх суперників. Це не тільки перемога, але й перемога над самим собою. Він виграв усіх своїх суперників. Це не тільки перемога, але й перемога над самим собою.

	В	Н	П
Барендт	6	10	11
Маланик	6	8	10
Енгорн	5	10	2
Лернер	5	10	2
Балашов	4	12	1
Гаврилов	6	8	10
Барендт	8	4	5
Радковський	5	8	4
Юсупов	4	9	8
Гуревич	5	7	8
Долматов	1	14	2
Халифман	2	12	3
Лугин	4	7	7
Вільямс	4	7	7
Азмайпарашвілі	3	8	7
Якович	1	10	6
Смагілін	3	8	6
Двоірєв	4	9	6

О. КОСТЮЧЕНКО,
майстер спорту, шаховий оглядач «Робітничої газети».

ВІД РАДИ МІНІСТРІВ СРСР

Як уже повідомлялося у вчорашній номер газети, аварія на Чорнобильській атомній електростанції, розташованій за 130 кілометрів від Києва, сталася вранці 26 квітня цього року. Аварія призвела до вибуху реактора, який викликав пожежу та радіоактивне забруднення навколишнього середовища. Ряд міністрів Рад Ради Міністрів СРСР прибули до місця катастрофи. До них увійшли керівники міністерств та відомств, відповідальних за безпеку ядерної енергетики.

За попередніми даними, аварія сталася внаслідок помилки оператора, який змінив режим роботи реактора. Це привело до перегріву активної зони реактора та вибуху паливного елементу. В результаті аварії було звиньчено чотирьох осіб, які працювали на станції в момент катастрофи. Вони були звільнені з посади та позбавлені громадянства.

ВІД РАДИ МІНІСТРІВ СРСР

Уряд Рад Ради Міністрів СРСР прийняв рішення про проведення експертного комісії для вивчення причин аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Комісія повинна буде представити докладний звіт про результати своєї роботи протягом наступних двох тижнів. Крім того, уряд також оголосив про проведення спеціальних заходів з метою підвищення безпеки атомних електростанцій в інших країнах.

На фото: два члени експертної комісії, які прибули до місця катастрофи.

На фото: прес-конференція після засідання Ради Міністрів СРСР.

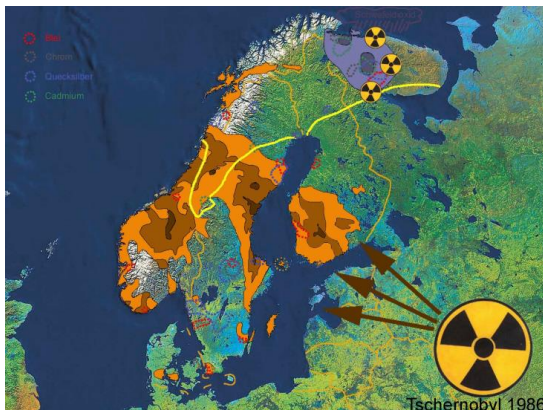
Завдання: визначте яке місце на шпальтах радянських газет відводилося новині про аварію на ЧАЕС? Про що це може свідчити?

2 група — робота з фото

Завдання: визначте які наслідки мала аварія на ЧАЕС.

4. Роботи з інфографікою та статистичними даними

Експертна оцінка наслідків події

“Відразу ж після катастрофи загинула 31 людина, а 600 тис. ліквідаторів, які брали участь у гасінні пожеж і розчищенні, отримали високі дози радіації. Оцінена колективна доза зовнішнього опромінення населення Прип’яті складає 500 людино-Зв. Оцінена колективна доза зовнішнього опромінення всього населення 30-км зони (за винятком Прип’яті) складає 640 людино-Зв. Щільність випадінь ізотопу ^{137}Cs чорнобильського походження, яка перевищує 37 кБк на кв.м, зареєстрована на приблизно 48400 кв.км. забруднених територій України, де переважно у сільських населених пунктах проживає більш як 1,45 мільйонів жителів. Середні дози зовнішнього опромінення для різних територій оцінені у інтервалі 1.4-15 мЗв для 1986 р., 3.8-40 мЗв для перших 20 років після аварії, та 5.2-55 мЗв для 70-ти річного періоду після аварії. У жителів забруднених районів, а також у всіх, хто брав участь в ліквідації наслідків аварії, виявили схильність до катаракти, серцево-судинних захворювань, зниження імунітету. Крім того, було доведено, що опромінення невеликими дозами радіації може викликати тривожність та агресивність і впливає на психіку людей та, особливо, дітей.

Зараз вважається, що найбільш розповсюдженою хворобою, викликаною викидом радіоактивних речовин в Чорнобилі, є рак щитовидної залози та лейкемія. Окрім того, говорять про збільшення кількості випадків вроджених патологій у дітей, а також про підвищення рівня дитячої смертності на забруднених територіях, хоча конкретних статистичних підтверджень цьому немає. Йшлося також про частішання випадків народження дітей із синдромом Дауна. Також внаслідок аварії на ЧЕС постраждали 5 120 км² сільгоспугідь та 4 920 км² лісів. У 1986 році було евакуйовано близько 11 6000 осіб, виникла проблема будівництва додаткового житла для евакуйованих. У 1986-1987 роках для переселенців було побудовано приблизно 15 000 квартир, гуртожитків для понад 1000

осіб, 23 000 будівель, приблизно 800 закладів соціальної та культурної сфери. Замість відселеного міста Прип'ять для персоналу ЧАЕС побудовано місто Славутич.

5. Чорнобильські сталкери. Чим зона відчуження манить екстремалів

Робота з сучасними інтернет виданнями: стаття Укрінформ “Слідами сталкерів до Чорнобиля” (можна дати як випереджальне завдання). <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2720077-slidami-stalkeriv-do-cornobila.html>

Питання до обговорення :

Хто такі сталкери?

Як сталкери висвітлюються в сучасності?

6. Рефлексія.

Як аварія на ЧАЕС вплинула на подальший розвиток України та світу?

АВАРІЯ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС – НАЙБІЛЬША ТЕХНОГЕННА КАТАСТРОФА В ІСТОРІЇ ЛЮДСТВА: ПЕРЕДУМОВИ, НАСЛІДКИ.	
Цільова аудиторія: 11 клас. Історія України Практичне заняття	Міжпредметні зв'язки: Всесвітня історія, Екологія
Тривалість заняття: 45 хвилин	Ключові слова: Чорнобиль, ліквідатори, аварія, рудий ліс.
Анотація уроку: Практична робота дасть можливість учням схарактеризувати Чорнобильську катастрофу як трагедію українського народу і подію планетарного масштабу, навчить визначати причини та наслідки Чорнобильської катастрофи на основі різних джерел інформації; розвивати в учнів мати власну думку з приводу конкретних історичних явищ і процесів, виховувати учнів у дусі патріотизму, сприяти осмисленню ролі людини в історії та її відповідальності за свої вчинки.	
Освітні цілі: Що учні дізнаються? Причини та наслідки Чорнобильської катастрофи; як зберігається пам'ять про цю трагедію. Які дослідницькі навички сформуються? Розвивати навички роботи з різними типами історичних джерел; аргументовано висловлювати власну думку	
Питання для дослідження: Які причини та наслідки Чорнобильської катастрофи?	

Завдання 1.

«Асоціативний куш»

Які у Вас виникають асоціації, коли ви чуєте слово «Чорнобиль»?

Завдання 2.

Опрацюйте історичні джерела та охарактеризуйте причини та наслідки Чорнобильської катастрофи, використавши для аналізу діаграму фішбоун.

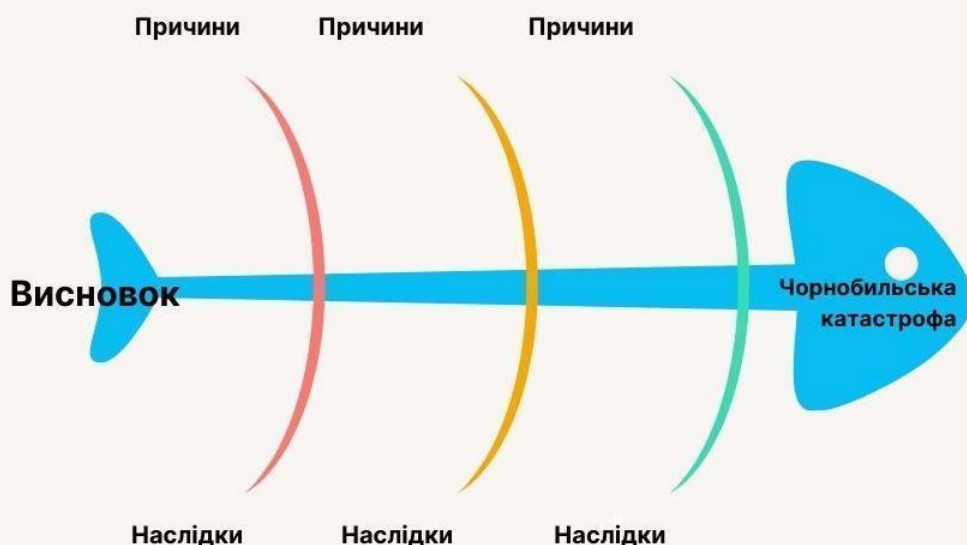
Фішбоун (діаграма «риб'ячої кістки») прийом, який можна використовувати тоді, коли необхідно встановити причинно-наслідкові зв'язки.

Діаграма фішбоун – графічний спосіб дослідження та визначення найбільш суттєвих причинно-наслідкових взаємозв'язків між чинниками (факторами) та наслідками у досліджуваній ситуації.

Схема включає в себе чотири основні блоки, представлені у вигляді голови, кісток та хвоста риби. Кожна з них відповідає за конкретні складові:

- голова – тема, питання або проблема, що підлягає аналізу;
- верхні кістки – основні причини виникнення проблеми;
- нижні кістки – факти, що є підтвердженням певних причин чи понять, вказаних у схемі;
- хвіст – відповідь на поставлене питання, висновки.

Fishbone

Історичні джерела:

Погляд історика:

«На початку липня під час наради Політбюро, на якій головував Горбачов, провідники країни дійшли висновку, що аварія сталася внаслідок збігу двох чинників: порушення операторами техніки безпеки та серйозних недоліків у конструкції реактора.»Ми більше не повинні будувати РВПК» - заявив один із присутніх на нараді Політбюро. Горбачов і члени Політбюро погодилися з першою частиною твердження, але не з другою. Вони не могли собі дозволити зупинити експлуатацію та будівництво реакторів цього типу. Висновки стосовно проблем із реакторами приховали. У ЗМІ повідомлялося тільки про помилки операторів і злочинну недбалість керівництва.

Брюханова, Дятлова та Фоміна засудили до десяти років позбавлення волі. Це максимальне покарання, яке радянський кримінальний кодекс передбачав за інкриміновані їм злочини. До осені 1991 року всіх трьох достроково звільняли. На той час спеціальна комісія на чолі з Євгеном Веліховим – він змінив Александрова на посаді директора Інституту атомної енергії – дійшла висновку, що катастрофічним наслідкам аварії посприяли не тільки дії операторів, а й низькі стандарти безпеки радянської атомної енергетики та недоліки в реакторах РВПК. Це приблизно та сама думка, якої Горбачов та члени Політбюро дійшли ще влітку 1986 року, однак тоді вони приховали її від свого народу й усього світу.

Кількість людей, які загинули внаслідок Чорнобильської катастрофи, невідома.

Серед дослідників впливу Чорнобильської катастрофи згода, здається, панує тільки в одному: у дітей, які отримали опромінення, почастишали випадки раку щитоподібної залози. У 2005 році кількість хворих на рак щитоподібної, яким на момент аварії було вісімнадцять і менше та які одержали дозу радіації, сягнула майже 7000.

Науковці мають різні думки стосовно того, наскільки велику шкоду чорнобильська радіація заподіяла довкіллю. Відомо, що лівову її частку поглинули ліси, зазнавши найбільшої шкоди. Через надзвичайно високий рівень радіоактивності довелося перекопати

Рудий ліс – сосновий бір, що ріс поблизу знищеного реактора. Сотні тисяч гектарів орних земель стали непридатними для сільськогосподарського використання»

Плохій С. Атоми і попіл. Глобальна історія ядерних катастроф, С. 239, 241, 245-246.

«26 квітня 1986 р. на Чорнобильській атомній електростанції сталася аварія, у повітря потрапила велика кількість радіоактивних речовин. До катастрофи призвів експеримент: уряд хотів дізнатися, як діятиме ядерний реактор в умовах бомбардування і зниження його потужності. Люди дізналися про катастрофу із заборонених в СРСР іноземних радіостанцій. Святкова першотравнева демонстрація в Києві пройшла за участі школярів, хоча партійне керівництво вивезло своїх дітей зі столиці. Усе це посилювало антирадянські настрої в Україні.»

Палій О. Короткий курс історії України, С. 407 - 408.

Завдання 3.

Робота з візуальними джерелами.

Розглянь пам'ятники України . Що їх об'єднує.

Обери один пам'ятник і досліди його за планом:

- Де (місто, регіон, країна) розташований пам'ятник;
- Хто автор пам'ятника та коли він був відкритий;
- Які почуття викликає споглядання пам'ятника;
- Що символізує цей пам'ятник (який задум автора);

Пам'ятники героям та жертвам Чорнобиля

Пам'ятник героям та жертвам Чорнобиля, м. Хмельницький

Джерело: https://odb.km.ua/?dep=1&dep_up=1004&dep_cur=1009#gsc.tab=0

*Монумент «Тим, хто рятував світ»,
М. Чорнобиль (Київська область)*

Джерело: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D0%BC%27%D1%8F%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%C2%AB%D0%A2%D0%B8%D0%BC,%_%D1%85%D1%82%D0%BE_%D0%B2%D1%80%D1%8F%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%B2_%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%C2%BB

*Пам'ятник ліквідаторам Чорнобильської трагедії,
м. Полтава*

Джерело: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/75567_pamyatnik-likvidatoram-chernobylya.htm

Завдання 4.

- Уявіть, що ви журналіст, який проводить інтерв'ю з очевидцем Чорнобильської аварії.
- Використовуючи прочитане свідчення та додаткову інформацію, яку ви знаєте, складіть 5-7 запитань для інтерв'ю.
- Відповідно до отриманих знань, спробуйте написати відповіді на свої запитання від імені очевидця. Використовуйте уяву, але зберігайте повагу до теми.

Лукіячук Володимир Федорович

Від 8 червня по 29 липня 1986 року брав участь у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській атомній електростанції (ЧАЕС) на посаді командира санепідвзводу медико-санітарного батальйону.

Лукіянчук Володимир Федорович, 1949 р.н.:

«Чорнобиль.... Чорний біль нашої землі. Про Чорнобильську катастрофу не можна згадувати без важкого душевного болю про тих співвітчизників, що пішли і йдуть з життя, друзів, колег, без почуття жалю до обпаленої землі. Постраждали від неї всі і все. Ця катастрофа розділила в розумі людей життя на два відокремлених періоди: «До» і «Після» Чорнобиля.

Дозиметрів не вистачало. А ті, що були, могли показувати радіацію до 20 ренгенів. Адже передбачалося, що тільки за такої радіації можуть бути люди... Тому всі дозиметри зашкалювали. Захист був умовним. Видали марлеві пов'язки, які не захищали від радіації.

Вражала мертва тиша та відсутність людей в більшості населених пунктів зони.

Не можна не згадати той патріотизм та самовідданість всіх, хто був та працював в зоні, їх бажання скоріше перемогти численні проблеми та виняткові труднощі в ліквідації наслідків Чорнобильської аварії. І подолання їх стало можливим тільки героїзму та самопожертві ліквідаторів, які зробили все, що від них залежало в боротьбі з атомною стихією.... Про це ніколи і нікому не можна забувати.»

Лукіянчук В. Люди полинової долі, С. 127 – 128.

Список використаних джерел

1. Лукіянчук В.Ф. Люди полинової долі\Автор-упорядник В.Ф. Лукіянчук. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2016. – 264 с.
2. Палій Олександр Короткий курс історії України. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2023, вид. 11-те. – 480 с.
3. Плохій Сергій Атоми і попіл. Глобальна історія ядерних катастроф\пер. з англ.. Назар Старвойт. – К.: Наш Формат, 2024. – 344 с.
4. Хлібовська Історія України. Рівень стандарту. Повторне видання. 11 клас\ URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/ukraine-history-11-class-2024-hlibovska-standard-level-reissue/35.php> (дата звернення 10.12.2024)

РЕВОЛЮЦІЯ НА ГРАНІТІ	
Цільова аудиторія: 11 клас. Історія України	Міжпредметні зв'язки: Всесвітня історія, Громадянська освіта
Тривалість заняття: 45 хвилин	Ключові слова: суверенітет, багатопартійність, парламентаризм, опозиція, компартійна більшість, ненасильницький спротив, Студентське братство, Майдан, декларація
Анотація уроку: Після уроку учні зможуть пояснити причини, передумови, хід та наслідки Революції на граніті; схарактеризувати її вплив на відродження незалежності України.	
Освітні цілі: Що учні дізнаються? Про події жовтня 1990 р. на площі Жовтневої революції Києва; самоорганізацію студентів і форми ненасильницького спротиву; ставлення різних груп населення, парламентарів і владних структур до вимог протестуючих; завершення Революції на граніті. Які дослідницькі навички формуються? Навички роботи в команді; критичного мислення; досліджувати й аналізувати різні види історичних джерел; аргументовано висловлювати власну думку.	
Питання для дослідження: Які причини та наслідки Революції на граніті? Які методи використовували студенти для тиску на владу? Чи досягла Революція своїх цілей? Чи вважаєте ви Революцію на граніті першим українським Майданом?	

Початок уроку

Актуалізація понять: зростання політичної активності суспільства, вибори до Верховної Ради 1990 року, КПРС-КПУ, “група 239”, Демопозиція, Декларація про державний суверенітет України.

Об'єднання в групи.

Основна частина уроку

1. Робота з історичними джерелами:

Група 1.

Уривок з книги “Іван і Феба” Оксани Луцишин:

“Восьмого жовтня письменник Олесь Гончар вийшов із лав КПРС.

“Мою чашу терпіння переповнило вчорашнє засідання, де йшлося про стан здоров'я голодуючих студентів... Учора я відвідав табір, де голодують студенти. У цих змучених, виснажених, але до краю стійких, здатних на самопожертву, юнаках, я впізнав нашу молодість... Однак ці вимоги, ця самопожертва юних синів і дочок нашого народу в Парламенті республіки були зустрінуті реготом! Жорстоким, бездушним реготом отієї самої партократичної більшості, яка претендує на те, щоб керувати життям нашого народу... Саме ця нечувана бездушність потрясла мене до глибини душі... З такими, з безмежно жорстокими, які глумливим реготом зустрічають трагедію власного народу, страждання дітей України, я не хочу мати нічого спільного...”

За день до того Ігор Юхновський - у Парламенті зачитав вимоги студентів і розповів про те, що відбувається в таборі: “У наметах голодують сто п'ятдесят вісім студентів, декого з них “швидка” забрала до реанімаційного відділення... Голодують студенти з двадцяти чотирьох міст України... Стан здоров'я деяких із них стрімко погіршується”.

Почувши це, депутати вибухнули сміхом. Найрадісніше сміялася комуністична більшість, “блок 239”. “Ничего, не волнуйтесь, это скоро кончится, зато сколько трупов

будет, сколько трупов!” - весело жартував депутат Михайло Башкіров. Інший депутат, вочевидь, переконаний *ковбасник* задоволено констатував, що таким чином їм, депутатам, залишиться більше їжі. Напевно, коли вони не сиділи в залі Верховної Ради, то тільки те й робили, що запихалися їжею, налягаючи на продукти зі спецрозподільників. Може, в цьому і полягала їхня робота... Але всіх перевершив якийсь депутат із Криму, який запропонував “очистити площу від студентів”, а тоді “ввести надзвичайний стан в Києві”. Слова його потонули в морі оплесків.

Одразу за Гончарем почався масовий вихід з КПРС, причому тепер уже не тільки “емоційних” письменників, але й тих, кого в надмірних емоціях звинуватити було не просто. Виходили з КПРС депутати, журналісти, працівники Держтелерадіо. Москва тим часом сипала погрозами. У теленовинах згадували про “хмару націоналізму” в Україні, лаяли студентів, які начебто піддалися впливу якихось міфічних підбурювачів”.

Іван і Феба (Текст): роман/Оксана Луцишина. -
Львів: Видавництво Старого Лева. 2021.- 392 с.

Питання для обговорення в групі:

- Які емоції викликав у вас прочитаний уривок?
- Про які реакції на студентську революцію ви дізналися?
- На чий стороні були симпатії провладної парламентської більшості?
- Як події жовтня 1990 року вплинули на авторитет КПРС?
- Як ви оцінюєте вчинок Олеся Гончара?

Група 2.

Гасла студентської революції

“Ми не будем їсти, ми не будем пити, поки ми не будем вільно жити”;

“УСС оголошує політичне голодування”;

“Ні - новій союзній казармі”,

“Голодуємо день і ніч, до чого ж нас довів Ілліч”

“Голодуємо проти уряду”

Питання для обговорення в групі:

- Прочитайте гасла. Які вимоги висловлювали студенти? Які наміри були у протестувальників? Чи приєднався б ти до протестувальників?

2. Робота з візуальними джерелами:
Група 3.

Питання для обговорення в групі під час роботи з фото:

- Уважно роздивіться світлини. Опишіть, що на них зафіксовано.
- Як ви думаєте, які люди на них зображені? Які основні вимоги протестувальників?

Група 4.

https://suspilne.media/67513-30-ta-ricnica-revolucii-na-graniti-hronika/?utm_source=copylink&utm_medium=ps

Питання для обговорення в групі під час роботи з фото та хронікою:

- Уважно роздивіться світлини та хроніку. Що ви бачите?
- Коли і де розпочалися події студентської Революції на граніті? Як було облаштоване місце протестувальників? Розкажіть про свої враження та емоції від споглядання?

Група 5

Співголова студентського протесту Олесь Доній на парламентській трибуні 15 жовтня 1990 р.

- Питання для обговорення в групі під час роботи з фото:
- Роздивіться та ідентифікуйте осіб, зображених на фото.
- Які емоції ви бачите на обличчях людей на світлині? Чи досягли протестувальники своїх цілей?

Завершення уроку

На основі дослідження, опрацьованих зображень, текстів аргументуй свою позицію.

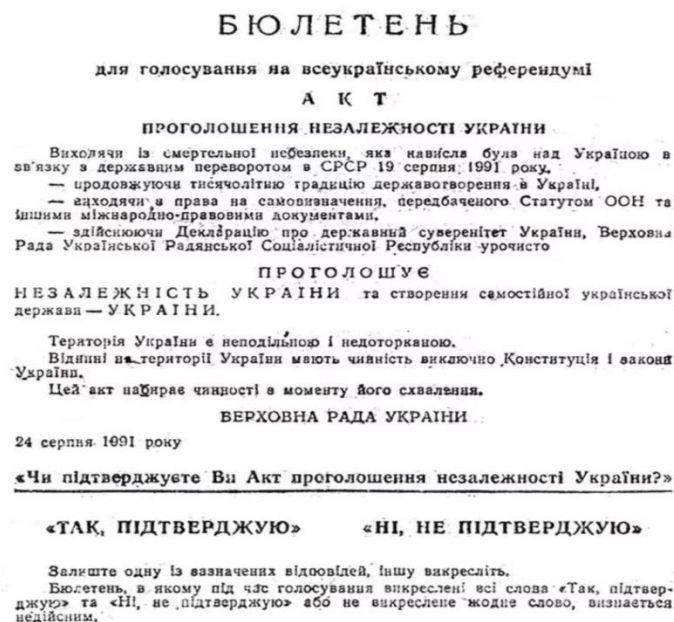
Обери позицію

Чи досягла Революція своїх цілей?

Чи вважаєте ви Революцію на граніті першим українським Майданом?

МІЖНАРОДНЕ ВИЗНАННЯ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ.	
Цільова аудиторія: 11 клас. Історія України	Міжпредметні зв'язки: Всесвітня історія, історія України
Тривалість заняття: 45 хвилин	Ключові слова: суверенітет, зовнішня політика, інтеграція, діаспора, референдум, вибори
Анотація уроку: Після цього уроку учні зможуть: визначати хронологічну послідовність подій, пов'язаних з міжнародним визнанням державної незалежності України; показувати на карті території проживання української діаспори; визначати й характеризувати основні напрями зовнішньої політики України в умовах загальноєвропейських та світових процесів інтеграції; характеризувати внесок української діаспори у відновлення державної незалежності України; порівнювати різні точки зору щодо визначальних векторів інтеграції України у світове співтовариство і давати їм власну оцінку.	
Освітні цілі: Що учні дізнаються? Значення подій 24 серпня і 1 грудня 1991р. для процесу здобуття Україною незалежності у контексті міжнародного визнання, позиції різних країн світу та їх лідерів щодо визнання незалежності України; зміни у ставленні міжнародної спільноти до існування України поза Радянським Союзом Які дослідницькі навички сформуються? Розвивати навички роботи з різними типами історичних джерел; аргументовано висловлювати власну думку; характеризувати зовнішньополітичну ситуацію в Україні в 1990—1991 рр.; називати причини, наслідки і значення міжнародного визнання незалежності Україною.	
Питання для дослідження: Яке значення для України мало визнання її незалежності державами світу?	

1. Робота з візуальними джерелами:

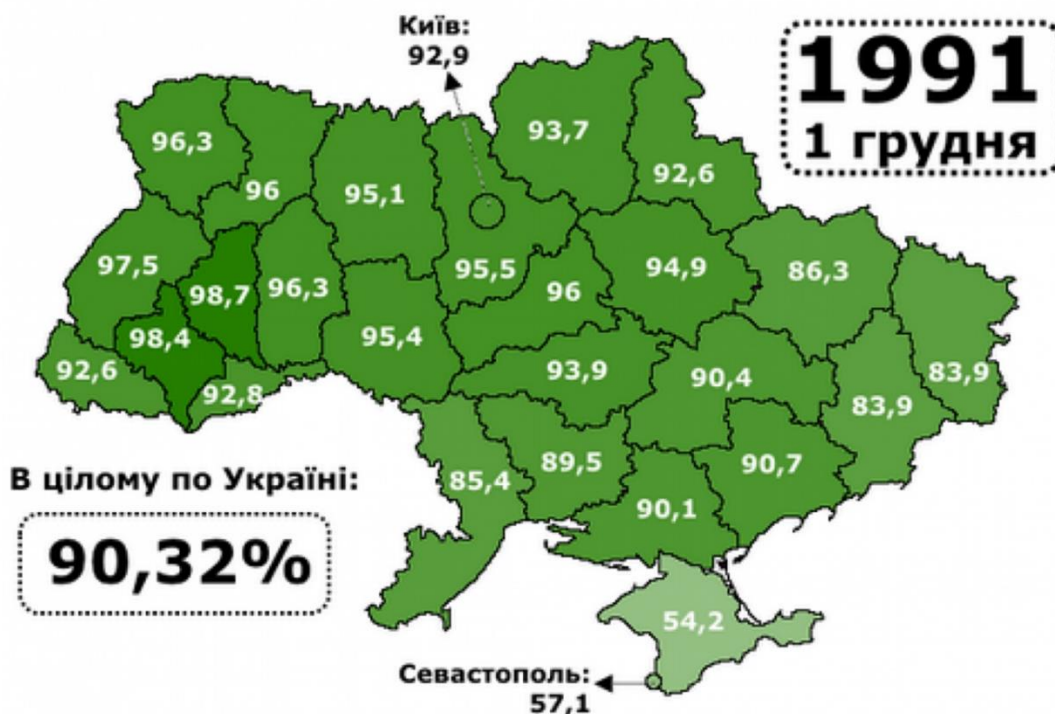
Бюлетень для голосування на Всеукраїнському референдумі

Кандидат у президенти України, голова Львівської обласної ради В'ячеслав Чорновіл вітає виборців на дільниці N41 у Львові під час голосування на Всеукраїнському референдумі за незалежність України та президентських виборах.

Результати Всеукраїнського референдуму на підтвердження Акта проголошення незалежності України. 1 грудня 1991 року.

«Чи підтримуєте Ви Акт проголошення незалежності України?», % «ТАК»

© Vasyl` Babych, 2014

Питання для колективного обговорення:

- Проаналізуйте інформацію на ілюстраціях.
- З якими подіями можна їх пов'язати?

- Назвіть прізвища історичних діячів дотичних до вказаних подій.
- Чому саме так було сформульовано питання референдуму?
- Які результати голосування демонструє карта?
- Яке значення вони мали для подальшого розвитку держави?

Робота з історичними джерелами:

Погляд історика:

“Попри всі зусилля Горбачова довести інше, виборча демократія виявилась несумісною з подальшим існуванням радянської держави. Люди часто не зважають на те, що розпад Радянського Союзу став результатом виборчої політики. Радянський гігант упав менш ніж через три роки після запровадження напіввільних виборів у колишньому царстві Романових: 1989 року це сталося уперше з 1917-го року. Розпад Радянського Союзу став прямим наслідком українського референдуму 1 грудня 1991 року, на якому понад 90 % тих, хто взяв у ньому участь, проголосувало за незалежність. Це голосування анулювало результати попереднього референдуму, проведеного в березні 1991-го, на якому понад 70 % проголосувало за дальшу участь у Союзі на умовах далекосяжних реформ. Життя чи смерть Союзу залежали від голосування його громадян. <...>

Саме позиція українського лідера, підтримана референдумом 1 грудня про незалежність, виявилась визначальною в долі Радянського Союзу. Ані Горбачов, ані Єльцин не уявляли собі життєздатного Союзу без України. Це була друга радянська республіка після Росії за чисельністю населення та економічним внеском до союзної скарбниці. Російське керівництво, вже й так скептично налаштоване щодо взяття на себе витрат імперії, можна було переконати зробити це лише разом з Україною. Крім того, як Єльцин неодноразово казав Джорджеві Бушу з різних приводів, без слов'янської України Росію б задавили чисельністю та забалотували середньоазійські республіки, більшість із яких, за винятком Казахстану, покладалася на щедри субсидії з союзного центру”.

Із книги Сергія Плохія “Остання імперія. Занепад і крах Радянського Союзу”.

“Напередодні розпаду СРСР не було відчуття, що Радянський союз таки впаде і що Україна буде незалежною. Хоча впав комунізм, СРСР міг існувати у іншій формі. У березні 1991 року лише 30% українців на референдумі проголосували за самостійність, а уже у грудні 1991 року – більше 90%. Це також вплив геополітичного вітру: перший референдум проходив у державній машині, а після розвалу сильного центру, у серпні 1991 року, ситуація змінилася – тоді Україна отримала шанс до самостійності.

Референдум 1991 року став однією з найбільших подій у світовій історії: коли українці зробили те, що мало вплив на світову історію. До того світова історія завжди впливала на нас. У світі є близько 2 тисяч етнічних груп і лише 200 національних держав. Тобто, з 10 націй лише одна стає незалежною державою – пропорція дуже невелика. Україна мала шанс і вона ним скористалася. До того часу всі спроби наших поетів та дисидентів змобілізувати українське населення на захист культури та незалежності не давали більше 25-30%. А у 1991 році склався важливий компроміс між, умовно кажучи, націонал-демократами, національними комуністами та робітничим Донбасом. І лише цей компроміс дозволив проголосити незалежність”.

Ярослав Грицак. Із виступу під час дискусії в Українському католицькому університеті “Навіщо Україна – до 20-ї річниці референдуму”

Питання для обговорення в групах чи парах:

- Що історики називають «однією з найбільших подій у світовій історії»?
- Яку роль відігравала Україна в складі союзу?
- Чому саме в 1991 році стало можливим проголошення незалежності України, хоча історії відомі чисельні, на жаль невдалі, спроби?
- Як ви вважаєте, чи вплинула геополітична ситуація в світі на події в Україні?

Робота з відео джерелами:

Протягом 1990-1991 років одночасно з боротьбою за Незалежність України від Радянського Союзу розгорталася не менш важлива робота з налагодження самостійної зовнішньої політики, кінцевою метою чого врешті решт мало стати міжнародне визнання нашої держави.

Інтерес до України на Заході зростав з кожним днем. Першою наважилася на власні очі пересвідчитися, а що ж відбувається в українській столиці, тодішня прем'єр-міністерка Великої Британії Маргарет Тетчер. 10 червня 1990 р. відбувся її візит до української столиці. Крім того, вона стала першим закордонним лідером, що виступив на засіданні Верховної Ради України.

<https://www.youtube.com/watch?v=fSSE0sKsxxc>

Перегляньте відео та дайте відповідь на питання.

- Яку позицію щодо майбутнього України висловила прем'єр-міністр Великої Британії?
- Чому прозвучало порівняння України з Каліфорнією?

Для США першочерговим у міжнародній політиці було досягнення нової угоди з СРСР щодо роззброєння, тому тодішній президент Джордж Буш демонстрував підтримку свого совєцького колеги Горбачова. Буш відвідав Київ буквально в переддень проголошення незалежності – 1 серпня 1991 р.

<https://www.facebook.com/pershyi.tv/videos/яким-був-візит-буша-до-києва-у-1991-році-дс-колапс-як-українці-зруйнували-імперію/3024972077745688/>

Вільям Сафайр у колонці New York Times глузливо називає цю промову "Chicken Kiev Speech". Це гра слів, яка сполучає два значення її назви: "Котлета по-київськи" та "Спіч київського боягуза".

Перегляньте відео та спробуйте знайти відповіді на питання:

- Як ви вважаєте, чому Джорджа Буша завуальовано назвали боягузом?
- Тож, якою була позиція США щодо майбутнього України і СРСР?
- Чому позиція саме США була настільки важливою у міжнародній політиці початку 90-х років?

Робота з історичними джерелами:

Погляд історика, спогади:

Сергій Плохій, історик, автор книги "Остання імперія":

"Нам відомо сьогодні, що американські плани Холодної війни, ніколи, ні на початку війни, ні наприкінці Холодної війни не передбачали й не ставили як мету розвал Радянського Союзу".

Роман Попадюк, заступник помічника президента США, заступник прессекретаря Білого Дому з питань зовнішньої політики 1991 рік:

"Мені не відомо про жоден план Сполучених Штатів зруйнувати Радянський Союз, окрім традиційної ворожнечі, що була між нами протягом Холодної війни: тоді ми намагались усіма способами захиститись від Радянського Союзу".

Катерина Ющенко, співробітниця економічного комітету Конгресу США, віцепрезидентка фундації "Україна-США" 1991 р.:

"Я пам'ятаю, як у 88-му році мене запросили на маленьку розмову, там було 30-40 людей, із Генрі Кіссінджером. Я запитала: чи буде Україна незалежною? Він засміявся і каже: "Я швидше побачу Каліфорнію незалежною від Сполучених Штатів, ніж Україну". Всі говорили, що ще Радянський Союз дуже сильний".

- Поміркуйте, яку спільну думку висловлено у наведених цитатах?

Леонід Кравчук, голова Верховної Ради України, перший президент України:

"Буш сказав, що незалежність України — це не головне, що треба не поспішати, а що треба допомагати Горбачову проводити перетворення або реорганізацію в Радянському Союзі. От головне завдання України. Що викликало обурення в Верховній раді, коли виступав Буш. І це був гул. Він відчув це".

Голова фундації "Україна — США" Надія Макконнел:

"Наближення громадянської війни, профашизм, антисемітизм, атомний хаос — вони навіювали страх на ідею незалежності України".

Сергій Плохій, історик, автор книги "Остання імперія":

"У Вашингтоні боялися повторення Югославії, де вже йшла війна. При тому, що Радянський Союз був другою за кількістю боеголовок, навіть, першою супердержавою. Тобто, питання було повторення Югославії, але тепер з ядерними боеголовками".

Роман Попадюк, заступник помічника президента США, заступник прессекретаря Білого Дому з питань зовнішньої політики 1991 рік:

"Я думаю, було два головних занепокоєння. Перше — до чого це приведе. Коли Союз розпадеться, яким він стане? Я гадаю, одне з питань, яке хвилювало багатьох людей, була проблема атомної зброї".

- Поміркуйте, які загрози вбачали світові лідери у проголошенні незалежності України?

- Чи підтвердили документи інформацію з відео сюжету?

5. Проблемне питання: «Якою була позиція Великої Британії та США щодо майбутнього України і СРСР?»

Роботу над питанням можна організувати за допомогою методу ПРЕС.

(Метод "прес" має таку структуру та етапи:

1. Позиція Я вважаю, що ...

(висловіть свою думку, поясніть, у чому полягає ваш погляд)

2. Обґрунтування ...тому, що...

(наведіть причину появи цієї думки, тобто на чому ґрунтуються докази на підтримку вашої позиції)

3. Приклад ... наприклад...

(наведіть факти, які демонструють ваші докази, вони підсилять вашу позицію)

4. Висновки Отже (тому}, я вважаю...

(узагальніть свою думку, зробіть висновок про те, що необхідно робити; тобто, це є заклик прийняти вашу позицію)

6. Робота з картою:

- За прапорцями визначте, які країни першими визнали незалежність України.

Довідка:

Першими 2 грудня 1991 р. незалежність України визнали Польща і Канада, 3 грудня — Угорщина, 4 грудня — Литва і Латвія, 5 грудня — Аргентина, Болгарія, Болівія, Росія, Хорватія. До кінця місяця — Німеччина, США, Японія, Франція, Італія, Іспанія, Китай, Швеція, Норвегія, Фінляндія, країни Латинської Америки — загалом 57 держав. До кінця першого року незалежність України визнали 132 країни, а на сьогодні — всі члени ООН (186).

Цікаво: Союз ССР припинив своє існування 25 грудня 1991 року, прийнявши відповідні рішення на З'їзді народних депутатів ССРР. В той же день, 25 грудня 1991 року, США офіційно визнали Українську державу. Після визнання США, нас офіційно одна за одною визнали такі впливові держави як Німеччина (26 грудня), Франція (27), Італія (28). Великобританія (31).

Спогади учасника подій:

Хто ж першим визнав незалежність України: Польща чи Канада? Анатолій Зленко у своїх спогадах однозначно відповів: першою була Польща, другою — Канада. «Це був вечір 2 грудня. Мені подзвонив Нестор Гайовський (тоді Генеральний консул Канади в Україні. — Ред.) і каже: «Я до вас зараз з важливим повідомлення зайду». Я вже зрозумів про що мова, чекаю. А він затримується. Тут Польща дзвонить. Домовилися на 6-ту вечора. Заходить польський посол, тоді ще генконсул, і вручає мені ноту, де визнається незалежність України. Звичайно, це радість була. Ми відкрили пляшку шампанського і благословили це. А через деякий час прибігає Нестор Гайовський. І теж вручає ноту Канади».

Звідки ж взялася фраза, що Польща визнала Україну першою у Східній півкулі, а Канада — в Західній. Кажуть, сам консул дуже засмутився, що не встиг принести ноту першим, і попросив вигадати якесь таке формулювання, щоб на нього не ображалася українська діаспора в Канаді.

А наша діаспора чекала на цей день з не меншим нетерпінням і навіть наближала його, як могла. Згідно з канадським федеральним законодавством, парламентарій зобов'язаний зачитати на сесії звернення своїх виборців, якщо під ним поставили підписи хоча б сто осіб. Так ось, наша діаспора в Канаді за місяць до референдуму мобілізувала свої ряди і влаштувала так, що кожного сесійного дня у залі канадського парламенту звучали

вимоги визнати незалежність нової держави. І, забігаючи наперед, зауважу, що, крім того, наші співвітчизники зібрали два мільйони доларів і придбали для України будинок під посольство.»

Передача повноважень Президента УНР в екзилі Миколою Плав'юком Президенту України Леоніду Кравчуку 22 серпня 1992 року.

- Чому міжнародне визнання важливе для новоствореної держави?
- Яку роль відіграла українська діаспора у процесах міжнародного визнання України?
- Що спонукала світових лідерів змінити свою думку і підтримати незалежність України?
- Чи можна стверджувати, що набуття Україною незалежності кардинально змінило геополітичну мапу світу?

7. На основі опрацьованих документів, зображень, текстів створіть кластер «Яке значення для України мало визнання її державами світу?»

ПОВСЯКДЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ДОСВІД, СТРАТЕГІЇ ВИЖИВАННЯ ТА ПРОТИСТОЯННЯ. КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ І КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЇ.	
Цільова аудиторія: 11 клас. Історія України	Міжпредметні зв'язки: Всесвітня історія, Громадянська освіта
Тривалість заняття: 45 хвилин	Ключові слова: збройна агресія, колабораціонізм, ТОТ, пропаганда, стаття, кримінальна відповідальність, Правосуддя перехідного періоду, стратегії виживання
Анотація уроку: Під час роботи на уроці учні зможуть розкрити причини, зміст, форми колабораціонізму, зрозуміють складність та виклики життя в умовах війни, проаналізують стратегії виживання та усвідомлять важливість активної громадянської позиції під час надзвичайних ситуацій	
Освітні цілі: Що учні дізнаються? поняття критеріїв караності колабораційної діяльності, типи співпраці, правові і моральні наслідки співпраці з окупантами які дослідницькі навички сформуються? розвивати навички роботи з різними типами історичних джерел; аргументовано висловлювати власну думку і вміти узагальнювати набуту інформацію у вигляді таблиці есе інтелект- карти	
Питання для дослідження: Колабораціонізм: зрада чи стратегія виживання?	

1.Робота з історичними джерелами.

Випереджальне завдання. Робота в групах. Презентація результату роботи груп

І група

Дослідити витоки і види колабораціонізму

Прокурор відділу Офісу Генерального прокурора, кандидат юридичних наук **Валерій Жидков** розбирає колабораційну діяльність з точки зору міжнародного гуманітарного права та національного законодавства України.

Що таке колабораціонізм?

Тимчасова окупація РФ частини території України призвела до появи та поширення різноманітних форм та напрямків співпраці мешканців цих територій з окупантами. Такий різновид протиправної поведінки як в міжнародному, так і національному законодавстві, отримав назву «колабораційна діяльність».

Термін «колаборація», «колабораціонізм» походить від французького collaboration, що означає співпраця, співробітництво з ворогом. «Колабораціонізм» часто використовують для означення добровільної співпраці (на противагу вимушеній) окремих груп чи прошарків населення окупованих територій з окупантами. Словник української мови визначає «колабораціонізм» як зрадницьке співробітництво з фашистськими загарбниками в окупованих ними країнах під час Другої світової війни.

Сучасні дослідники розмежовують колабораціонізм, що передбачає політичну угоду з окупантом; «кооперування» з окупаційною владою у цивільних галузях; колабораціонізм як «спільне ведення війни» на боці окупаційних сил. Також виділяються такі форми колабораціонізму:

-воєнний – сприяння противнику зі зброєю у руках: служба у військових формуваннях, поліцейських структурах, в органах розвідки та контррозвідки;

-економічний – співробітництво у будь-яких галузях економіки; культурний (духовний) – співробітництво з окупантами в духовній сфері, що сприяє поширенню серед населення віроповідданських почуттів;

-побутовий колабораціонізм, пов'язаний із встановленням дружніх відносин між окупантами та населенням;

-політичний, адміністративний колабораціонізм – співробітництво в окупаційних органах влади.

-освітній колабораціонізм, який спрямований на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти та пропаганду, кримінально правову карність якого було вперше встановлено в чинному законодавстві України

<https://www.helsinki.org.ua/articles/spivpratsia-naseleennia-z-okupantamy-koho-pryiahaty-do-vidpovidalnosti/>

<https://termin.in.ua/kolaboratsionizm/>

II група

Опрацювати джерело – банер ІНП «Випробування зрадою: маріонетки на службі Кремля» і дослідити питання про колаборантів на початку російсько-української війни:

<https://uinp.gov.ua/vystavkovi-proekty/vystavka-10-rokiv-agresiyi-10-rokiv-sprotyvu>

Випробування зрадою: маріонетки на службі Кремля

Росія готувала напад заздалегідь. Вербувала зрадників у вищих ешелонах української влади задовго до початку Євромайдану

Київ

У 2014-му свою зрадницьку сутність проявив й тогочасний президент України. За часів Януковича Збройні Сили, Служба безпеки України, інші органи безпекового сектору очолюють і поповнюють (про)російські кадри. Вони служать опорою владі у боротьбі з власним народом, зокрема й 18.02.2014 – під час розстрілів «небесної сотні».

Севастополь

Не очікуючи втечі збанкрутілого президента з Києва, Росія переходить до сценарію збройної агресії проти України. Наприкінці лютого 2014-го до військових баз РФ у Криму починає прибувати підсилення. Одночасно в офісах проросійських організацій, у готелях і навіть монастирях півострова оселяються організовані групи іноземних «туристів» спортивної статури. Після поразки у Києві силовики Внутрішніх військ і «Беркута» повертаються до Сімферополя та Севастополя.

Харків

Протягом 22.02.2014 Янукович прилетів до Харкова. Там члени Парії регіону за участю представників РФ організували «Надзвичайну нараду» щодо ситуації в Криму та Севастополі. Вони намагаються залякати регіони України між собою. Фіналізм замикається (без вступу), без очікування результатів. Того ж дня ВРУ підтримала постанову про самовисунення Януковича від виконання конституційних повноважень.

Нью-Йорк

Листопад 2013, південь до окупції Криму. Командувач ВМС України Курт Ільєн, посол України Віктор Янукович і Володимир Путін на відкритті Дня флоту в Севастополі. Зібрали з України Праздничного Януковича День ВМС України стали святкувати одночасно з Днем ВМС РФ. Керівництво двох держав і флотів парадно-своєму дружині відомості.

Чорноморський флот – чудове прикриття для окупаційних військ, місцевий антимайдан – для російських бойовиків, а президент-тітка – для політичного окупилювання. 23.02.2014 російський військовий літак доставляв його на авіабазу ЧФ у Гвардійському. Янукович у Криму – це російський «козир», спроба замаскувати іноземну окупацію під «громадянську війну». «Легітимний» більше не викликає довіри навіть серед своїх, але на початку його статус потрібний. Аксьонову, Константинову, Чалому – майбутнім гауляйтерам Москви на півострові. У бігах Янукович підписує ще й запрошення російським військам в Україну.

Після чергової інструкції Путін Янукович зверстає відозвищення про нібито переслідування. Ці тези поширює російська пропаганда. Понаввечері 23.02.2014 здійснює прильоти українських силовиків прибути до Криму. Але згодом ці екс-президенти не вдалося – його «арештували» у Росії великий десантний корабель «Москва» ЧФ РФ. Екіпаж корабля згодом браглиме участь у російській агресії проти України.

Березень 2014, українські вертольоти 36-ї бригади в

«Документ не фальшивий. Фальшивий – президент»

Журар Арно, посол Франції після засідання ООН на питання журналістів, чи не фальшивий документ. Володимир Янукович, який був президентом України.

III група

З'ясувати, чи передбачено чинним законодавством України поняття колабораціонізм і відповідальність за колабораційну діяльність?

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність

“Верховна Рада України **постановляє**:

I. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. У [Кримінальному кодексі України](#) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25-26, ст. 131):

4) доповнити статтею 111⁻¹ такого змісту:

"Стаття 111⁻¹. Колабораційна діяльність

1. Публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України - караються позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

2. Добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, - карається позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

3. Здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, - караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років”

Як узагальнено [роз'яснив Мін'юст](#) зміст статті 111-1 КК України, на сьогодні передбачена кримінальна відповідальність за такі дії:

-коли ти публічно погоджуєшся з тим, що російська влада прийшла до твого міста і нарешті нас «звільнили»;

-коли починаєш закликати інших людей до того, що територіальна цілісність України – це насправді нічого важливого, і що, наприклад, якась конкретна територія не є українська земля;

-коли починаєш допомагати у проведенні «виборів», «референдумів», іншої подібної політичної діяльності;

-коли люди погоджуються посідати якісь управлінські посади, передавати окупаційній владі певні матеріальні цінності;
-коли здійснює освітній процес за нормативами російської федерації.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>

Вчитель про міжнародний досвід післявоєнного відновлення.

ООН пропонує для встановлення тривалого миру **Правосуддя перехідного періоду**. Це – набір процесів і механізмів, пов'язаних зі спробами суспільства прийняти спадок широкомасштабних порушень минулого, щоб забезпечити притягнення винних до відповідальності, здобути правосуддя та досягти примирення (із доповіді Генерального секретаря ООН про “Верховенство права та перехідне правосуддя у конфліктних та постконфліктних суспільствах”).

ППП включає 4 елементи

- Здійснення правосуддя
- Сплата репарацій
- Гарантія неповторення та посилення спроможності установ
- Пошук правди

https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/PPravosuddya_A4.pdf

2. Робота з візуальними джерелами (фронтальна):

роздивитися візуальний матеріал і відповісти на питання.

Фотографії, пропагандистський плакат,

Питання до джерел:

- Чому жінка тримає 2 паспорти?
- Чому Сальдо дістав прізвисько «гауляйтер Херсощини»?
- З якою метою росіяни надають гуманітарну допомогу українцям?
- Яке ставлення учнів до того, що відбувається на уроці?
- З яким історичним періодом проведено паралелі?

Узагальнююче питання для опрацювання і аналізу візуальних джерел

“ Чи варто карати людей за факт проживання в окупації; за отримання паспорту РФ, якщо це потрібно для виживання; за отримання гуманітарної допомоги чи соцвиплат, чи має бути покарання для медиків та “рятувальників”, які допомагали підтримувати життя в окупації ?”

Оригінал статті - на сайті Українського кризового медіа-центру:

<https://uacrisis.org/uk/pravozahysnyky-napolyagayut-na-koreguvanni-polityky-pokaran-za-kolaboratsionizm>

Ставлення до людей, які отримують паспорти РФ на тимчасово окупованих територіях

3. Індивідуальний досвід, стратегії виживання та протистояння

Робота з документальними джерелами:

- уривки з щоденників та інтерв'ю,
- спогади про власний досвід,
- приклади з життя очевидців, які вижили в умовах війни

Школярка Дар'я Фокіна. Фото з особистого архіву Дар'ї

"До повномасштабної війни жила мирним та звичайним життям. Навчалася у школі, спілкувалася з однолітками, відвідувала художню школу, проводила час з рідними, ходила на берег нашого моря та до останнього не вірила, що таке станеться. У перші дні війни було дуже страшно. Було моторошно від того, що не знаєш куди бігти, де сховатися, що робити далі та як залишитися живими. Вони забрали в нас дитинство, ми дуже швидко подорослішали".

**Олена Клепа, жителька Миколаєва
(з дітьми та онуками в Польщі з 30 березня 2022 року)**

Олена Клепа з родиною. Фото з особистого архіву Олени Клепи

"Хтось заздрить тим, хто наважився і виїхав, а я зараз трохи заздрю тим, хто залишився й адаптувався, бо мені тепер треба починати все з початку. Ніколи не була за кордоном і тим паче не планувала жити на чужині. Я люблю подорожувати, але недалеко від дому. Закордонний паспорт отримала в Польщі. Дивні відчуття. Інша мова, інші традиції, тривала адаптація. Звичайно, це стрес. Найближчим часом я планую повернутися в Україну. Вдома на мене чекає чоловік. Мені дуже страшно. Змінилося все навколо, змінилася я".

Тетяна Голокоз, лаборант-хімік лабораторії питної води

Тетяна Голокоз бере проби води. Фото: "Миколаївводоканал"

"Під час війни у Миколаєві з'явилися додаткові точки відбору, додаткові аналізи води, тому стало більше роботи. Але не дивлячись ні на що, як ходили, так і ходимо на роботу. Коли у місто припинили подачу дніпровської води, то в нашій лабораторії стало більше роботи, зокрема контролю за якістю води, попри те, що вона не придатна для пиття. Також перевірок очищеної води стало більше, тому що жителі Миколаєва п'ють цю воду, ми маємо її перевіряти заради їхньої безпеки та здоров'я. Обсяги роботи значно змінилися у воєнний період".

Сергій Тютюнник, фермер (село Прибузьке, Галицинівська громада)

Фермер Сергій Тютюнник на своєму полі. Фото з особистого архіву Сергія Тютюнника

"Розчарування відчуваю. Є одиниці людей, які підтримали — це робочі мої, люди з села, які дійсно допомагають. А розчарування від того, що ми нікому не потрібні, ми самі намагаємося розмінувати поля, не вистачає допомоги від держави. У тій зоні, де ми постраждали від бойових дій, ми самі выкарабкаємося. Я в суботу (2 липня — ред.) на тракторі підірвався на міні: все в друзки, скло повилітало, ми чудом живі лишилися, досі все болить. Не думаю, що ми сильно змінимося за цю війну".

<https://suspilne.media/mykolaiv/523519-500-dniv-povnomasstabnoi-vijni-istorii-mikolaivciv/>

Питання для обговорення в групах при роботі з джерелами “ Які саме стратегії виживання обрали люди? Як змінилося їхнє життя та вони самі з початку повномасштабного вторгнення росії в Україну?”

<https://www.slovoidilo.ua/2022/11/01/infografika/suspilstvo/ptsr-ta-zahostrennya-xronichnyx-xvorob-yak-vijna-vplyne-zdorovya-ukrayincziv>

4. На основі опрацьованих документів, зображень, текстів виконати одне із завдань

- а) інтелект- карту “Колабораціонізм : витоки , форми, причини і відповідальність”
- б) алгоритм дій “ Підтримки життєдіяльності у надзвичайних умовах збройної агресії”
- в) написати есе на тему: "Життя під час війни: уроки минулого та сучасність" або “Чи є чітка межа між зрадою і виживанням?”
- г) Самостійно розробити критерії і заповнити таблицю «Життя в умовах війни»

«ХОР – ЛАНКА – ПРОМОЦІЯ РІДНОГО КРАЮ»	
Цільова аудиторія: П курс студенти, відвідувачі краєзнавчого музею, поціновувачі аматорського мистецтва. Історія: Україна і світ	Міжпредметні зв'язки: Культурологія, Громадянська освіта
Тривалість заняття: 80 хвилин	Ключові слова: хор-ланка, ланкова, пропаганда, «герой соцпраці», аматорське мистецтво, народна пісня тощо.
Анотація уроку (кілька речень, які описують мету заняття) та ключові питання сформувати уявлення про роль аматорського мистецтва в радянському суспільстві; розкрити значення діяльності талановитих жінок для збереження українських традицій, відродження народної пісні та промоції рідного краю; дослідити роль і значення творчої діяльності жінок з села задля збереження національної ідентичності в радянські часи.	
Освітні цілі: Що учні дізнаються? Роль та значення творчої діяльності жінок задля збереження національної ідентичності українства в радянські часи Які дослідницькі навички сформуються? Розвивати навички роботи з різними типами історичних джерел; проводити інтерв'ювання учасників творчого колективу, аргументовано висловлювати власну думку.	
Питання для дослідження: Чи вдалося творчому колективу хор-ланки зберегти національну ідентичність українства і традиції села в роки радянської окупації?	

Тип заняття: дослідницький, груповий проект

Стадії здійснення проекту

- Вступ у проект. Підготовчий етап.
- Дослідницький етап.
- Етап попереднього представлення результатів дослідження.
- Презентація результатів дослідження.
- Підсумки. Рефлексія.
- Контроль. Оцінювання.

Алгоритм внутрішньо-групової роботи

- Визначення та розподіл обов'язків зі збору та опрацювання інформації.
- Пошук рекомендованої літератури, статей газет і журналів, інтернет ресурсів.
- Обговорення та укладання питальника для інтерв'ю.
- Проведення інтерв'ювання учасників творчого колективу
- Збір фотоматеріалів, аудіоматеріалів, текстів пісень.
- Аналіз та синтез інформації.
- Обговорення результатів пошуку, формулювання висновків.
- Створення сценарію творчого вечора.
- Підготовка плану презентації проекту.

Форми вираження проекту: творчий вечір

Підсумки. Рефлексія. Метод незакінченого речення:

«Сьогодні я дізнався...»

«Було цікаво...»

«Труднощі полягали в...»

«Не вдалося...»

«Я це заняття запам'ятаю, тому що...»

«На наступному занятті я хочу...»

Оцінювання творчих підходів, інформативності. Оголошення номінацій творчих проектів: «Оригінальність», «Художній смак», «Креативний підхід», «Яскравість»

За два тижні до заняття студентам запропоновано дослідити цю тему і презентувати результати роботи у формі творчого проекту. Для цього викладач об'єднує студентів у чотири групи, кожній запропоновано для дослідження тематичні питання та завдання.

Вирішення проблеми поставленого завдання набуває характеру проектної діяльності. Активна позиція студентів і реалізація принципу «вчитись досліджуючи» - це інструмент, який створює умови для розвитку ключових компетенцій, стимулюючи допитливість і творчий потенціал.

НАШІ АВТОРИ

Анна Александрова, вчителька історії, Синельниківський ліцей №7 Синельниківської міської ради, м. Синельникове, Дніпропетровська область.

Ліана Антонюк, учителька історії комунального закладу загальної середньої освіти «Гімназія № 21» Хмельницької міської ради, м. Хмельницький.

Юлія Безсмертна, вчителька історії та правознавства, Карлівський ліцей імені Ніни Герасименко, Карлівської міської ради, м. Карлівка, Полтавський район Полтавська область.

Марина Бурлачка, викладачка історії, Краматорський фаховий коледж технологій та дизайну, м. Краматорськ, Донецька область.

Інна Відіборенко, вчителька історії, Комунальний заклад «Ліцей "Максимум" Кропивницької міської ради, м. Кропивницький.

Леся Волох, учителька історії та громадянської освіти, Опорний заклад освіти «Чорнобаївський ліцей Чорнобаївської селищної ради», селище Чорнобай, Золотоніський район, Черкаська область.

Олена Геча, вчителка історії, Науковий ліцей Житомирської політехніки, м. Житомир

Оксана Гривняк, викладачка історії, ВСП «Львівський поліграфічний фаховий коледж Української академії друкарства», м. Львів.

Наталія Гріненко, вчителька історії Зіньківський опорний ліцей №1, Зіньківської міської ради, м. Зіньків, , Полтавський район Полтавська область.

Альона Довбня, вчителька історії «Опорний заклад «Ліцей №1 імені Героя України Березняка Євгена Степановича Помічнрянської міської ради» м. Помічна , Новоукраїнський район, Кіровоградська область.

Ольга Єрмолаєва, викладачка історії та суспільних дисциплін, ДНЗ «Полтавський політехнічний ліцей», м. Полтава.

Оксана Кобилянська, викладачка історії, Борщівський агротехнічний фаховий коледж, м. Борщів, Чортківський район, Тернопільська область.

Генадій Коваль, викладач історії, Миколаївський професійний машинобудівний ліцей (МПМЛ), м. Миколаїв.

Людмила Козлова, вчителька історії, Миколаївський ліцей 41 Миколаївської міської ради, м. Миколаїв.

Олена Колос-Магіліна, вчителька історії, Котелевський опорний ліцей №4, смт. Котельва, Полтавський район, Полтавська область.

Володимир Крупко, вчитель історії, середня загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів 49, м. Львів.

Ірина Левчук, вчителька історії, ДНЗ біотехнологічний ліцей «Радовель», с. Радовель, Олевської міської ради, Коростенського району, Житомирська область.

Ірина Лободовська, вчителька історії та правознавства, Перша українська гімназія імені Миколи Аркаса Миколаївської міської ради. м. Миколаїв

Марина Мегельбей, вчителька історії, Великоновосілківський заклад загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів №2 Великоновосілківської селищної ради, смт. Велика Новосілка, Волноваський район, Донецька область.

Анастасія Момот, асистентка кафедри історії України, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, м. Полтава

Юлія Нужа, вчителька історії, Олександрівський ліцей імені Івана Буряка Валківської міської ради, м. Валки, Богодухівський район, Харківська область

Дарія Ольховецька, вчителька історії та правознавства, Уманський ліце №2 Уманської міської ради, м. Умань, Черкаська область.

Наталія Омельчук, авторка освітнього проєкту Спогади в коробках.

Наталія Панькіна, вчителька історії, Марчихинобудська філія Свеської спеціалізованої школи I-III ступенів, с. Марчинихина Буда Свеської селищної ради. Шосткинський район, Сумська область.

Наталія Совгуть, вчителька історії, Рафалівський ліцей, смт. Рафалівка, Вараський район, Рівненська область.

Інна Устименко, вчителька історії, Васютинський ліцей Іркліївської сільської ради. с. Васютинці, Золотоніський район, Черкаська область.

Валентина Чирва, вчителька історії, Комунальний заклад «Гімназія №12» Кам'янської міської ради, м. Кам'янське, Дніпропетровська область.

Вікторія Яроменко, методист науково-методичної лабораторії суспільно-гуманітарної освіти кафедри методики викладання і змісту освіти, КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради», м. Одеса.